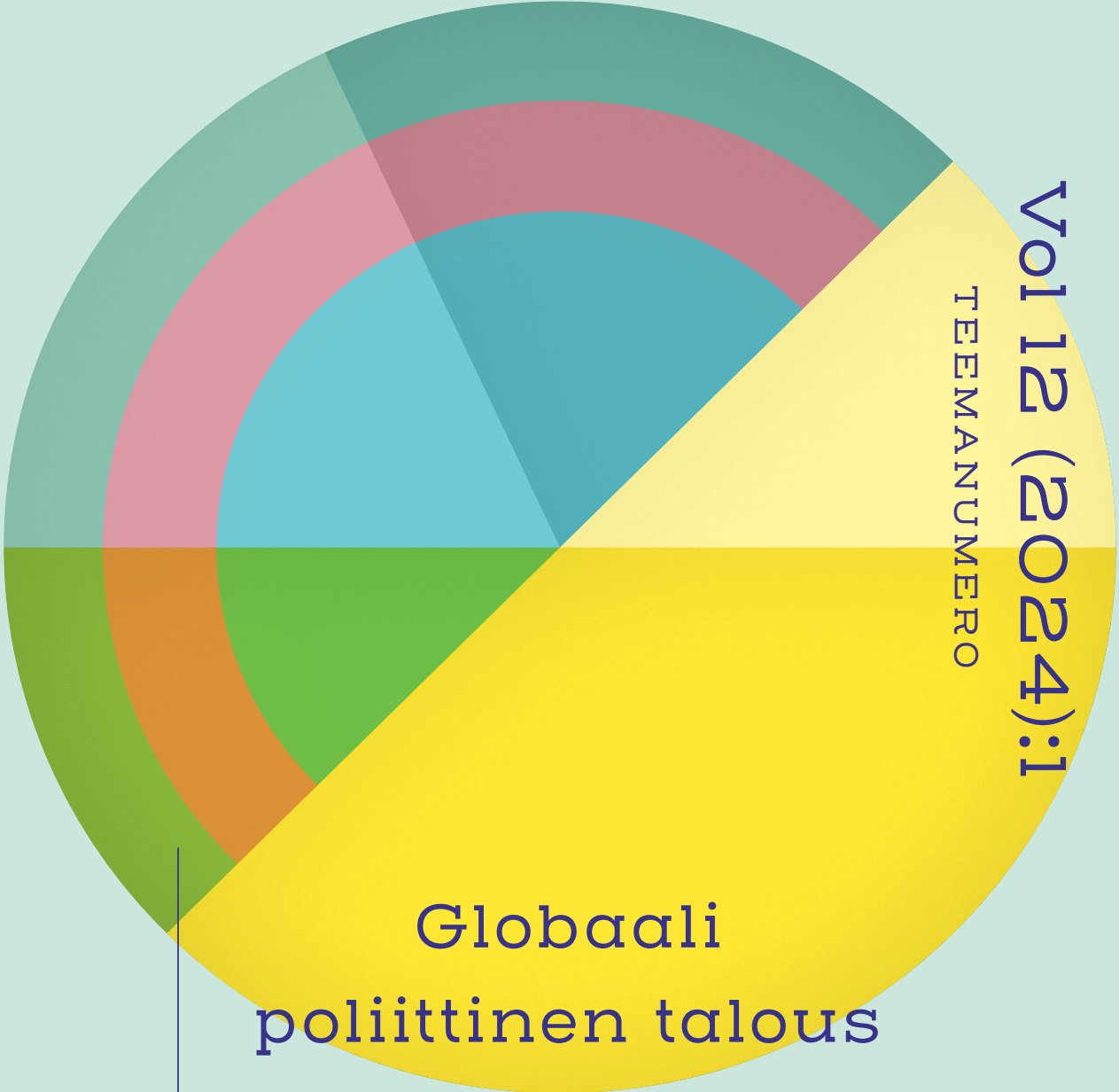

POLIITTINEN TALOUS

Vol 12 (2024):1

TEEMANUMERO

Globaali
poliittinen talous

POLIITTINEN TALOUS 12:1

Globaali poliittinen talous

Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry
Helsinki 2024

ISSN: 2341-7862

Julkaisija: Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry, Helsinki

Päätoimittajat: Matti Ylönen & Laura Nordström

Toimitussihteeri: Henni Pajunen

Kannen kuva: Ili Marttinen

Lehti julkaistaan osoitteessa <https://journal.fi/poliittinentalous>.

Poliittinen talous 12(2024):1

Pääkirjoitus: Globaalin poliittisen talouden tutkimus on ajankohtaisempaa kuin koskaan
(*Matti Ylönen & Laura Nordström*) 1

Alkuperäisartikkelit

Uusi perustuslaillisuus Euroopan talous- ja rahaliitossa vuosina 2015–2020 (*Niina Kari*) 11

Katsausartikkelit ja keskustelupuheenvuorot

Algoritmit, infrastruktuurit ja etiikan rajat – näkökulmia tekoälyn poliittiseen talouteen vuonna 2024 (*Leevi Saari*) 44

Ekologisista kriiseistä globaalisti oikeudenmukaiseen kestävyys siirtymään? Feministisiä ja postkolonialistisia näkökulmia (*Riina Bhatia & Emma Lamberg*) 68

Kullattu digitaalinen aikakausi ja kansainvälisen verokilpailun käänne (*Lauri Finér*) 89

Haastattelut

Feministinen poliittinen talous, yhteiskunnallinen muutos ja globaali solidaarisuus: Shirin M. Rai haastattelu (*Emma Lamberg & Shirin M. Rai*) 105

Lektiot

Yritysvastuun nousu, valtiot ja globaali etelä (*Eva Nilsson*) 120

Kirja-arviot

Rahan voittokulku: perustulo individualistisen maailman fatalistisena yhteiskuntapolitiikkana (*Johan Wahlsten*)

ANTON JÄGER & DANIEL ZAMORA VARGAS: WELFARE FOR MARKETS: A GLOBAL HISTORY OF BASIC INCOME? (2023) 131

Alustayhtiöitä kesyttämässä (*Jukka Rintamäki*)

VILI LEHDONVIRTA: CLOUD EMPIRES: HOW DIGITAL PLATFORMS ARE OVERTAKING THE STATE AND HOW WE CAN REGAIN CONTROL (2022) 139

Uskottavuuspaine ja vakavasti otettavat ideat: eurooppalainen sosiaalidemokratia ja talouskuri 2010-luvulla (*Antti Alaja*)

BJÖRM BREMER: AUSTERITY FROM THE LEFT. SOCIAL DEMOCRATIC PARTIES IN THE SHADOW OF THE GREAT RECESSION (2022) 149

Kuinka kaikki muuttui kaikessa hiljaisuudessa (*Aleksi Okkonen*)

GIÁNIS VAROUFÁKIS: TECHNOFEUDALISM: WHAT KILLED CAPITALISM (2023) 157

Pääkirjoitus

Globaalin poliittisen talouden tutkimus on ajankohtaisempaa kuin koskaan

Matti Ylönen, valtiotieteiden tohtori, yliopistonlehtori, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Laura Nordström, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

<https://doi.org/10.51810/pt.145476>

Käsissäsi oleva *Poliittinen talous* -lehden teemanumero keskittyy globaalin poliittisen talouden tutkimukseen. Alan tutkimus on juuri nyt kenties ajankohtaisempaa ja kiinnostavampaa kuin aikoihin – kolmesta syystä.

Ensiksi finanssikriisin jälkimainingit nostivat talousteoreettisen, teknisen ja lainopillisen asiantuntemuksen tasoa tällä tutkimusalalla merkittävästi. Toiseksi 2020-luku on yhdistänyt näin syntyneeseen, aiempaa vankempaan tietopohjaan pyrkimyksen kehittää isoja teorioita käsillä olevassa maailmanpolitiikan merkittävässä murroskohdassa. Kolmanneksi tutkimuksellinen huomio on asteittain laajentunut kattamaan monia aiemman tutkimuksen sokeita pisteitä liittyen esimerkiksi globaalin etelän valtioiden toimijuuteen ja sukupuolikiusymyksiin. Näiden kolmen pilarin varassa nojaava globaalin poliittisen talouden tutkimus on erinomaisesti asemoitunut tuottamaan kiinnostavaa empiristä ja käsitteellistä analyysia maailmantalouden ja maailmanpolitiikan toiminnasta.

Tällaiselle analyysille on huutava tarve. Käsillä olevaa ”uutta kullattua aikakautta” (Finér 2024; Krugman 2019) luonnehtivat varallisuuden ja sen tuoman taloudellisen vallan keskittyminen yhä harvempiin käsiin (Chancel ym. 2019;

Riihelä ja Tuomala 2022), digitaalisen talouden kiihtyvä monopolisaatio (Acemoglu ja Robinson 2022; Finér 2024; Mäkinen 2023; Rintamäki 2024; Saari 2024) sekä ”aseistettu keskinäisriippuvuus” ja geotaloudelliset konfliktit (Farrel ja Newman 2019; Babic ym. 2020), joissa vanhat ja uudet suurvallat valjastavat yhä useampia politiikan alueita keskinäisten kiistojensa ja jännitteidensä työkaluiksi. Kun näihin jo itsessään maailmanpolitiikkaa järjestyttäviin kehityskulkuihin lisätään ilmastonmuutoksen ja lajikadon tuomat eksistentiaaliset uhat (Bhatia ja Lamberg 2024; Järvensivu ym. 2023), joutuvat myös yhteiskuntatieteet asemoimaan itseään uudelleen.

Globaalin poliittisen talouden tutkimus läpi historian

Eräs näiden maailmanpolitiikan murroksen keskustelujen keskipisteessä oleva tutkimusala on globaalin poliittisen talouden tutkimus, joka voidaan hahmottaa laajemman poliittisen talouden tutkimuksen kentän yhtenä osa-alueena. Tämä puoli vuosisataa sitten kansainvälisen politiikan professori Susan Strangen (1970), taloushistorian professori Charles Kindlebergerin (1970) ja muiden monialaisten kansainvälisen politiikan, taloushistorian ja heterodoksisen taloustieteen tutkijoiden työn pohjalta ponnistanut tutkimuskenttä oli alusta lähtien laaja-alaisesti kiinnostunut kansainvälisten talouskysymysten poliittisista ulottuvuuksista (Seabrooke ja Young 2017; Ylönen 2021). Nopeasti suosiotaan kasvattanut ala pyrki ymmärtämään syvällisten empiiristen tapaustutkimusten ja niiden pohjalta rakennettujen teorioiden kautta 1970-luvun öljykriisin ja kylmän sodan muovaamaa kompleksista keskinäisriippuvaisuutta ja sen moninaisuutta teollisuuspolitiikasta yhtiövallan tutkimukseen ja rahapolitiikan kansainvälisiin ulottuvuuksiin (esim. Arosalo ja Väyrynen 1973; Cohen 1977; Keohane ja Nye 1973).

1980-luvulta lähtien globaalin poliittisen talouden tutkimuksen valtavirta kuitenkin ”ekonomisoitui” etenkin Yhdysvalloissa (Lake 2009; Blyth 2017), eli se omaksui vaikutteita uusklassisen taloustieteen abstraktista päätelystä. Samaan aikaan kriittisen, tuolloin usein marxilaisuudesta ammentaneen globaalin poliittisen talouden tutkimuksen trendit liikkuivat kohti abstraktimpia makrotason valta-analyysyjä (esim. Gill 1989; van der Pijl 1989). Näiden kehityskulkujen seurauksena globaalin poliittisen talouden ymmärrys

rahoitusmarkkinoiden, suuryritysten ja makrotalouden toiminnasta heikkeni kuin varkain (Kotilainen ja Patomäki 2023; Ylönen 2021). Tämä suunnanmuutos nakersi tutkimusalan kykyä vastata 2000-luvun talousjärjestelmää ravisuttaneisiin kriiseihin aina Enron-monialayhtiön kaatumisesta vuosien 2007–2009 globaaliin finanssikriisiin (Blyth 2017).

Riittävän monialaista tietopohjaa näiden kriisien laillisten ja teknisten ulottuvuuksien analyysiin ei enää ollut, eikä sitä osattu muualtakaan hankkia. Esimerkiksi yksinomaan yleiseen kapitalististen puhetapojen kritiikkiin tai kapeasti rajattuihin tapaustutkimuksiin pohjaten tällaisten kontribuutioiden tekeminen oli hankalaa.

Juuri finanssikriisi ja sitä seurannut talouskuripolitiikka (Elomäki ja Martinen 2021; Elomäki ja Ylöstalo 2022) toimi herätyskellona globaalin poliittisen talouden tutkimusyhteisölle: tieteenalan kollektiivista ymmärrystä esimerkiksi makrotalousteoriasta (Kari 2024; Kumpulainen 2019), finanssimarkkinoiden rakenteista ja mekanismeista (Ljungman 2021), toimijoista talouspoliittisten ideoiden muovaajina (Nordström ja Teivainen 2022; Nordström ja Laiho 2023), innovaatiopolitiikasta (Sorsa ym. 2021) sekä suuryritysten toimintalogiikasta (Ylönen 2021) oli pakko nostaa, jotta tutkimusyhteisöt pystyivät tuottamaan ajankohtaiskeskustelua syvällisempiä kontribuutioita näiden poliittikka-alueiden sääntelyä ja tulevaisuutta koskeviin keskusteluihin.

Viimeisen 15 vuoden aikana julkaistu globaalin poliittisen talouden tutkimus on vahvasti näiden finanssikriisistä alkaneiden kehityskulkujen muovaamaa. Finanssikriisin synnyttämä pyrkimys vahvemman empiirisen pohjan rakentamiseen on näkynyt tutkimuksen lisääntyneinä kytköksinä esimerkiksi oikeustieteen, heterodoksisen taloustieteen sekä laskentatoimen kanssa. Samalla globaalin poliittisen talouden tutkimuksen kenttä on tehnyt vahvasti siirtymää 2020-luvun yhteiskuntatieteitä ja maailmanpolitiikkaa muovaavien kehityskulkujen analyysiin. Finanssikriisin jälkeiseen vuosikymmeneen verrattuna erityisesti kolme kehityskulkua ovat olleet erityisen huomionarvoisia. Kuten todettua, keskustelut geotaloudellisista konflikteista sekä aseistetusta keskinäisriippuvuudesta ovat nostaneet valtiot sekä suurvalta- ja blokkipolitiikan globaalin poliittisen talouden tutkimuksen kentälle laajuudella, jollaista ei ole nähty sitten kylmän sodan loppumisen.

Toinen globaalin poliittisen talouden viime vuosien tutkimusta leimannut kehityskulku on liittynyt suurten teorioiden paluuseen. Koko kylmän sodan

päättymisen jälkeistä aikakautta luonnehti tendenssinomainen taipumus ”keskitason teoretisointiin” (Cohen 2009). Kehitettiin teorioita systeemin eri osista oletuksella, että systeemin perusparametrit ovat melko muuttumattomia ja yhteisesti jaettuina. Nyt suuret teoriat ovat tehneet paluun.

Kolmas viime vuosien kehityskulku on liittynyt pyrkimykseen luoda menneiden vuosikymmenten globaalin poliittisen talouden tutkimuksen ”sokeita pisteitä”. Tällaisiksi sokeiksi pisteiksi on laajemmin poliittisen talouden tutkimuksessa tunnistettu esimerkiksi sukupuoleen liittyvät kysymykset (Lamberg ja Rai 2024; Lamberg 2023; Lamberg ja Kinnunen 2022; Ylöstalo 2023) sekä globaalisti etelän maiden toimijuuteen liittyvät analyysit ja niiden kytkeytyminen suuryritysten valtaan (Nilsson 2024). Silloin kun tällaista tutkimusta on globaalin poliittisen talouden kentällä tehty, on fokus kansainvälisestäikin jäänyt liian usein esimerkiksi Kiinan kasvavan roolin analysointiin (Bair ym. 2023; Best ym. 2021).

Globaalin poliittisen talouden tutkimus tässä ja nyt

Pyrkimys tuoda yhtä aikaa isoja kontribuutioita sekä politiikan tekoon että käsitteellisiin keskusteluihin yhdistää edellä mainittuja näkökulmia. Siinä missä 1990- ja 2000-luvuilla analysoitiin paljon talouden narratiiveja, pyritään 2020-luvun tutkimuksessa yhä useammin tuomaan kauaskantoisia mutta myös toteutettavia kontribuutioita käytännön politiikkaa koskeviin keskusteluihin (esim. Alaja 2017; Järvensivu ym. 2023; Finér 2024). Monet tutkijat liikkuvat sujuvasti esimerkiksi globaalin hallinnan ja innovaatiopolitiikan suurista kysymyksistä ja ratkaisumalleista eri skaalojen edustuksellisuuteen liittyviin kysymyksiin ja ylätasoon teoretisointiin. Vastaavaa tendenssiä on ilahduttavasti näkynyt viime vuosina myös valtavirran taloustieteen kentällä hyvin näkyvien, vaikkakin suhteellisesti harvalukuisten kontribuutioiden kautta (Chancel ym. 2019; Acemoglu ja Johnson 2023).

Tämä suunta on oikea, ja sen potentiaali on syytä ottaa vakavasti erityisesti Suomen kaltaisissa pienissä maissa. Pääkirjoituksemme alussa kuvatut monet päällekkäiset kriisit ja eriarvoisuutta ruokkivat makrotalouden, finanssimarkkinoiden ja yhtiövallan kehityskulut vaativat samaan aikaan yhä laaja-alaisempia ja yksityiskohtaisempia analyysejä. Samaa aikaan yhteiskuntatieteiden

resurssit – globaali poliittinen talous mukaan luettuna – eivät ole kasvaneet. Joiltain osin ne ovat myös vähentyneet. Sosiaalisen median tulehtunut keskusteluilmapiiri tekee myös esimerkiksi eriarvoisuuteen ja sukupuolikysymyksiin liittyvästä julkisesta keskustelusta raskaampaa – yksittäisille tutkijoille joissain tilanteissa jopa piinallista.

Kuitenkin samaan aikaan tällaisen laaja-alaisen tutkimuksen merkitystä ei nykytilanteessa tarvitse etsiä. Pöydällä ovat koko planeetan tulevaisuutta muovaavat kysymykset, ja globaalin poliittisen talouden tutkimuksen potentiaaliset kontribuutiot yhteiskuntiemme ja maailman tulevaisuuteen ovat näin ollen merkittäviä. Tästä näkökulmasta on ilahduttavaa, että tiukoista resursseista huolimatta alan suomalaistutkimus on ollut läpi 2000-luvun nousujohteista. Tämä kehityskulku on voinut onnistua vain tutkimussuuntausten ja -kohteiden moniarvoisuuden ja keskinäisen oppimisen kautta, jota Poliittisen tutkimuksen seura ja tämä lehti edustavat. Tästä moninaisuudesta kiinni pitäminen on erittäin tärkeää.

Käsissäsi oleva teemanumero tarjoaa laajan kattauksen globaalin poliittisen talouden tutkimukseen Suomessa, ja sen luotausta tehtiin ansiokkaasti myös viime vuoden viimeisessä numerossa (Kotilainen ja Patomäki 2023). Vertaisarvioidussa artikkelissa väitöskirjatutkija Niina Kari liikkuu globaalin poliittisen talouden tutkimusperinteen ytimessä luotaamalla uuden perustuslaillisuuden kehitystä Euroopan talous- ja rahaliitossa vuosina 2015–2020.

Väitöskirjatutkija Riina Bhatia ja tutkijatohtori Emma Lamberg (2024) kääntävät katseen globaaliin etelään artikkelissaan, jossa he esittävät ajankohtaisen feministisen ja postkoloniaalisen näkökulman kansainvälisiin keskusteluihin eriarvoisuudesta solidaarisemman kestävyys siirtymän viitekehyksessä. Globaalin etelän näkökulmaa käsittelee lukiiossaan myös kauppatieteiden tohtori Eva Nilsson (2024), myös erittäin ajankohtaisen yritysvastuun kehikon kautta.

Väitöskirjatutkija Leevi Saaren (2024) katsausartikkeli keskittyy erittäin ajankohtaiseen teemaan luomalla typologiaa tekoälyn poliittisten tasojen erittelystä. Vaikka tekoälyn politiikasta julkaistaan kansainvälisesti kiihtyvään tahtiin kirjallisuutta, on iso osa siitä varsin käytännönläheistä. Analyttisempi ote tekoälyn politiikan hahmottamiseen on erittäin tervetullut.

Keskustelupuheenvuorossaan väitöskirjatutkija Lauri Finér (2024) tarkastelee globaalin hallinnan sekä poliittisen talouden tutkimuskentällä

merkittäväksi suuntaukseksi nousseen globaalin veropolitiikan kehitystä viime vuosina tilanteessa, jossa taloudellisen eriarvoisuuden kasvu on edelleen korostanut tämän politiikan kentän keskeisyyttä. Tästä numerosta löytyy myös kansainvälisen politiikan professori Shirin Rai kiinnostava haastattelu. Rai vieraili Suomessa huhtikuussa FEMTIE-tutkimushankkeen, Poliittisen talouden tutkimuksen seuran ja tämän lehden järjestämässä tilaisuudessa (Lamberg ja Rai 2024).

Lehden kruunaa neljä erittäin kiinnostavaa kirja-arviota. Väitöskirjatutkija Johan Wahlsten (2024) luotaa arviossaan Anton Jägerin ja Danien Zamora Vargasin (2023) perustulokeskustelun historiaa ja nykytilaa käsittelevää kirjaa *Welfare for Markets: A Global History of Basic Income*. Väitöskirjatutkija ja Uuden talousajattelun keskuksen tutkija Antti Alaja taas käsittelee eurooppalaista sosialidemokratiaa ja talouskuriarviossaan Björn Bremerin kirjasta *Austerity From the Left: Social Democratic Parties in the Shadow of the Great Recession*. Kaksi muuta kirja-arviota resonoiivat vahvasti keskenään, sillä ne molemmat tarkastelevat teknologiapolitiikan ja vallan suhdetta digitaalisessa, alustavetoisessa kapitalismissa: yhteiskuntatieteiden maisteri Aleksi Okkonen (2024) pureutuu arviossaan tunnetun ekonomistin Giánis Varoufákisin (2023) uuteen teokseen *Technofeudalism: What Killed Capitalism*, kun taas apulaisprofessori Jukka Rintamäki (2024) syvennyy arviossaan Vili Lehdonvirran (2022) paljon huomiota keränneeseen kirjaan *Cloud Empires: How Digital Platforms Are Overtaking the State and How We Can Regain Control*.

Lukuiloa!

Lähteet

- Acemoglu, Daron ja Simon Johnson 2023. *Power and progress: our 1000-year struggle over technology and prosperity*. New York, NY: PublicAffairs.
- Alaja, Antti. 2017. Yrittäjähenkkinen valtio. Uusi avaus innovaatiopolitiikkaan. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113:2, 121–140.
- Alaja, Antti. 2024. Uskottavuuspaine ja vakavasti otettavat ideat: Eurooppalainen sosiaalidemokratia ja talouskuri 2010-luvulla. *Poliittinen talous*, 12:1, 149–156.

- Arosalo, Uolevi ja Raimo Väyrynen. Financial and industrial oligarchy: present structure and some trends. *Journal of Peace Research*, 10:1/2, 1–35.
- Babic, Milan, Adam D. Dixon ja Imogen T. Liu. 2020. *The political economy of geoeconomics: Europe in a changing world*. Cham: Palgrave.
- Bhatia, Riina ja Emma Lamberg 2024. Ekologisista kriiseistä globaalisti oikeudenmukaiseen kestävyys siirtymään? Feministisiä ja postkolonialistisia näkökulmia. *Poliittinen talous*, 12:1, 68–88.
- Bair, Jennifer, Elias, Juanita, Gabor, Daniela, Germain, Randall, Hozic, Aida A., Johnston, Alison, Katada, Saori N., Rethel, Lena ja Young, Kevin L. 2023. RIPE 30th anniversary special feature: looking back and looking forward in IPE. *Review of International Political Economy*, 30:1, 1–14.
- Best, Jacqueline, Hay, Colin, LeBaron, Genevieve ja Mügge, Daniel. 2021. Seeing and not-seeing like a political economist: the historicity of contemporary political economy and its blind spots. *New Political Economy*, 26:2, 217–228.
- Blyth, Mark ja Matthijs, Matthias. 2017. Black swans, lame ducks, and the mystery of IPE's missing macroeconomy. *Review of International Political Economy*, 24:2, 203–231.
- Chancel, Lucas, Piketty, Thomas, Saez, Emmanuel ja Zucman, Gabriel. 2022. *World inequality report 2022*. Geneve: UNDP.
- Cohen, Benjamin. 1977. *Organizing the world's money: the political economy of international monetary relations*. New York: Basic Books.
- Cohen, B. J. 2009. A grave case of myopia. *International Interactions*, 35:4, 436–444.
- Elomäki, Anna ja Marttinen, Anni. 2021. Talouskuri ja byrokraattinen asiantuntijavalta: Eurooppalaisen ohjausjakson toimeenpano ja merkitys Suomessa. *Poliittinen talous*, 9:1, 41–71.
- Elomäki, Anna ja Ylöstalo, Hanna. 2022. Takaisin talouskuriin? Poliittinen talous, 10:2, 1–7.
- Farrell, Henry ja Newman, Abraham L. 2019. Weaponized interdependence: how global economic networks shape state coercion. *International Security*, 44:1, 42–79.
- Finér, Lauri. 2024. Kullattu digitaalinen aikakausi ja kansainvälisen verokilpailun käänne. *Poliittinen talous*, 12(1), 89–104.

- Gill, Stephen ja Law, David. 1989. Global hegemony and the structural power of capital. *International Studies Quarterly*, 33:4, 475–499.
- Holappa, Lauri R. A. 2020. *The bond-market-power fallacy*. Publications of the Faculty of Social Sciences. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jäger, Anton ja Zamora Vargas, Daniel. 2023. *Welfare for markets: a global history of basic income*. Chicago: The Chicago University Press.
- Järvensivu, Paavo, Toivanen, Tero, Vadén, Tere, Lähde, Ville, Majava, Antti, Ahokas, Jussi, Hakala, Emma ja Eronen, Jussi T. 2023. Teollisen kestävyys siirtymän tiedevetoinen suunnittelu. *Poliittinen talous*, 11:1, 8–47.
- Kari, Niina. 2024. Uusi perustuslaillisuus Euroopan talous- ja rahaliitossa vuosina 2015–2020. *Poliittinen talous*, 12:1, 11–43.
- Keohane, Robert O. ja Nye, Joseph S. 1973. Power and interdependence. *Survival: Global Politics and Strategy*, 15:4, 158–165.
- Kindleberger, Charles P. 1970. *Power and money: the politics of international economics and the economics of international politics*. New York, NY: Basic Books.
- Kotilainen, Konsta. 2024. *From monetary sovereignty to macroeconomic policy autonomy? Examining promises, limitations, and reform possibilities of a nation-state-centric macroeconomic governance architecture*. Dissertationes Universitatis Helsingiensis 59/2024. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kotilainen, Konsta ja Patomäki, Heikki. 2023. Helsingin lähestymistapa globaaliin poliittiseen talouteen: Pluralistinen talusteoria, kriittinen tieteellinen realismi ja metodologinen globalismi. *Poliittinen talous*, 11:2, 65–106.
- Krugman, Paul. 2019. Why we're Living in a New Gilded Age. Teoksessa Heather Boushey, J. Bradford DeLong ja Marshall Steinbaum (toim.), *After Piketty: the agenda for economics and inequality*. Cambridge: Harvard University Press, 60–71.
- Kumpulainen, Joonas. 2019. Klassisen talusteorian modernia soveltamista – katsaus Anwar Shaikhin talusteoriaan. *Poliittinen talous*, 6–7:1.
- Lake, David A. 2009. Open economy politics: a critical review. *The Review of International Organizations*, 4, 219–244.
- Lamberg, Emma. 2023. Feministinen talouskriittikki ja kamppailut tiedon performatiivisuudesta. *Poliittinen talous*, 11:2, 125–144.

- Lamberg, Emma ja Kinnunen, Heini. 2022. Työkaluja hoivan poliittisen talouden feministiseen tarkasteluun. *Poliittinen talous*, 10:1, 170–181.
- Lamberg, Emma ja Rai, Shirin M. 2024. Feministinen poliittinen talous, yhteiskunnallinen muutos ja globaali solidaarisuus: Shirin M. Rain haastattelu. *Poliittinen talous*, 12:1, 105–119.
- Lehdonvirta, Vili (2022). *Cloud empires: how digital platforms are overtaking the state and how we can regain control*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Ljungman, Pia. 2021. Euroopan valtioiden velkakriisimyytin syyt ja seuraukset. *Poliittinen talous*, 9:1, 159–166.
- Mäkinen, Jukka. 2023. Alipolitisoituneen datakapitalismin arvokas analyysi ajassamme: Timo Harakan Datakapitalismi kriisien maailmassa (2022). *Poliittinen talous*, 11:2, 193–199.
- Nilsson, Eva. 2024. Yritysvastuun nousu, valtiot ja globaali etelä. *Poliittinen talous*, 12:1, 120–130.
- Nordström, Laura ja Laiho, Niilo. 2023. Explaining IMF design of 2010 Greece loan: bricoleurs relying on fiscal space and nonlinear multiple equilibria processes. *Comparative European Politics*, 21, 285–307.
- Nordström, Laura ja Teivainen, Teivo. 2022. IMF expertise in the eurozone crisis: from stimulus talk to austerity policy. *Global Political Economy*, 1:2, 271–292.
- Okkonen, Aleks. 2024. Kuinka kaikki muuttui kaikessa hiljaisuudessa. *Poliittinen talous*, 12:1, 157–164.
- Riihelä, Marja ja Tuomala, Matti. 2022. Verotuksen rooli tulo- ja varallisuuserojen taustalla. Teoksessa Anni Rajavuori (toim.), *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2022*. Helsinki: Kalevi Sorsa säätiö, 19–50.
- Rintamäki, Jukka. 2024. Alustataloutta kesyttämässä. *Poliittinen talous*, 12:1, 139–148.
- Saari, Leevi. 2024. Algoritmit, infrastruktuurit ja etiikan rajat – näkökulmia tekoälyn poliittiseen talouteen vuonna 2024. *Poliittinen talous*, 12:1, 44–67.
- Seabrooke, Leonard ja Young, Kevin L. 2017. The networks and niches of international political economy. *Review of International Political Economy*, 24:2, 288–331.
- Sorsa, Ville-Pekka, Alaja, Antti ja Kaitila, Joel. 2021. Suomen tiedontuotannon regiimi: yksi vai monta? *Poliittinen talous*, 9:1, 72–105.

- Strange, Susan. 1970. International economics and international relations: a case of mutual neglect. *International Affairs*, 46:2, 304–315.
- van Der Pijl, Kees. 1989. Ruling classes, hegemony, and the state system. *International Journal of Political Economy*, 19:3, 7–35.
- Varoufákis, Giánis. 2023. *Technofeudalism: what killed capitalism*. Lontoo: Bodley Head.
- Wahlsten, Johan. 2023. Rahan voittokulku: perustulo individualistisen maailman fatalistisena yhteiskuntapolitiikkana. *Poliittinen talous*, 12:1, 131–138.
- Ylönen, Matti. 2021. *Yhtiövalta alustatalouden aikakaudella – Evolutionaarinen taloustiede ja yhtiöt yhteiskunnallisina toimijoina*. Tampere: Vastapaino.
- Ylöstalo, Hanna. 2023. Hyvä numero ja hyvä tarina: kvantifointi feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä. *Poliittinen talous*, 11:2, 7–42.

Alkuperäisartikkeli

Uusi perustuslaillisuus Euroopan talous- ja rahaliitossa vuosina 2015–2020

Niina Kari, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Abstrakti

Stephen Gillin käsite *uusi perustuslaillisuus* viittaa poliittiseen projektiin, jonka tavoitteena on juridisin keinoin ja säännöin rajoittaa talouspolitiikkaa, vahvistaa markkinakuria, lisätä pääoman valtaa, sekä mukauttaa nämä tavoitteet kansainvälisiin sopimuksiin ja instituutioihin. Käsitettä on sovellettu erityisesti Euroopan talous- ja rahaliittoon (EMU) etenkin eurokriisin yhteydessä. Tämä artikkeli kysyy, missä määrin uusperustuslaillinen projekti EMU:ssa on onnistunut rajoittamaan jäsenmaiden finanssipolitiikkaa, epäpolitisomaan taloudellista päätöksentekoa ja sitouttamaan keskeiset instituutiot budjetti- ja markkinakurin ylläpitämiseen vuosina 2015–2020. Artikkelin käy läpi dataa euromaiden velkatasoista ja alijäämistä, analysoi vuoden 2015 tapahtumia Kreikassa ja tutkii Euroopan komission ja Euroopan keskuspankin toimintaa tästä näkökulmasta. Artikkelin tuo myös esille uuden perustuslaillisuuden keskeisiä jännitteitä, rajoitteita ja ristiriitaisuuksia, jotka ovat tulleet yhä ilmeisemmäksi euroalueella.

Avainsanat: Euroopan talous- ja rahaliitto, uusi perustuslaillisuus, talouspoliittinen liikkumavara, markkinakuri
<https://doi.org/10.51810/pt.127176>

Johdanto

Uusi perustuslaillisuus on poliittisen talouden tutkija Stephen Gillin luoma käsite. Se viittaa poliittiseen projektiin, jonka tavoitteena on juridisin keinoin ja säännöin rajoittaa talouspolitiikkaa, vahvistaa markkinakuria, lisätä pääoman valtaa sekä mukauttaa mainitut tavoitteet kansainvälisin sopimuksiin ja instituutioihin, kuten Euroopan raha- ja talousliittoon (EMU). (Gill 1998a, 5). Tämä artikkeli arvioi, missä määrin uusi perustuslaillisuus on onnistunut ohjaamaan euromaiden talouspolitiikkaa sekä keskeisten EU-instituutioiden toimintaa vuosina 2015–2020. Samalla artikkeli paikantaa niitä euroalueen ongelmakohtia, jotka ilmentävät myös uusperustuslaillisen projektin rajoitteita ja sisäisiä ristiriitoja.

EMU on edustava esimerkki uudesta perustuslaillisuudesta, sillä EMU:n perussopimukseen kirjattu suoran keskuspankkirahoituksen kieltö vahvistaa jäsenvaltioihin kohdistuvaa markkinakuria ja jäsenvaltioiden talouspoliittista liikkumavaraa on pyritty kaventamaan taloussääntöjen avulla (EUR-Lex 2016, 99). Vaikka EMU:a on tutkittu monen eri käsitteen kautta, uuden perustuslaillisuuden soveltaminen EMU:un mahdollistaa vielä syvällisemmän analyysin, koska sen rakenteet ja perussopimukset seuraavat vahvasti uusperustuslaillista logiikkaa. EMU ei ole kuitenkaan yhtä kuin uusi perustuslaillisuus: se on maiden välinen liitto, jonka rakenteet ja keskeiset toimijat voivat ilmentää ja edistää uutta perustuslaillisuutta enemmän tai vähemmän. EMU:n tarkastelu juuri uuden perustuslaillisuuden kautta tarjoaa hyödyllisen viitekehysten, jonka kautta voi arvioida niitä jännitteitä, ristiriitoja ja ongelmia, joita uusperustuslaillisten instituutioiden toimintatavat synnyttävät.

Uuden perustuslaillisuuden tutkiminen on myös erityisen mielekäs ajanjaksolla 2015–2020, jolloin EMU luovi lukuisten poliittisten konfliktien ja kriisien ristipaineessa. Vaikka 2010-luvun alkupuolta ja etenkin eurokriisiä on tutkittu uuden perustuslaillisuuden näkökulmasta, vuosikymmenen toinen puolisko on jäänyt vähemmälle huomiolle (Biebricher 2016, Bradanini 2012; Jessop 2014; McGiffen 2011, Oberndorfer 2015). Tosiasiallisesti 2010-luvun jälkimmäisellä puoliskolla euroalueella oli käynnissä useita uuden perustuslaillisuuden kannalta merkittäviä prosesseja. Yhtäältä vielä vuonna 2015 Kreikan hallitusta painostettiin talouskuriin, kun taas sen jälkeen Euroopan komissio osoitti huomattavaa joustavuutta taloussääntöjen tulkinnassa. Toisaalta vuonna

2015 Euroopan keskuspankki aloitti määrällisen elvytyksen ohjelmansa, joka mahdollisti tiukemman talouskurin vaatimisen Kreikalta mutta samanaikaisesti heikensi jäsenmaihin kohdistuvaa markkinakuria. Vuosi 2020 on myös tarkastelun arvoinen koronapandemian aiheuttamien poikkeusolojen ja mittavien talouspoliittisten muutosten vuoksi. Vuosikymmeniä talouspolitiikkaa hallinnut uusliberalismi vaikutti ainakin hetkellisesti hellittävän: talouspolitiikkaa ei niinkään määrittänyt kilpailullisten markkinoiden ihanne vaan maailmanlaajuisesta pandemiasta selviytyminen. Toisaalta viimeaikaiset kehitykset euroalueella osoittavat, että lienee ennen aikaista puhua talousparadigman muutoksesta. Vuosi 2020 tarjoaa näkymän niihin muutosten mahdollisuuksiin, joita äärimmäiset poikkeusolot tarjosivat, joskin niiden pitkän aikavälin vaikutuksia vallitsevaan talousparadigmaan on vielä vaikea ennakoita.

Artikkelin ensimmäisessä osassa tiivistetään Gillin argumentti uudesta perustuslaillisuudesta EMU:ssa. Seuraavassa osassa määritellään uusi perustuslaillisuus ja täsmennetään sen suhde muihin keskeisiin käsitteisiin eli uusliberalismiin, ordoliberalismiin, markkinakuriin ja talouskuriin. Artikkelin kolmannessa osassa käydään läpi dataa euromaiden velkatasoista ja alijäämistä tarkastellen samalla talouskuripolitiikan, EMU:n ja uuden perustuslaillisuuden jännitteitä ja ongelmia. Neljännessä osassa analysoidaan uudelle perustuslaillisuudelle ominaisen talouden epäpolitisoinnin rajoitteita Kreikan esimerkin kautta. Viidennessä osassa tarkastellaan Euroopan komission ja Euroopan keskuspankin toimintaa uuden perustuslaillisuuden ylläpitämisessä vuosina 2015–2020.

Gillin argumentti uudesta perustuslaillisuudesta Euroopan talous- ja rahaliitossa

Gillin uuden perustuslaillisuuden käsite pohjautuu uusgramscilaiseen analyysiin, joka analysoi poliittisen talouden ilmiöitä luokan, yhteiskunnallisten voimasuhteiden, maailmanjärjestysten ja hegemonian kautta (Gill, 1997 208–215). Vaikka Gill kehitti kyseisen käsitteen alun perin analysoidessaan globaalin poliittisen talouden laajempaa kehitystä vuosituhanen vaihteessa, hän on toistuvasti soveltanut käsitettä EMU:un (Gill 1995; Gill 1998a; Gill 1998b, Gill 2017).

Varhaisessa kontribuutiossaan Gill selitti muutokset Euroopan poliittisissa ja taloudellisissa rakenteissa gramscilaisin termein liittäen ne uusliberaaliin

liikkeeseen, jonka tavoitteena on valjastaa valtiot palvelemaan ensisijaisesti pääoman etua (Gill 1997, 208). Gillin mukaan Maastrichtin sopimuksessa määritellyt Euroopan unionin (EU) perustuslailliset ehdot luovat sääntöperustaisia rajoitteita, jotka kaventavat poliitikkojen mahdollisuuksia hyödyntää raha-, finanssi- tai kauppapolitiikkaa ajaakseen kansallisia tai paikallisia intressejä. EU-sopimusten tarkoituksena on siis edistää markkinakuria sitovilla rajoitteilla tai säännöillä, jotka poissulkevat laajan kirjon talouspoliittisia toimia. Gill kutsuu näiden tekijöiden summaa uudeksi perustuslaillisuudeksi (emt., 217).

Gillin mukaan EMU heijastaa monella tapaa uusperustuslaillista poliittista visiota (Gill 1998a, 15). Ensinnäkin EMU:n arkkitehtuuri asettaa etusijalle rahan arvon säilyttämisen, millä pyritään vahvistamaan sijoittajien luottamusta. Tämä näkyy erityisesti Euroopan keskuspankin (EKP) itsenäisyydessä ja mandaatissa: EKP varjelee rahapolitiikkaa demokraattisilta paineilta ja niiden mahdollisilta inflatorisilta vaikutuksilta (emt, 15). EMU:n perussopimukset myös kielivät EKP:ta rahoittamasta julkisia menoja lainaamalla suoraan jäsenvaltioille. Näin ollen jäsenvaltiot ovat riippuvaisia yksityisistä pääomamarkkinoista (emt., 16). Toiseksi EMU:n taloussäännöt pyrkivät velkakestävyyteen, mikä näkyy eritoten vakaus- ja kasvusopimuksen asettamissa rajoissa julkiselle velalle (60 % bruttokansantuotteesta) ja julkisen talouden alijäämille (3 % bruttokansantuotteesta). Kolmanneksi taloudellinen päätöksenteko EMU:ssa epäpolitisoituu jäsenmaiden talouspolitiikkaan kohdistuvan teknokraattisen valvonnan myötä. Samalla teknokraattisten instituutioiden, kuten Euroopan komissio ja EKP:n, vaikutusvalta taloudessa vahvistuu demokratian kustannuksella (emt., 16–17). Kokonaisuudessaan siis demokratian vaikutus talouspolitiikkaan heikkenee (emt., 17). Jo vuonna 1998 Gill ennakoi, että uusi perustuslaillisuus johtaisi tilanteisiin, joissa demokratiaa päädytään rajoittamaan kovin ottein, kuten tapahtuikin useassa kriisimaassa eurokriisin aikana (emt., 17).

Eurokriisin aikaiset kehitykset lujittivat uusperustuslaillisuutta EMU:ssa. Kriisin yhteydessä laadittiin useita sopimuksia, joilla vahvistettiin budjettikuria ja euromaiden talouspolitiikkaan kohdistuvaa valvontaa. Esimerkiksi finanssi-poliittinen sopimus edellyttää, että kaikki talouspolitiikan muutokset koordinoidaan Euroopan tasolla. Six pack -sopimus osaltaan lisää julkisiin alijäämiin ja makrotalouden epätasapainoihin kohdistuvia rajoituksia. Two pack -sopimus taas valtuuttaa Euroopan komission valvomaan valtion budjettien

yhteensovittamista EMU:n taloussääntöjen kanssa. Valtioille voidaan myös määrätä sanktioita, jos ne eivät noudata komission ohjeistuksia. Nämä sopimukset tiukentavat EMU:n sääntökehikkoa, nakertavat jäsenmaiden talouspoliittista liikkumavaraa ja eristävät talouspolitiikkaa entisestään demokraattiselta päätäntävallalta. (Gill 2017, 639–641.)

Toisaalta vaikka EMU on erityisen jäykkä regionalismin muoto, se on silti kilpailevien, liikkuvien ja ristiriitaisten yhteiskunnallisten voimien ja kansainvälisten luokkamuodostelmien tuotos, kuten Gill itse korostaakin (Gill 1998a, 6). Se on täten avoin muutoksille, vaikka sen perussopimukset tekevät muutoksesta vaivalloisen prosessin. Tämä tutkimus poikkeaa kuitenkin valtaosasta uuteen perustuslaillisuuteen keskittyvästä kirjallisuudesta, koska sen keskiössä ei ole EMU:n talouskonstituutio tai sen jäykkyys. Sen sijaan tutkimuksen kohde on kankean sääntökehikon ja todellisuuden väliset ristiriidat. Artikkelikysyy, missä määrin EMU on tosiasiallisesti lukinnut euromaat finanssi-poliittiseen kuriin. Missä määrin uusperustuslaillinen projekti on onnistunut epäpolitisoidaan talouspolitiikan ja eristämään sen demokraattisilta paineilta? Entä missä määrin keskeiset talouspoliittiset toimijat ovat sitoutuneet EMU:n taloussääntöihin ja markkinakuriin?

Vaikka EMU:n taloussäännöt ja perussopimukset ovat selviä esimerkkejä uudesta perustuslaillisuudesta, niiden noudattaminen päällekkäisten kriisien ja poliittisten konfliktien ristipaineessa on osoittautunut vaikeaksi. Vuosien 2015–2020 kehityskulut tuovatkin näkyviksi uusperustuslaillisen projektin perustuvanlaatuiset jännitteet: mitä tapahtuu, kun poliittinen projekti, joka tähtää tiukkoihin sääntöihin, ennustettavuuteen ja järjestykseen kohtaa todellisuuden, joka on täynnä poikkeuksia, yllätyksiä ja kriisejä?

Keskeiset käsitteet

Määrittelen tässä osiossa artikkelin kannalta keskeisimmät käsitteet eli uuden perustuslaillisuuden, uusliberalismin, ordoliberalismin, markkinakurin ja talouskurin. *Uusi perustuslaillisuus* on poliittinen projekti, jonka tavoitteena on juridisin keinoin ja säännöin rajoittaa talouspolitiikkaa, vahvistaa markkinakuria, lisätä pääoman valtaa sekä kodifoida nämä tavoitteet kansainvälisiin sopimuksiin ja instituutioihin. Näin ollen uusi perustuslaillisuus muodostaa

kokonaisuuden, johon kuuluu useita elementtejä markkinakurista talouspolitiikan rajaamiseen. Uusi perustuslaillisuus pyrkii myös depolitisomaan talouspoliittista päätöksentekoa juridisin keinoin ja näin ollen rajaamaan demokration vaikutusvaltaa (Gill 1998a, 17).

EMU:a on tutkittu useiden samankaltaisten käsitteiden, kuten vakauttajavaltion, talouskonstituution, autoritäärisen uusliberalismin ja ordoliberalismin, kautta (esim. Streeck 2016; Lokdam ja Wilkinson 2022; Bonefeld 2017). Wolfgang Streeckin käsite *vakauttajavaltio* viittaa valtioon, joka pyrkii vahvistamaan julkista talouttaan viimeisten vuosikymmenten ajan kertyneen valtionvelan jäljiltä osoittaakseen uskottavuutensa globaalin pääoman silmissä (Streeck 2016, 34–37). Ideaalinen vakauttajavaltio juurruttaa sitoumuksensa hoitaa velanmaksuvelvollisuutensa ilman poliittisia kompromisseja. (Emt. 38.) Streeck on soveltanut vakauttajavaltion käsitettä EMU:un keskittyen pitkälti samoihin piirteisiin kuin Gill (emt. 42–43). Vaikka Streeckin vakauttajavaltiolla on yhtäläisyyksiä uuden perustuslaillisuuden kanssa, se on käsitteenä staattisempi ja yksiulotteisempi kuin Gillin. Uusi perustuslaillisuus viittaa moniulotteiseen poliittiseen projektiin, jossa muiden tavoitteiden ohella pyritään valjastamaan valtio paremmin pääoman ja velkojien intressejä palvelevaksi. Tämä on jatkuva ja dynaaminen prosessi, eikä sitä voi mieltää missään vaiheessa valmiiksi. Tämän artikkelin fokuksessa on juuri kyseisen prosessin ristiriitaisuudet, jännitteet ja rajoitteet. Vakauttajavaltio taas viittaa samankaltaisen prosessin päätepisteeseen eikä itse prosessiin (emt 39–41).

EMU:n talouskonstituutio on osaltaan erinomainen esimerkki uudesta perustuslaillisuudesta käytännössä. Uusi perustuslaillisuus ja ajatus talouskonstituutioista linkittyvät myös vahvasti uusliberalismiin ja ordoliberalismiin. Gill itse näkee uuden perustuslaillisuuden kurinpidollisen uusliberalismin juridisena vastineena (Gill 2017, 638). Vaikka uusliberalismi perii tiettyjä ominaisuuksia perinteisemmästä liberalismista, kuten markkinavetoisemman yhteiskunnan ja monetarismin ihannoinnin, juuri sen uusperustuslailliset ulottuvuudet tekevät siitä ainutlaatuisen nykyisessä muodossaan (Gill 1997, 215) Näin ollen uusi perustuslaillisuus on keskeinen osa uusliberalismia. Kuten Gill korostaakin, lakien luoma vakaus ja järjestys olivat vahvasti läsnä jo uusliberalismin esi-isän Friedrich von Hayekin ajattelussa (Gill 1998b, 23–26; von Hayek 1944, 73–104). Tässä yhteydessä uusliberalismin yhteys myös ordoliberalismiin korostuu. Ordoliberalismilla viitataan usein saksalaiseen (uus-)

liberalismiin, joka painottaa lakien ja instituutioiden roolia taloudellisen järjestyksen takaamisessa ja tämän järjestyksen suojaamisessa liialliselta demokralialta (Bonefeld 2012, 748–753). Quinn Slobodianin aatehistoriaa seuraten ordoliberalismin voikin mieltää yhdeksi uusliberalismin muodoksi (Slobodian 2018, 7). Ordoliberalismissa valtiolla on tärkeä rooli, sillä se takaa markkina-taloudelle vakaat puitteet, mukaan lukien hintavakauden, juuri instituutioiden ja lain avulla (Miettinen 2017, 2). Ordoliberalismin vaikutteita on selvästi havaittavissa EMU:n rakenteissa ja säännöissä, esimerkiksi valtion velkaa ja alijäämiä koskien (emt. 2). Ordoliberalismille keskeinen käsite on *taloukskons-tituutio*, joka viittaa taloudellisten ja oikeudellisten instituutioiden muodosta-maan kokonaisuuteen, jonka tarkoitus on rajoittaa poliittista päätäntävaltaa talouspolitiikassa (Miettinen 2017, 4–6). Uusperustuslaillisuus-käsitteen voi siis nähdä kriittisenä vastineena ordoliberalismille.

Myös *markkinakuri* on uuden perustuslaillisuuden analysoinnin kannalta keskeinen termi, sillä uuden perustuslaillisuuden tavoitteena on ohjata talous-politiikkaa enemmän markkinakuria palvelevaksi. Kuten Markus Ojala on argumentoinut, markkinakurilla on sekä yleisempi että rajatumpi määritelmä, joista jälkimmäinen esiintyy juuri suhteessa EMU:un. Yleisellä tasolla markki-nakuri merkitsee ”markkinatoimijoiden velvollisuutta ottaa huomioon rahoit-tajiinsa kohdistuvat riskit toiminnassaan” (Ojala, 2019). Toisaalta markkina-kurista puhuttaessa EMU:n kontekstissa fokus on yleensä juuri jäsenmaiden velvollisuudessa toimia *vastuullisesti* velkojien (oletusarvoisesti yksityisten pääomamarkkinoiden) silmissä. EMU-jäsenmaiden riippuvaisuus yksityisistä pääomamarkkinoista on euroalueen markkinakurin ytimessä. EMU-sopi-mukset kieltävät julkisten menojen rahoittamisen keskuspankkirahalla. Tämän viimekätisen lainaajan puuttumisen on tarkoitus vahvistaa markkinakuria EMU:ssa. Viimekätinen lainaaja viittaa tahoon, yleisimmin keskuspankkiin, joka tarjoaa likviditeettiä toimijoille, jotka saattaisivat muuten ajautua maksu-kyvyttömyyteen. Viimekätisellä lainaajalla on siis tärkeä vakauttava rooli taloudessa ja erityisesti erilaisten kriisien yhteydessä, sillä se voi estää kriisien leviämisen varmistamalla toimijoiden maksukyvyn. Viimekätisen lainaajan puuttuessa ja markkinakurin toteutuessa euromaat ovat aidosti riippuvaisia lainottajistaan, jotka pääsevät määrittelemään, millä ehdoilla he ovat valmiita maille lainaamaan. (Ojala, 2019.) Kuten Ojala (2019) tähdentää: ”markkina-kurilla viitataan [– –] sijoittajien jäsenmaita kurinalaistavaan vaikutukseen,

joka välittyy ensi sijassa valtioiden velkakirjamarkkinoiden kautta.” Markkinakuri on tarkoitus ohjata euromaita ”vastuulliseen” talouspolitiikkaan. Markkinakuri ohjaa maita myös tietyissä olosuhteissa talouskuriin. Talouskuri (*austerity*) osaltaan viittaa kurinalaiseen taloudenpitoon, jossa pyritään välttämään ”liiallista julkista velkaantumista” (Ojala 2019). Talouskuripolitiikka pohjautuu ajatukselle, että leikkaamalla julkisia menoja, palkkoja ja hintoja valtio voi palauttaa kilpailukykyänsä ja täten herättää vahvempaa luottamusta markkinoiden silmissä (Blyth 2013, 2). Juuri tämä logiikka, jossa markkinakuri johtaa talouskuriin, ohjasi vahvasti eurokriisin aikaista talouspolitiikkaa 2010-luvun alkupuolella.

Markkinakurilogiikan mukaan valtioiden pitäisi siis osoittaa vastuullisuutensa pääomasijoittajille harjoittamalla maltillista finanssipolitiikkaa ja tarvittaessa talouskuriakin, jos julkinen velka ja alijäämät tulkitaan liiallisiksi. EMU:n kontekstissa näille on määrätty selkeät rajat perussopimuksissa. Mutta missä määrin jäsenvaltiot noudattavat EMU:n taloussääntöjä? Onko tiukkojen alijäämä- ja valtionvelkarajojen puitteissa pysyminen edes mahdollista? Seuraavassa osiossa pureudun tarkemmin näihin kysymyksiin.

Uusperustuslaillisuuden ristiriidat euroalueen makrotaloudessa

Uusi perustuslaillisuus EMU:ssa ilmenee erilaisissa säännöissä, joilla pyritään rajaamaan talouspoliittista liikkumavaraa ja valtion roolia taloudessa sekä vahvistamaan valtioihin kohdistuvaa markkinakuria ja pääoman valtaa. Vakaus- ja kasvusopimuksen julkisia alijäämiä ja valtionvelkaa koskevat säännöt ovat makrotalouden osalta tästä keskeisin esimerkki. Tässä osiossa pyrin selvittämään, missä määrin EMU on onnistunut rajoittamaan jäsenmaiden velkaantumista ja alijäämiä. Analysoin samalla, millaiset makrotaloudelliset dynamiikat euroalueella osittain selittävät velkasuhteiden ja alijäämien kehitystä. Juuri nämä dynamiikat ilmentävät uusperustuslaillisuuden ongelmia ja ristiriitoja, kun sitä pyritään toteuttamaan käytännössä.

Käyn tässä osiossa läpi EMU-maiden julkisten alijäämien ja julkisen velan tasoja sekä koronapandemian yhteydessä toteutettuja elvytystoimia. EU:n perussopimukset sekä vakaus- ja kasvusopimus asettavat nämä viitearvot julkiselle velalle ja alijäämille seuraavasti (Consilium Europa 2013, 1):

- 1) julkisen talouden velan tulisi olla alle 60 % bruttokansantuotteesta (tai lähestyä sitä tarpeeksi nopeasti)
- 2) julkisen talouden alijäämä tulisi olla enintään 3 % bruttokansantuotteesta.

Näiden viitearvojen vaikutusta euromaiden makrotalouspolitiikkaan voi arvioida esimerkiksi vertaamalla euromaiden velkatasoja muihin kehittyneisiin talouksiin. Taulukko 1 (s. 20) kuvaa julkisen velan tasoja, mitattuna prosentissa bruttokansantuotteesta, kaikissa kehittyneissä talouksissa, G7-ryhmässä ja euroalueella vuosina 2015–2020. Yhdysvallat, Japani ja euromaat on listattu erikseen. Kuten taulukosta näkyy, euromaiden julkisen velan suhde bruttokansantuotteeseen on ollut keskimäärin 17,1 prosenttiyksikköä alhaisempi tällä ajanjaksolla kuin kaikkien kehittyneiden talouksien velkataso keskimäärin. Samaan aikaan julkisen velan taso on kuitenkin ollut euromaissa keskimäärin 29,23 prosenttia korkeampi EMU:ssa kuin mitä vakaus- ja kasvusopimus edellyttää. Yhtäältä voisi argumentoida, että kehittyneiden talouksien dataa vääristää kaksi erikoistapausta: Japani ja Yhdysvallat. Japanin julkisen velan tason on maailman korkein, kun taas dollarin asema maailmantaloudessa mahdollistaa Yhdysvalloille suuremman velkaantumisen johtamatta samankaltaisiin maksutaseongelmiin kuin muissa maissa. Toisaalta myös euroalueella on valtioita, joilla on verrattain korkea julkisen talouden velka-aste.

Tässä yhteydessä on tärkeä tunnistaa, että vaikka euroalueen säännöt ohjaisivat velan minimointiin, EMU-alueella on ollut tosiallisesti käynnissä dynamiikkoja, joilla on ollut päinvastainen vaikutus. Eritoten Kreikan, Italian, Kyproksen ja Portugalin velkatasot nostavat euroalueen keskiarvoa. Jos keskittyisimme ainoastaan EMU:n taloussääntöihin, voisimme sanoa, että näillä mailla on korkeat velkatasot EMU-jäsenyydestään *huolimatta*. Kuitenkin yksi syy näiden maiden velkaantumiseen on ollut EMU-jäsenyys itse. Euron historian aikana tietyt ytimen maat, eritoten Hollanti ja Saksa, ovat kerryttäneet mittavia vaihtotaseen ylijäämiä, mikä on osasyy periferian maiden velkaantumiseen ennen eurokriisiä (Lapavitsas ym. 2012, 4–5). Koska eurojäsenyys on poissulkenut kilpailukyvyn haalimisen valuutan devalvoinnin kautta, sitä on haettu lähinnä sisäisellä devalvaatiolla, esimerkiksi palkkojen laskemisella. Kuitenkin monissa periferian maissa palkat ja muut

TAULUKKO I. JULKISEN VELAN SUHDE BRUTTOKANSANTUOTTEeseen KEHITTYNEISSÄ TALOUKSISSA VUOSINA 2015–2020 (KANSAINVÄLINEN VALUUTTARAHASTO 2021, 73).

Alue/valtio	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Kehittyneet taloudet	103.0	105.5	103.1	102.5	103.8	120.1
Euroalue	90.9	90.1	87.7	85.8	84.0	96.9
G7	116.2	119.3	117.2	116.8	118.0	136.7
Japani	228.4	232.5	231.4	232.5	234.9	256.2
Yhdysvallat	104.7	106.6	105.6	106.6	108.2	127.1
Itävalta	84.4	82.5	78.6	74.0	70.5	85.2
Belgia	105.2	105.0	102.0	99.8	98.1	115.0
Kypros	107.2	103.1	93.5	99.2	94.0	118.2
Viro	10.0	9.9	9.1	8.2	8.4	18.5
Suomi	63.6	63.2	61.2	59.6	59.3	67.1
Ranska	95.6	98.0	98.3	98.0	98.1	113.5
Saksa	72.3	69.3	65.1	61.8	59.6	68.9
Kreikka	179.0	183.4	182.4	189.9	184.9	213.1
Irlanti	76.6	74.2	67.3	62.9	57.4	59.8
Italia	135.3	134.8	134.1	134.4	134.6	155.6
Latvia	36.5	39.8	40.1	36.4	37.0	45.5
Liettua	42.7	39.9	39.3	33.7	35.9	47.0
Luxembourg	22.0	20.1	22.3	21.0	22.0	25.5
Malta	55.9	54.3	48.5	44.8	42.0	55.4
Hollanti	64.6	61.9	56.9	52.4	47.6	54.0
Portugali	131.2	131.5	126.1	121.5	116.8	131.6
Slovakia	51.9	52.4	51.7	49.9	48.5	60.7
Slovenia	82.6	78.5	74.1	70.3	65.6	81.5
Espanja	99.3	99.2	98.6	97.4	95.5	117.1

työvoimakustannukset olivat jo euron alkutaipaleilla niin alhaiset, että niillä oli vähemmän pelivaraa kilpailla kustannusten leikkausten kautta. Samaan aikaan eritoten Saksa on harjoittanut tiukkaa palkkamalltia, jonka avulla sen kilpailukyky suhteessa muihin euromaihin on parantunut. (Lapavitsas ym. 2012, 4–5.) Muiden euromaiden on ollut tässä kontekstissa vaikea harjoittaa

vientivetoista kasvustrategiaa, koska suuri osa euromaiden viennistä tapahtuu juuri euroalueen sisällä (Kaitila ja Ronkainen 2015, 11). Näin ollen periferian maiden kasvu on nojannut vahvemmin kysyntään, jota on rahoittanut yksityinen ja julkinen velkaantuminen (Lapavitsas ym. 2012, 4–5). Eurojäsenyys on siis itsessään johtanut korkeampaan velkatasoon tietyissä jäsenmaissa (Lapavitsas ym. 2012, 29–41). Euroalueella on samaan aikaan vallinnut perustavanlaatuinen epäsymmetria: velkakriisimaat on pakotettu sisäiseen devalvaatioon ilman, että velkojamaihin on kohdistunut vastaavaa painetta revalvaatioon, eritoten palkkojen nostoon (De Grauwe 2016, 148–149). Tämä on johtanut euroalueen deflatoriseen vinoumaan, mikä selittää euroalueen nuivaa talouskasvua verrattuna muihin kehittyneisiin talouksiin 2010-luvulla (emt., 149).

Erityisesti eurokriisin aikainen politiikka toi ilmi uusperustuslaillisuuden keskeisiä ristiriitoja. Uuteen perustuslaillisuuteen kuuluva markkinakurin priorisointi johti kriisin yhteydessä talouskurin peräänkuuluttamiseen keskeisten instituutioiden toimesta. Eurokriisin hoidossa voitti siis uusliberaali tulkinta: syy kriisiin oli ”vastuuttomien” valtioiden liiallinen velkaantuminen, joka oli korjattava talouskuripolitiikalla (De Grauwe 2016, 148). Talouskuripolitiikan vaikutukset voivat kuitenkin olla täysin päinvastaiset kuin mitä sillä tavoitellaan. Erityisesti taantumien tai laman yhteydessä toteutettu talouskuri voi nostaa velkaantumistasetta. Kiristävällä finanssipolitiikalla on negatiivinen kerroinvaikutus talouteen; ihmisillä on vähemmän tuloja, mikä vähentää kokonaiskysyntää, joten yritykset tekevät vähemmän investointeja ja palkkaavat vähemmän työvoimaa, mikä osaltaan supistaa taloutta edelleen. Talouskurin kurjistavat vaikutukset myös vähentävät valtion verotuloja ja lisäävät menoja esimerkiksi työttömyyskorvauksien muodossa. Täten alijäämät ja julkinen velka-aste nousevat. (Patomäki 2012/2013, 29.) Toisaalta koska velka-aste mitataan suhteessa bruttokansantuotteeseen, talouden supistuminen jo itsessään nostaa velka-astetta. Kuten ekonomisti Paul De Grauwe osoittaa, 2010-luvun talouskuriohjelmat eivät helpottaneet velan hoitoa kriisimaissa, eivätkä ne yleisesti ottaen hillinneet näiden maiden velkaantumista. Ohjelmien vaikutus oli suurimmalta osin juuri päinvastainen. Kontekstissa, jossa yksityinen sektori pyrki säästämään, hallituksen säästöohjelmat vain pahensivat deflatorista dynamiikkaa. Taantuma nosti velka-astetta, koska valtion menot kasvoivat ja samaan aikaan bruttokansantuote pieneni. (De Grauwe 2016, 149–150.) Talouskuripolitiikan epäonnistuminen näkyi euromaiden

velka-asteissa vielä vuosia myöhemmin. Vuonna 2020 suurin osa eniten velkaantuneista euromaista oli niitä, jotka olivat noudattaneet tiukempaa talouskuria edeltävän vuosikymmenen ajan (Costantini 2020, 289).

Vielä ongelmallisemmin yritykset tavoitella alhaista velka-astetta voivat olla tarkoituksenvastaisia kokonaisuudentasolla. Jos moni jäsenvaltio leikkaa menojaan samaan aikaan, supistuu koko euroalueentalous ja ylijäämien saavuttaminen vaikeutuu jokaisen yksittäisen valtion näkökulmasta. EMU:n kontekstissa velka- ja alijäämärajojen puitteissa pysyminen riippuu vahvasti maan vaihtotaseesta. Jos muista talouksista virtaa rahaa omaan talouteen, niin budjettiylijäämän saavuttaminen on helpompaa. Toisaalta jos kaikki muut taloudet harjoittavat talouskuria, on rahavirtoja vastaavasti vähemmän. (Blyth 2013, 8–10.) Talouskurin paradoksaaliset piirteet korostuvat siis vielä selkeämmin kokonaisuuden tasolla. Nämä ristiriidat liittyvät kokonaistason virhepäätelmiin, joita John Maynard Keynes korosti jo 1930-luvulla. Jos liian moni taloudellinen toimija yrittää säästää samaan aikaan, kokonaiskysyntää laskee, mikä voi johtaa suurempaan velkaantuneisuuteen. Samaten kauppataseen ylijäämän tavoittelu muiden kustannuksella on nollasummapeliä, joka vähentää kokonaiskysyntää tehden ylijäämän tavoittelun yhä vaikeammaksi (Keynes 2013, 333–371). Euroalueen vaihtotase oli lähes tasapainossa muun maailman kanssa vuosina 2009–2011. Näin ollen juuri euroalueen sisäinen kauppa vaikutti vahvasti jäsenmaiden vaihtotaseisiin, varsinkin eurokriisin alussa. Näissä olosuhteissa euromaille oli erityisen hankalaa vähentää velkaantumistaan deflaation avulla (Blyth 2013, 8–10). Tämä dynamiikka selittää osin, miksi euromailla oli vaikeuksia vähentää velka-astetta 2010-luvun alkupuolella. Kuitenkin ajan myötä vaihtotase muun maailman kanssa kääntyi positiiviseksi, ja vuonna 2017 se oli jo suurin piirtein 3 prosenttia euroalueen bruttokansantuotteesta (EKP 2021). Käännöksen taustalla oli talouskurin aiheuttama kokonaiskulutuksen ja -kysynnän pudotus, millä on ollut osaltaan kurjistava vaikutus euroalueen lisäksi myös globaaliin kysyntään (Klein ja Pettis 2020, 171–172). Näin ollen euroalue on osittain ulkoistanut talouskurin aiheuttaman kysyntäpulan muuhun maailmaan.

Erityisen olennaista uudessa perustuslaillisuudessa on kuitenkin *pyrkimys* kohti ”vastuullista” talouspolitiikkaa, mikä EMU:n kontekstissa tarkoittaa pienempiä alijäämiä ja velka-astetta, vaikka näitä tavoitteita voisikin olla vaikea saavuttaa käytännössä. Velka-astetta tarkempi tapa havainnoida

talouspolitiikan suuntaa on suhdannekorjattu rahoitusasema. Suhdannekorjattu rahoitusasema on arvio valtion rahoitusasemasta, kun suhdanteen vaikutukset on otettu huomioon, eli esimerkiksi taantumän vaikutus alijäämään on vähennetty lopullisesta alijäämästä (Kansainvälinen valuuttarahasto 2021, 51). Suhdannekorjattu rahoitusasema antaa siis osviittaa siitä, onko päättäntävaraisella finanssipolitiikalla kiristävä vai elvyttävä vaikutus. Taulukko 2 näyttää kehittyneiden talouksien, euroalueen ja G7-ryhmän suhdannekorjatut rahoitusasemat prosentteina bruttokansantuotteesta vuosina 2015–2020.

TAULUKKO 2. SUHDANNEKORJATUT RAHOITUSASEMAT PROSENTTEINA BRUTTOKANSANTUOTTEESTA KEHITTYNEISSÄ TALOUKSISSA VUOSINA 2015–2020 (KANSAINVÄLINEN VALUUTTARAHASTO 2021, 69).

Alue/valtio	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Kehittyneet taloudet	-2.1	-2.4	-2.4	-2.7	-3.3	-9.0
Euroalue	-0.7	-0.6	-0.7	-0.5	-0.7	-5.1
G7	-2.4	-2.9	-3.1	-3.4	-3.9	-10.0

Kuten taulukosta 2 näkyy, suhdannekorjatut alijäämät olivat tällä ajanjaksolla keskimäärin selvästi pienemmät euroalueella kuin kehittyneissä talouksissa kokonaisuudessaan ja erityisesti G7-ryhmässä, mikä kertoo euromaiden suhteellisen tiukasta finanssipolitiikasta. Erotus on erityisen huomattava vuonna 2020, jolloin maailmanlaajuinen koronapandemia alkoi. Euroalueen suhdannekorjattu rahoitusasema oli vuonna 2020 3,9 prosenttiyksikköä pienempi kuin kehittyneiden talouksien keskimäärin. Erotus G7-ryhmään on vielä huomattavampi 4,9 prosenttiyksikköä. Euromaat ovat siis keskimäärin harjoittaneet paljon tiukempaa finanssipolitiikkaa kuin muut kehittyneet taloudet tällä ajanjaksolla. Nämä erot ovat merkki eurojäsenyyden kiristävästä vaikutuksesta finanssipolitiikkaan. Vaikka uusperustuslaillinen projekti ei ole täysin onnistunut tavoitteissaan, taloussäännöillä vaikuttaisi kuitenkin olevan talouspolitiikkaa ohjaava vaikutus, mikä näkyy selkeimmin juuri suhdannekorjatuissa rahoitusasemissa.

Vuoden 2020 data myös osoittaa, että euromaat ovat sitoutuneita tiukempaan finanssipolitiikkaan jopa ilman suoranaista painetta keskeisten instituutioiden toimesta. Vuoden 2020 keväällä Euroopan komissio keskeytti

taloussääntöjen soveltamisen koronakriisin takia mahdollistaakseen jäsenvaltioille elvyttävämmän talouspolitiikan (Euroopan komissio 2020a). Tästä huolimatta elvytystoimet olivat EMU-maissa pienempiä kuin muissa kehittyneissä talouksissa (Ronkainen 2021, 110). Tämä antaisi ymmärtää, että EMU-maat olivat vastahakoisempia elvyttämään kuin muut kehittyneet valtiot, jopa globaalin pandemian keskellä ja *taloussääntöjen ollessa tauolla*. Jäsenmaat siis osoittavat huomattavaa uskollisuutta budjettikuriin myös olosuhteissa, joissa komissio on valmis joustamaan siitä. Tämä on yllättävää, sillä jäsenmaiden hallitusten voisi olettaa reagoivan vahvemmin demokraattisiin paineisiin elvyttävän finanssipolitiikan puolesta kuin teknokraattisten instituutioiden. Juuri tämänkaltainen valtakamppailu talouskuria vastustavan hallituksen ja EU-instituutioiden välillä tapahtuikin Kreikassa vuonna 2015.

Kreikan kohtalo vuonna 2015: uutta perustuslaillisuutta äärimmillään

Talouspolitiikan ja -hallinnan epäpolitisointi on olennaista uudelle perustuslaillisuudelle. Epäpolitisointi tapahtuu esimerkiksi luomalla sitovia sääntöjä tai sopimuksia, joita eri hallitusten on noudatettava yli vaalien. Tämänkaltaiset talouden epäpolitisointipyrkimykset ovat olleet erityisen selvästi havaittavissa eurokriisimaissa, kuten Kreikassa. Tässä osiossa analysoin, missä määrin uusi perustuslaillisuus on onnistunut epäpolitisoidaan talouspolitiikan juuri Kreikan esimerkin kautta. Kreikan kohtalo on erityisen valaiseva esimerkki uudesta perustuslaillisuudesta EMU:ssa, koska se on altistunut siihen liittyville paineille pisimpään. Kreikan kokemus mahdollistaa siis syvemmän ymmärryksen siitä, miten uusi perustuslaillisuus toimii äärimmillään.

Eurokriisin yhteydessä luotiin uusia välineitä, kuten Euroopan rahoitusvakausväline ja Euroopan vakausmekanismi, joiden kautta kanavoitiin tukea kriisimaille. Vaikka tuen anti kriisimaille sinänsä heikensi niihin kohdistuvaa markkinakuria, muut kriisitoimet seurasivat hyvin vahvasti uusliberaalia logiikkaa. Uusien tukierien saaminen oli ehdollistettu Troikan (Kansainvälinen valuuttarahasto, Euroopan keskuspankki ja Euroopan komissio) vaatimien toimenpiteiden toteuttamisella. Saajien oli suostuttava yhteisymmärryspöytäkirjoissa vaadittaviin talouspoliittisiin toimiin (De Jong ja Gilbert 2020, 7). Yhteisymmärryspöytäkirjat ovat velkojien, eli Troikan ja

muiden euromaiden, ja velallisten välisiä sopimuksia. Pöytäkirjat määräävät tiukasti ja paikoin hyvinkin yksityiskohtaisesti tukea saavien jäsenvaltioiden talouspolitiikan sisältöä myös yli hallituskausien. Yhteisymmärryspöytäkirjat siis palvelevat uuden perustuslaillisuuden tavoitteita rajoittamalla demokration vaikutusta politiikkaan ja siirtämällä valtaa hallituksilta teknokraattisille instituutioille.

Syriza-hallituksen kohtalo vuonna 2015 on äärimmäisin esimerkki tästä dynamiikasta. Vasemmistopuolue Syriza muodosti hallituksen vuoden 2015 alussa yhdessä kansalliskonservatiivisen ANEL-puolueen kanssa. Yhteinen nimittäjä hallituksen muodostuksessa oli talouskurin vastustus. Kyseessä oli siis hallitus, jonka tarkoitus oli nimenomaan haastaa talouskuriin perustuva kriisipolitiikka Kreikassa. Vuoden 2015 heinäkuussa samainen hallitus päättyi allekirjoittamaan kaikista tiukimman yhteisymmärryspöytäkirjan koko eurokriisin aikana. Miksi näin tapahtui?

On ilmiselvää, että EMU-jäsenyys rajoitti talouspoliittista liikkumavaraa Kreikassa velkakriisin ajan. Koska euromailla ei ollut viimekätistä lainajaa keskuspankissaan, ne olivat riippuvaisia yksityisistä pääomamarkkinoista. Kun lainojen saanti pääomamarkkinoilta tuli Kreikalle mahdottomaksi vuoden 2010 keväällä, se tarvitsi muiden jäsenmaiden ja Troikan tukea. Tämän riippuvuuden takia velkojat pääsivät hyvin pitkälti määrittämään vastauksen kriisiin. Erityisesti Troikka oli prosessissa avainasemassa ja päätyi vaatimaan talouskuria ehtona tuen saamiselle (Nordström ja Teivainen 2022, 277–282). Ottaen huomioon, että uusi perustuslaillisuus pyrkii alistamaan valtiot markkinakurille ja pääoman vallalle, viimekätisen lainaajan puute EMU:ssa palveli tätä päämäärää erinomaisesti eurokriisin keskellä, mahdollistaen velallisten äärimmäisen alistamisen ja talouspolitiikan sanelemisen velkojien taholta.

Syrizan johtama hallitus koki tämän riippuvuuden vaikutukset heti astuessaan valtaan. Tammikuussa 2015 Kreikalla oli valtavan pääomapaon jäljiltä käytettävänä vain 2,9 miljardia euroa, joka ei olisi riittänyt kattamaan menoja edes sen vuoden helmikuun loppuun (Dendrinou ja Varvitsioti 2019, 40–41). Helmikuun lopusta tuli siis kriittinen aikaraja: jos hallitus ei toteuttaisi aikaisemman yhteisymmärryspöytäkirjan ehtoja, Troikka pidättäisi tuet (Hart-Landsberg 2016, 12–13). Tukien saaminen vaatisi kuitenkin juuri sellaisia toimenpiteitä, joita vastaan Syriza oli vaaleissa kampanjoinut (Dendrinou ja Varvitsioti 2019, 41). Helmikuun 20. päivänä euroryhmä, eli

euromaiden valtiovarainministerit löysivät poikkeuksellisen kompromissin: tavoite Kreikan budjettiylijäämästä jätettiin epämääräiseksi ja Kreikan hallitus lupasi laatia oman listan sopeutustoimistaan (Euroryhmä 2015; Varoufakis 2017, 271–272). Velkojat kuitenkin perääntyivät tästä sopimuksesta jo seuraavassa kokouksessa ja vaativat paluuta alkuperäiseen talouskuria edellyttävään pöytäkirjaan (Varoufakis 2017, 286–290).

Samaan aikaan EKP hankaloitti Kreikan hallituksen liikkumatilaa kahdella tapaa. Helmikuussa EKP lakkasi hyväksymästä kreikkalaisten pankkien riskilainoja vakuudeksi rutiinirahoitukselle (EKP 2015b; Varoufakis 2017, 204–209). Jotta kreikkalainen pankkijärjestelmä ei täysin romahtaisi tämän seurauksena, EKP tarjosi Kreikan keskuspankille hätärahoitusta, jossa oli korkeammat korot ja tiukemmat vakuusvaatimukset kuin normaalissa rahoituksessa. Nämä teot lisäsivät Kreikan kokonaisvelkaa ja sen riippuvuutta ulkoisista likviditeettilähteistä. (Toloudis 2017, 345.)

Piinalliset neuvottelut Kreikan hallituksen ja velkojien kesken jatkuivat vielä vuoden 2015 kesäkuuhun, jonka loppupuolella velkojat antoivat viimeisen uhkavaatimuksensa Kreikan hallitukselle. Seuraavat tukierät kattaisivat vain tulevan viiden kuukauden velkakulut, ja ne myönnettäisiin ainoastaan, jos hallitus suostuisi niihin talouskuritoimiin, joita se oli vielä siihen asti vastustanut. Kreikan pääministeri Aléxis Tsípras ilmoitti järjestävänsä sopimuksen ehtoista kansanäänestyksen ja kannusti kreikkalaisia äänestämään sopimusta vastaan. Troikka reagoi vetäytymällä sopimuksesta. Tämän lisäksi EKP kieltäytyi jatkamasta kreikkalaisten pankkien hätärahoitusta ja nosti jo olemassa olevan hätärahoituksen vakuusvaatimuksia, tehden pankkijärjestelmän täydellisestä romahduksesta todennäköisen (Toloudis 2017, 345).

Troikan ja erityisesti EKP:n painostuksesta huolimatta kreikkalaiset hylkäsivät sopimuksen selkein äänin: 61,31 % äänestäneistä vastusti sopimusta. (Tooze 2018, 530.) Velkojat pysyivät lujina: Kreikan hallituksen oli laadittava vielä ankarampi sopimusehdotus heinäkuun 12. päivään mennessä, jos se aikoi pitää Kreikan eurossa (emt. 530). Heinäkuun 9. päivänä Kreikan hallitus jätti sopimusehdotuksen, jonka ehdot olivat hyvin samankaltaiset kuin mitkä kreikkalaiset olivat kansanäänestyksessä hylänneet. Heinäkuun 12. päivänä alkaneet 17 tuntia kestäneet neuvottelut johtivat lopulta sopimukseen, joka oli koko velkakriisin tiukin (Hart-Landsberg 2016, 20). 86 miljardin euron velkapaketti sitoi Kreikan kasvaviin valtion budjetin perusylijiämiin (ylijiäämä

ennen korkojen maksuja) ja täten kiristävään finanssipolitiikkaan vielä vuosikausiksi (Euroopan komissio 2015b, 6; Toloudis 2017, 340–341).

Kesällä 2015 kulminoitui tapahtumaketju, jonka myötä Kreikalle avointen vaihtoehtojen valikoima oli kaventunut äärimmäisen pieneksi. Talouskurin todellinen haastaminen olisi vaatinut Tsípraksen hallitukselta paljon uhmakkaampaa otetta, jonka takana olisi pitänyt myös olla uskottava strategia. Esimerkiksi rinnakkaisvaluutan liikkeelle pano olisi vähentänyt Kreikan riippuvaisuutta velkojistaan ja EKP:sta. Tällainen suunnitelma oli olemassakin, mutta loppupeleissä Tsípras ei ollut valmis sen toteuttamiseen (Varoufakis 2017, 104–106; 441).

Kreikan tapahtumat vuonna 2015 edustivat uutta perustuslaillisuutta äärimmillään ja samanaikaisesti paljastivat sen perimmäisiä ristiriitoja. Yhtäältä Kreikan kohtalo seurasi kriisinaikaista ordoliberaalia logiikkaa: sen oli noudatettava sopimuksissa määrättyä talouskuria lepyttääkseen velkojat demokratian kustannuksella. Toisaalta uusperustuslaillinen projekti saavutti kriittisen käännekohdan: vaikka velallinen saatiin alistumaan tiukkaan talouskuriin, kaikki illuusiot tämän prosessin epäpoliittisuudesta katosivat viimeistään kesällä 2015. Uuden perustuslaillisuuden keskeisten elementtien väliset ristiriidat tulivat näin yhä selvemmiksi. Taloutta on mahdoton epäpolitisoida loputtomiin, erityisesti olosuhteissa, joissa velkojien ja pääoman rauhoittaminen edellyttää vuosia kestävästä talouskurista. Näin ollen uusperustuslaillinen projekti väistämättä ruokkii omaa vastarintaansa.

Kuitenkin Kreikan kohtalo tällä ajanjaksolla oli poikkeuksellinen, sillä uuden perustuslaillisuuden ylläpitämisessä oli yleisesti ottaen enemmän joustoa kuin mitä Kreikka joutui kokemaan. EMU:n kurinpidolliset mekanismit, joilla on keskeinen rooli uuden perustuslaillisuuden ylläpitämisessä, eivät ole automaattisia, ja niiden aktivoinnissa voi havaita ainakin vuosina 2015–2020 myös maltillisuutta. Erityisesti Euroopan komissio on avainasemassa tiettyjen mekanismien aktivoinnissa, ja se hyödynsi päätäntävaltaansa välttääkseen jäsenvaltioiden kurittamisen, kuten seuraavassa osiossa käydään läpi.

Uuden perustuslaillisuuden poliittiset ulottuvuudet

Tarkastelen tässä osassa Euroopan komission ja Euroopan keskuspankin toimintaa uuden perustuslaillisuuden kannalta vuosina 2015–2020. Näillä instituutioilla on ratkaiseva rooli euroalueen poliittisen talouden ohjaamisessa, ja ne voivat toiminnallaan joko vahvistaa tai heikentää uuden perustuslaillisuuden vaikutuksia käytännönpolitiikkaan EMU:ssa. Analysoin, missä määrin nämä EU:n keskeiset instituutiot ovat sitoutuneet uudelle perustuslaillisuudelle ominaiseen budjetti- ja markkinakuriin. Viimeiseksi arvioin koronapandemian vaikutuksia uuteen perustuslaillisuuteen EMU:ssa.

Euroopan komission rooli uuden perustuslaillisuuden ylläpitämisessä 2015–2020

Komission valta valvoa jäsenvaltioita on kasvanut erityisesti eurokriisin yhteydessä sovittujen sääntö- ja prosessimuutosten myötä. Vaikka tämä teknokraattisen vallan kasvu vahvistaa uusperustuslaillisuutta EMU:ssa, komissio on pitkälti hyödyntänyt uutta päätätävaltaansa *välttääkseen* jäsenvaltioiden kurittamisen.

Yksi keskeinen talousseurannan prosessi EMU:ssa on eurooppalainen ohjausjakso, jossa Euroopan komissio, Euroopan ministerineuvosto ja Eurooppa-neuvosto ohjaavat jäsenvaltioiden talous- ja sosiaalipolitiikkaa, seuraavat eurotalouksien epätasapainoja, käyvät läpi jäsenvaltioiden budjetit ja antavat suosituksia (Elomäki ja Marttinen 2021, 42). Jos jäsenvaltio ei noudata kolmen prosentin alijäämä sääntöä, komission on tarkoitus aktiivoida liiallista alijäämää koskeva menettely. Tähän menettelyyn liittyy useita vaiheita, ja se voi johtaa sanktioihin, jos jäsenvaltio ei tee vaadittavia korjauksia (Eurostat 2019).

On huomionarvoista, että komissio on pidättäytynyt sanktioiden ehdottamisesta yhdellekään jäsenvaltiolle tällä ajanjaksolla. Sanktiot olisivat olleet mahdollisia esimerkiksi vuonna 2015 Italian ja Ranskan sekä vuonna 2016 Espanjan ja Portugalin kohdalla (Sacher 2021, 163–165). Martin Sacher korostaa komission ja valtioiden virkamiesten haastatteluihin nojaten, että komissio suosi kaikissa näissä tapauksissa poliittisesti pragmaattista ja joustavaa lähestymistapaa sääntöjen tulkinnassa. Esimerkiksi Ranska oli joutunut jo vuonna 2009 liiallista alijäämää koskevaan menettelyyn, ja vaadittavien

korjausten takaraja oli vuonna 2015. Komission oman arvion tulokset olivat tarpeeksi monitulkintaiset, että se pystyi toteamaan Ranskan tehneen riittävästi sen taloustilanteen huomioon ottaen, ja näin ollen komissio lykkäsi takarajaa. (Emt. 168–169.)

Toisaalta vuonna 2016 komissio totesi, ettei Espanja eikä Portugali kumpikaan olleet toimeenpanneet vaadittuja korjaustoimia ja aluksi suosittelikin sanktioita. Kuitenkin komissio päätyi perumaan sanktiot jopa näissä tapauksissa. Sacherin haastatteluaineiston mukaan komissiossa oli ryhmä myötämiehempiä virkamiehiä, jotka tunnistivat sanktioiden haitalliset poliittiset vaikutukset. (Sacher 2021, 168–170.) Tämä osoittaa, että avaintoimijat paikoitellen ymmärtävät uuden perustuslaillisuuden rajoitteet: talouskurin vaatiminen ei ole aina poliittisesti pragmaattista.

Komission rooli on myös muuttunut ajan myötä ja eritoten poliittiset olosuhteet Euroopassa ovat muokanneet komission suhdetta uuteen perustuslaillisuuteen. Barrosson komissio (2004–2014) oli tiukempi esimerkiksi talouskurin toimeenpanossa, kun taas Junckerin komissio (2015–2019) kamppaili nousevaa euroskeptisyyttä vastaan ja yritti vahvistaa komission poliittista legitimiteettiä (Schmidt 2020, 181). Junckerin komissio muun muassa painotti investointien merkitystä talouskurin kustannuksella ja patisti Saksaa elvyttävämpään talouspolitiikkaan (emt. 198–199). Junckerin komissio myös lisäsi poikkeuspykälää vakaus- ja kasvusopimuksen sääntöjen soveltamiseen (Euroopan komissio 2015a, 5–16). Von der Leyenin komissio (2019–2024) osaltaan oli virassa vain muutaman kuukauden ennen maailmanlaajuisen koronapandemian leviämistä. Koronakriisi aiheutti EU:n talouspolitiikassa ja -hallinnossa ennennäkemättömiä muutoksia, joissa von der Leyenin komissiolla oli myös merkittävä rooli, kuten käyn läpi tarkemmin koronapandemiaa käsittelevässä osiossa.

Euroopan komission rooli uuden perustuslaillisuuden ylläpitämisessä on siis tällä ajanjaksolla ollut vaihteleva ja poliittisesti sidonnainen. Vaikka uusi perustuslaillisuus on poliittisena projektina pitkälti onnistunut kodifioimaan sitä mukailevat periaatteet EMU:n taloussääntöihin, komission vastahakoisuus ylläpitää taloussääntöjä vuosina 2015–2020 on heikentänyt näiden periaatteiden vaikutusta käytännön politiikkaan.

Euroopan keskuspankin rooli uuden perustuslaillisuuden ylläpitämisessä 2015–2020

Myös EKP:n roolissa uuden perustuslaillisuuden ylläpitämisessä on ollut jännitteitä, ellei jopa suoranaisia ristiriitaisuuksia. Vielä vuonna 2015 EKP oli avainroolissa Kreikan hallituksen painostamisessa uuteen sopimukseen velkojien kanssa. Kuitenkin EKP:n rahapolitiikka on laajemmin heikentänyt jäsenmaihin kohdistuvaa markkinakuria. Vielä erikoisempaa on se, että juuri EKP:n epätavanomainen rahapolitiikka mahdollisti Kreikan ankaran kohtelun vuonna 2015, vaikka sillä on sittemmin ollut päinvastainen vaikutus uuteen perustuslaillisuuteen EMU:ssa.

Viimekätisen lainaajan puute oli tärkeä EMU:n arkkitehtuurin ominaispiirre, joka vahvisti uudelle perustuslaillisuudelle ominaista markkinakuria. Jo eurokriisin aikana EKP kuitenkin omaksui enemmän viimekätisen lainaajan roolin. Eurokriisin akuutti vaihe päättyi vuonna 2012, kun EKP:n silloinen pääjohtaja Mario Draghi lupasi tehdä mitä tahansa pelastaakseen euron. EKP aloitti tuolloin Outright Monetary Transactions -ohjelman, jonka kautta se oli valmis ostamaan tietyin edellytyksin velkakriiseihin ajautuneiden euromaiden velkakirjoja. Vaikka ohjelmaa ei koskaan hyödynnetty, se onnistui rauhoittamaan markkinat ja näin lopettamaan eurokriisin. (Ronkainen 2021, 111–112).

Toisaalta pelko markkinaepävarmuuden leviämisestä kriisimaista muihin euromaihin on ollut keskeinen motivaattori, joka on ohjannut jäsenmaiden toimintaa muun muassa pelastuspaketeista neuvoteltaessa. Niin kauan kuin leviämisen pelko oli olemassa, Kreikan hallituksella oli valttikortti neuvotteiluissa. Jos se olisi esimerkiksi uhannut jättää velkoja maksamatta tilanteessa, jossa euromaiden velkojen korot olivat edelleen pitkälti yksityisten pääomamarkkinoiden armoilla, sillä olisi ollut paremmat mahdollisuudet saada myönnytyksiä velkojiltaan. Tässä kontekstissa EKP:n päätös aloittaa oma määrällisen elvytyksen ohjelmansa tammikuussa 2015 jo ennen Syriza-hallituksen valtaannousua oli ratkaiseva. (Tooze 2018, 519–520; Varoufakis 2017, 102.) Osana määrällisen elvytyksen ohjelmaansa EKP alkoi ostamaan kaikkien euromaiden velkakirjoja (EKP 2015a). Määrällisen elvytyksen tarkoitus oli lisätä talouskasvua ja inflaatiota aikakaudella, jolloin inflaatio oli vielä alle EKP:n tavoitteen (EKP 2022). Ostamalla euromaiden velkakirjoja EKP toimi käytännössä

euroalueen viimekätisenä lainaajana. Täten muiden jäsenmaiden ja Troikan ei tarvinnut pelätä velkakriisin leviämistä euroalueella, vaikka Kreikka laiminlöisi lainojaan. EKP:n määrällisen elvytyksen ohjelma täten mahdollisti velkojilta tiukemman asenteen neuvotteluissa. (Tooze 2018, 518–521.)

Yksi keskeinen tekijä, joka vaikuttaa talouspoliittiseen liikkumavaraan, on valtion kyky hallinnoida velastaan maksamia korkoja. Uusperustuslaillisuuteen kuuluvan markkinakurin mukaan korkojen pitäisi olla markkinoiden armoilla. EKP on toimillaan puuttunut juuri tähän prosessiin: ostamalla jäsenvaltioiden velkakirjoja se on nostanut niiden hintaa ja täten alentanut niistä maksettavia korkoja (Ojala 2021, 209). Vuoden 2023 alkuun mennessä EKP oli ostanut jo yli 5 biljoonan euron edestä arvopapereita, joista suurin osa oli valtion velkakirjoja (EKP 2023a; EKP 2023b). Kuten EKP itse myöntää, ostot ovat vähentäneet valtionvelkojen korkoja (Altavilla ym. 2021, 7–13). EKP:n toiminta ei ole näin ollen poikennut merkittävästi muiden keskeisten talouksien keskuspankkien toiminnasta 2010-luvulla. Vuoden 2020 loppuun mennessä eurojärjestelmä, joka koostuu EKP:sta ja kansallisista keskuspankeista, omisti kokonaisuudessaan noin 30 % valtion velkakirjoista, kun taas Yhdysvaltain keskuspankki omisti 22,5 %, Englannin keskuspankki 35 % ja Japanin keskuspankki 46 % omien valtioidensa velkakirjoista (Altavilla ym. 2021, 21–25).

EKP on siis keksinyt tapoja kiertää suoran keskuspankkirahoituksen kieltoa tilanteissa, joissa voimakas markkinakuri ja viimekätisen lainaajan puute olisivat voineet pahimmillaan johtaa koko euroalueen hajoamiseen. Sen on myös täytynyt poiketa tiukasta rahapolitiikasta päästäkseen inflaatiotavoitteen. Näissä olosuhteissa EKP ei ole voinut pidättäytyä ordoliberaalin vision määrittämässä roolissa.

Koronapandemia ja uusi perustuslaillisuus

Koronakriisi aiheutti valtavia mullistuksia EU:n poliittisessa taloudessa. EU:n reaktiot euro- ja koronakriiseihin olivat päinvastaiset. Kun eurokriisin yhteydessä vielä luotiin tiukennuksia taloussääntöihin, koronakriisin yhteydessä vakaus- ja kasvusopimuksen säännöt laitettiin tauolle, ennennäkemätöntä fiskaalista kapasiteettia luotiin EU-tasolla ja EKP aloitti uuden

velkakirjojen osto-ohjelman parantaakseen jäsenvaltioiden rahoitusoloja.

Keskeiset EU-toimijat lisäsivät jäsenvaltioiden talouspoliittista liikkumavaraa monin eri tavoin koronakriisin yhteydessä. Maaliskuussa 2020 von der Leyenin komissio jäädytti vakaus- ja kasvusopimuksen säännöt mahdollistaakseen elvyttävämmän talouspolitiikan jäsenvaltioissa. Vastasyklinen talouspolitiikka oli siis mahdollista ja jopa toivottua toisin kuin eurokriisissä (Euroopan komissio 2020a). Komissio myös ohjasi varoja EU-tasolla tukeakseen jäsenmaita. Huhtikuussa 2020 se aloitti noin 65 miljardin euron suuruisen koronaviruksen vaikutusten lieventämistä koskevan investointialoitteen. Se myös tarjosi jäsenmaille lähes 3,7 miljardia euroa muista lähteistä, kuten EU:n yhteisestä solidaarisuusrahastosta. Toukokuussa 2020 komissio teki esityksen 750 miljardin euron suuruudesta eurooppalaisesta elpymisrahastosta. (Tesche 2020, 8.)

Koronakriisin yhteydessä oli myös selkeitä merkkejä oppimisesta eurokriisin virheistä. Eritoten euroryhmä päätti tukea jäsenmaita Euroopan vakausmekanismin kautta ilman tiukkoja ehtoja (Ronkainen 2021, 107). Saksan valtiovarain- ja ulkoministerin yhteinen lausunto oli tässä yhteydessä valaiseva: “Me emme tarvitse Troikkaa, tarkastajia, ja komission jokaiselle maalle laatimaa uudistusohjelmaa. Mitä me tarvitsemme, on nopeaa ja kohdennettua hätäapua.” (Maas ja Scholz 2020, oma käänös.)

Myös EKP oli valmis oppimaan kriisin keskellä. Vielä pandemian alussa EKP:n uusi pääjohtaja Christiane Lagarde totesi, ettei EKP:n tehtävä ole puuttua jäsenmaiden velkojen välisiin korkoeroihin nojaten EKP:n viralliseen mandaattiin. Tämä lausunto aiheutti piikin erityisesti Italian velan koroissa, mikä olisi voinut pahimmillaan johtaa toiseen eurokriisiin (Arnold ja Stubbington 2020). Lagarde perääntyi lausunnostaan kuitenkin nopeasti ja ilmoitti aloittavansa uuden osto-ohjelman (Ronkainen 2021, 112). EKP:n oman katsauksen mukaan uusi 1850 miljardin euron suuruinen Pandemic Emergency Purchase -ohjelma oli erityisen tehokas pienentämään valtion velkojen maksukuluja koronapandemian aiheuttaman epävarmuuden keskellä (EKP 2023b; Altavilla ym. 2021, 7–13). Lagarde päätyi siis olosuhteiden pakosta heikentämään euromaihin kohdistuvaa markkinakuria kuten edeltäjänsäkin.

Heinäkuussa 2020 EU päätti 750 miljardin euron suuruudesta elpymissuunnitelmasta nimeltään Next Generation EU (NextGenEU). Yhdessä EU:n vuosien 2021–2027 budjetin kanssa NextGenEU:n on tarkoitus edesauttaa

vihreää ja digitaalista siirtymää talouden elvyttämisen lisäksi (Euroopan komissio 2021, 1). NextGenEU:hun sisältyy 83,1 miljardia tukia erilaisiin ohjelmiin sekä 723,8 miljardin suuruinen EU:n elpymis- ja palautumistukiväline, josta 338 miljardia on suoria avustuksia ja 385,8 miljardia lainoja (emt. 9). EU pistää myös liikkeelle yhteistä velkaa rahoittaakseen NextGenEU:n, sillä komissio tulee lainamaan yhteensä 800 miljardia koko EU:n puolesta (Euroopan komissio 2020b).

Korona-aika EMU:ssa osoittaa, että kun tilanne on tarpeeksi vaikea, uudesta perustuslaillisuudesta täytyy poiketa. Koronan aiheuttama ennennäkemätön taloudellinen shokki ja siihen liittyvät mittavat toimet ruokkivat laajempaa optimismia talousajattelun muutoksesta EU:ssa (esim. Guttenberg ym.2021, 1–3; Caratelli 2020, 22; Micklitz 2020, 250). Jossain määrin tämä optimismi on perusteltua: EU-tasolle on luotu uutta fiskaalista kapasiteettia, kasvu- ja vakaussopimuksen säännöt pistettiin tauolle ja koko sääntökehikkoa uudistetaan parhaillaan, mikä avaa oven EMU-rakenteiden pysyvämmälle muutokselle (Euroopan komissio 2023). Samaan aikaan Euroopan komissio tunnistaa tietyt investointitarpeet, erityisesti mitä tulee oman energian tuotantoon ja vihreään siirtymään (Euroopan komissio 2022). On siis mahdollista, että EMU:n talouskonstituutio tulee muuttumaan vähemmän uusliberaaliksi. Muutos on mahdollinen mutta ei vääjäämätön. Viime vuosien suhteellisen nopean inflaation aika ja paluu kiristävään rahapolitiikkaan ohjauskorkojen korotuksineen ovat myös ruokkineet perinteisempää tulkintaa vastuullisesta talouspolitiikasta ja valtionvelasta. Sääntökehikon päivittämiseen kohdistuu siis vastakkaisia poliittisia paineita, myös eri jäsenvaltioiden toimesta. EMU:n taloussääntökehikon muutokset ovatkin tärkeä kohde jatkotutkimukselle, sillä ne tulevat pitkälti määrittämään, missä määrin uusi perustuslaillisuus on kodi-
fioitu EMU:n perussopimuksiin ja sääntöihin tulevaisuudessa.

Kuten olen tässä osassa tuonut esille, Euroopan komissio ja EKP eivät ole täysin sitoutuneita taloussääntöihin ja markkinakuriin olosuhteista huolimatta. Päinvastoin – erilaiset kriisit ja poliittiset tilanteet ovat pakottaneet niitä joustamaan kankeaksi tarkoitettusta sääntökehikosta ja talouskonstituutiosta. Analyysini myös osoittaa, että EU-toimijat ovat kykeneväisiä oppimaan menneisyydestä ja punnitsemaan eri vaihtoehtojen seurauksia. De facto taloushallinto EMU:ssa on siis ollut joustavampaa vuosina 2015–2020 kuin mitä de jure -luenta sen perussopimuksista ja säännöistä antaisi ymmärtää.

Johtopäätökset

Vuosien 2015–2020 kehityskulut havainnollistavat monella tapaa uuden perustuslaillisuuden rajoituksia ja ristiriitaisuuksia. Uusperustuslaillisten taloussääntöjen noudattaminen on osoittautunut epäjohdonmukaiseksi ja paikoin mahdottomaksi. Epäsuhta sääntökehikon ja euroalueen makrotalouden välillä ilmentää uusperustuslaillisuuden jännitteitä: tiukkoja sääntöjä on mahdollonta noudattaa toisiinsa lomittuvien taloudellisten suhdanteiden, kriisien ja pandemioiden keskellä. Sääntöjen vaikutusta talouspolitiikkaan on myös osittain heikentänyt komission haluttomuus ylläpitää niitä tällä ajanjaksolla. Tämän vastahakoisuuden taustalla vaikuttaa olevan ymmärrys uuden perustuslaillisuuden perimmäisestä ristiriidasta. Vietynä äärimmilleen uusi perustuslaillisuus johtaa poliittiseen vastarintaan, joka voi muodostua uhaksi koko EMU:n legitimitetille. Vaikka Syrizan pyrkimykset lopettaa talouskuri Kreikassa epäonnistuivat, vuoden 2015 poliittinen konflikti osoitti, että taloutta on mahdollonta epäpolitisoida loputtomiin jatkuvan talouskurin keskellä. Uusi perustuslaillisuus onnistui määrittämään talouspolitiikan sisällön, mutta sen epädemokraattinen luonne paljastui peruuttamattomalla tavalla.

Toisaalta uuden perustuslaillisuuden kannalta olennaisen markkinakurin ylläpitäminen euroalueella on osoittautunut poliittisesti kestävämmäksi. Pääoman kyky kohdistaa markkinakuria valtioihin on uuden perustuslaillisuuden keskeinen elementti, jota EKP on toimillaan heikentänyt jo vuodesta 2012 lähtien. Eurokriisin akuutti vaihe rauhoittui vasta, kun EKP:n johtaja Mario Draghi lupasi tehdä kaikkensa euroalueen pelastamiseksi. Tämä lupaus ja Outright Monetary Transactions -ohjelma antoivat vaikutelman EKP:sta implisiittisenä euromaiden viimekätisenä lainaajana. EKP:n eri osto-ohjelmat vuodesta 2015 lähtien ainoastaan tukevat tätä tulkintaa.

Uuden perustuslaillisuuden jännitteistä, ristiriitaisuuksista ja rajoitteista huolimatta se on kuitenkin muovannut EMU:n poliittista taloutta huomattavasti. Valtion toimijuutta taloudessa rajoittavat ordoliberaalit periaatteet ovat pitkälti lukittu EMU:n talouskonstituuioon. Tällä on ollut vaikutusta euroalueen makrotalouteen, mikä ilmenee erityisesti sen deflatorisessa vinoumassa 2010-luvulla. Uudella perustuslaillisuudella on myös ollut demokratiaa rajoittava rooli, kuten tapahtumat Kreikassa vuonna 2015 näkyvästi osoittivat. Samaan aikaan EMU:n kankeat säännöt hankaloittavat keskeisten toimijoiden

kykyä vastata erilaisiin haasteisiin. EU-instituutiot ovat pystyneet reagoimaan täysimittaisesti erilaisiin ongelmiin ja kriiseihin ainoastaan kankeita sääntöjä kiertämällä. Tämä on samanaikaisesti todiste uusperustuslaillisuuden onnistumisesta sen perinteisessä merkityksessä ja sen rajallisesta menestyksestä laajemmassa merkityksessä. Perinteisessä merkityksessä projekti on onnistunut juuri vaikeasti uudistettavan konstituution ja sääntökehikon luomisessa. Laajemmassa mielessä näiden periaatteiden vaikutus de facto politiikkaan ei ole taattu, sillä sääntöjen noudattaminen olosuhteista riippumatta on osoittautunut mahdottomaksi ja keskeiset toimijat saattavat edelleen valita toisin. Vaikka uusi perustuslaillisuus käsitteenä kuvastaa osuvasti pyrkimyksiä lukita ordoliberaaleja periaatteita erilaisiin instituutioihin ja sopimuksiin, sen kyky selittää osoittamaani variaatiota näiden periaatteiden noudattamisessa EMU:ssa on rajallisempi. On esimerkiksi avoin kysymys, miksi EU-instituutiot vaativat vuonna 2015 Kreikalta äärimmäistä talouskuria mutta sittemmin osoittivat joustavuutta taloussääntöjen ja markkinakurin soveltamisessa. Uuteen perustuslaillisuuteen perustuva analyysi ei yksinään tarjoa tähän vastausta.

On myös ilmiselvää, että EMU-järjestelmässä itsessään on ristiriitaisia ja kriisejä ruokkivia dynamiikoita, jotka kietoutuvat erityisen ongelmallisesti uuden perustuslaillisuuden jännitteiden kanssa. Yhteinen valuutta ei ole lisännyt symmetriaa, vaan se on ruokkinut epätasapainoja, jotka osittain aiheuttivat eurokriisin. Koronakriisi on paljastanut EMU-järjestelmän valuviat aiempaa selvemmin. Käytännössä kaikista EMU:n uusperustuslaillisista elementeistä piti poiketa koronakriisin yhteydessä. Ensinnäkin vakaus- ja kasvusopimuksen sääntöjen soveltaminen keskeytettiin, jotta jäsenvaltioilla olisi tarpeeksi talouspoliittista liikkumavaraa vastatakseen kriisiin. Toiseksi EU-tason fiskaalista kapasiteettia – vaikkakin minimaalista ja väliaikaista – vahvistettiin häivyttämällä keskeinen erottelu EMU-tason rahapolitiikan ja valtioiden tason finanssipolitiikan välillä. Kolmanneksi EKP jatkoi epätavanomaisia rahapolitiittisia toimia pitääkseen rahaliiton pystyssä. EMU-järjestelmä selvisi tästäkin kriisistä kiertämällä sääntöjään.

Ordoliberaalin vision mukaan EMU:n kuuluisi olla sääntöperustainen järjestelmä, joka alistaa valtiot mahdollisimman vahvasti markkinakurille ja pääoman vallalle sekä rajaa demokratian vaikutusvaltaa talouspolitiikkaan. Kuitenkin EMU:n omat puutteet ja valuviat tekevät siitä luonnostaan epävakaa – eli päinvastaisen kuin mitä sen ideologiset puolestapuhujat

tavoittelivat (Slobodian 2018, 5–6, 183–184, 213–214, 272–273). Yhteiskunnat ovat avoimia järjestelmiä, joissa monet eri prosessit, mekanismit ja ihmiset toimivat samanaikaisesti (Kotilainen ja Patomäki 2020, 25–26). Avoimet järjestelmät ovat täynnä yllätyksiä – pandemioita leviää, kriisejä syttyy ja äärimmäiset olosuhteet pakottavat toimijat luopumaan tai vähintään poikkeamaan vanhoista säännöistä. EMU:n tapauksessa järjestelmä itse tuottaa toistuvia kriisejä (Lapavitsas ym. 2012, 1–7). Tämän lisäksi vanhoista säännöistä kiinnipitäminen voi olla tavoitteidensa vastaista: talouskuri voi lisätä valtionvelkaa ja uusperustuslaillisen logiikan uskollinen noudattaminen herättää ennemmin tai myöhemmin poliittista vastarintaa. Täten järjestykseen tähtäävä ordoliberali visio EMU:sta ei ole tullut toteen – se ei kulje kohti tasa-painoa eikä edes selviä ilman toistuvia poliittisia interventioita ja poikkeuksia säännöistä.

Lähteet

- Altavilla, Carlo, Wolfgang, Lemke, Linzert, Tobias, Tapking, Jens ja von Landesberger, Julia. (Toim.) 2021. *Assessing the efficacy, efficiency and potential side effects of the ECB's monetary policy instruments since 2014*. ECB Occasional Paper. Frankfurt: European Central Bank.
- Arnold, Martin ja Stubbington, Tommy. 2020. Lagarde triggers investor jitters as ECB launches virus response. *The Financial Times*, 13.3.2020. <https://www.ft.com/content/11ab8f84-6452-11ea-b3f3-fe4680ea68b5> [Luettu 13.2.2023].
- Biebricher, Thomas. 2016. Neoliberalism and law: the case of the constitutional balanced-budget amendment. *German Law Journal*, 17:5, 835–56. <https://doi.org/10.1017/S2071832200021489>
- Bonefeld, Werner. 2017. Authoritarian liberalism: from Schmitt via ordoliberalism to the euro. *Critical Sociology*, 43:4–5, 747–761. <https://doi.org/10.1177%2F0896920516662695>
- Bonefeld, Werner. 2012. Freedom and the strong state: on German ordoliberalism. *New Political Economy*, 17:5, 633–656. <https://doi.org/10.1080/13563467.2012.656082>.

- Blyth, Mark. 2013. *Austerity: the history of a dangerous idea*. Oxford: Oxford University Press.
- Bradani, Davide. 2012. Democracy in Europe: a tale of two crises. *Interdisciplinary Political Studies*, 2:2, 82–96. <http://dx.doi.org/10.1285/i20398573v2n2p82>
- Caratelli, Irene. 2020. Brexit and Covid19: opportunities for social Europe? Cyprus Centre for European and International *Affairs Bimonthly Electronic Newsletter*, 17:4, 2022. https://iris.univr.it/retrieve/handle/11562/1021494/168728/IN_DEPTH_2020_17-4.pdf [Luettu 20.11.2023]
- Consilium Europa. 2013. Treaty on stability, coordination and governance in the Economic and Monetary Union. https://www.consilium.europa.eu/media/20399/st00tscg26_en12.pdf [Luettu 14.11.2021]
- Costantini, Orsola. 2020. The eurozone as a trap and a hostage: obstacles and prospects of the debate on European fiscal rules. *Intereconomics*, 55:5, 284–291. <https://doi.org/10.1007/s10272-020-0917-x>
- De Grauwe, Paul. 2016. The legacy of the Eurozone crisis and how to overcome it. *Journal of Empirical Finance*, 2016, 39: Part B, 147–155. <https://doi.org/10.1016/j.jempfin.2016.01.015>
- De Jong, Jasper ja Gilbert, Niels D. 2020. Fiscal discipline in EMU? Testing the effectiveness of the excessive deficit procedure. *European Journal of Political Economy*, 61, 1–25. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2019.101822>
- Dendrinou, Viktoria ja Varvitsioti, Eleni. 2019. *The last bluff*. Ateena: Papadopoulos Publishing.
- Elomäki, Anna ja Marttinen, Anni. 2021. Talouskuri ja byrokraattinen asiantuntijavalta: eurooppalaisen ohjauksen toimeenpano ja merkitys Suomessa. *Poliittinen talous*, 9:1, 41–71. <https://doi.org/10.51810/pt.99615>
- EUR-Lex. 2016. Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*, 59. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016ME/TXT> [Luettu 20.11.2023]
- Euroopan keskuspankki. 2015a. ECB announces expanded asset purchase programme. https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2015/html/pr150122_1.en.html [Luettu 16.2.2023]

- Euroopan keskuspankki. 2015b. Eligibility of Greek bonds used as collateral in Eurosystem monetary policy operations. <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2015/html/pr150204.en.html> [Luettu 9.2.2023]
- Euroopan keskuspankki. 2021. Developments in the euro area current account during the pandemic. https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/focus/2021/html/ecb.ebbox202104_01~d935051583.en.html [Luettu 24.11.2023]
- Euroopan keskuspankki. 2022. How quantitative easing works. <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me-more/html/app.en.html> [Luettu 13.1.2023]
- Euroopan keskuspankki. 2023a. Asset purchase programmes. <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implement/app/html/index.en.html> [Luettu 13.2.2023]
- Euroopan keskuspankki. 2023b. Pandemic emergency purchase programme (PEPP). <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implement/pepp/html/index.en.html> [Luettu 13.2.2023]
- Euroopan komissio. 2015a. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European Central Bank, the economic and social committee, the committee of the regions and the European investment bank making the best use of the flexibility within the existing rules of the stability and growth pact. https://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/2015-01-13_communication_sgp_flexibility_guidelines_en.pdf [Luettu 2.12.2021]
- Euroopan komissio. 2015b. Memorandum of understanding between the European commission acting on behalf of the European stability mechanism and the Hellenic Republic and bank of Greece. https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2017-01/01_mou_20150811_en1.pdf [Luettu 16.2.2023]
- Euroopan komissio. 2020a. Coronavirus: commission proposes to activate fiscal framework's general escape clause to respond to pandemic. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_499 [Luettu 30.11.2021]
- Euroopan komissio. 2020b. The EU as a borrower – investor relations. https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/eu-borrower-investor-relations_en [Luettu 30.11.2021]

- Euroopan komissio. 2021. *The EU's 2021–2027 long-term budget and NextGenerationeu: facts and figures*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Euroopan komissio. 2022. Building an economic governance framework fit for the challenges ahead. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_6562 [Luettu 10.2.2023]
- Euroopan komissio. 2023. Commission proposes new economic governance rules fit for the future. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_2393 [Luettu 13.8.2023]
- Euroyhmä. 2015. Eurogroup statement on Greece. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/02/20/eurogroup-statement-greece/> [Luettu 13.2.2023]
- Eurostat. 2019. Glossary: Excessive Deficit Procedure (EDP). [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Excessive_deficit_procedure_\(EDP\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Excessive_deficit_procedure_(EDP)) [Luettu 29.11.2021]
- Gill, Stephen. 1995. Globalisation, market civilisation, and disciplinary neoliberalism. *Millennium*, 24:3, 399–423.
- Gill, Stephen. 1997. An emu or an ostrich? EMU and neo-liberal globalisation; limits and alternatives. Teoksessa Petri Minkkinen ja Heikki Patomäki (toim.), *The politics of Economic and Monetary Union*. Boston: Springer, 208–215.
- Gill, Stephen. 1998a. European governance and new constitutionalism: economic and monetary union and alternatives to disciplinary neoliberalism in Europe. *New Political Economy*, 3:1, 5–26. <https://doi.org/10.1080/13563469808406330>
- Gill, Stephen. 1998b. New constitutionalism, democratisation and global political economy. *Global Change, Peace & Security*, 10:1, 23–38. <https://doi.org/10.1080/14781159808412845>
- Gill, Stephen. 2017. Transnational class formations, European crisis and the silent revolution. *Critical Sociology*, 43:4–5, 635–51. <https://doi.org/10.1177/0896920516656920>

- Guttenberg, Lucas, Hemker, Johannes ja Tordoir, Sander. 2021. *Everything will be different: how the pandemic is changing EU economic governance*. Berliini: Jacques Delors Centre. https://www.delorscentre.eu/fileadmin/2_Research/1_About_our_research/2_Research_centres/6_Jacques_Delors_Centre/Publications/20200211_Economic_governance_Guttenberg_et_al.pdf [Luettu 30.11.2021]
- Hart-Landsberg, Martin. 2016. The pitfalls and possibilities of socialist transformation: the case of Greece. *Class, Race and Corporate Power*, 4:1, 1–24. <http://dx.doi.org/10.25148/CRCP.4.1.16092144>
- Jessop, Bob. 2014. Variegated capitalism, das modell deutschland, and the eurozone crisis. *Journal of Contemporary European Studies*, 22:3, 248–60. <https://doi.org/10.1080/14782804.2014.937410>
- Kaitila, Joel ja Ronkainen, Antti. 2015. *Taloukskurista autonomiaan*. Helsinki: Vasemmistofoorumi ry.
- Kansainvälinen valuuttarahasto. 2021. *Fiscal monitor: a fair shot*. Washington: International Monetary Fund.
- Kotilainen, Konsta ja Patomäki, Heikki. 2020. Towards a Helsinki approach to global political economy: integrating pluralist economic theorisation and critical IPE. *Helsinki Centre for Global Political Economy Working Paper*, 01/2020, 5–44.
- Keynes, John Maynard. 1936/2013. *The general theory of employment, interest and money*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klein, Matthew ja Pettis, Michael. 2020. *Trade wars are class wars: how rising inequality distorts the global economy and threatens international peace*. New Haven: Yale University Press.
- Lapavitsas, Costas. 2012. *Crisis in the eurozone*. Lontoo: Verso.
- Lokdam, Hjalte ja Wilkinson, Michael A. 2022. The European economic constitution in crisis: a conservative transformation? Teoksessa Guillaume Grégoire ja Xavier Miny (toim.), *The idea of economic constitution in Europe*. Leiden: Brill Nijhoff, 458–486.
- Maas, Heiko ja Olaf Scholz. 2020. A response to the corona crisis in Europe based on solidarity. Saksan ulkoministeriö. <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-scholz-corona/2330904> [Luettu 30.11.2021]

- McGiffen, Steve. 2011. Bloodless coup d'état: the European Union's response to the eurozone crisis. *Socialism and Democracy*, 25:2, 25–43. <https://doi.org/10.1080/08854300.2011.579470>
- Micklitz, Hans W. 2020. The covid-19 threat: an opportunity to rethink the European economic constitution and European private law. *European Journal of Risk Regulation*, 11:2, 249–255. <http://dx.doi.org/10.1017/err.2020.42>
- Miettinen, Timo Pekka Antero. 2017. Lain valta: ordoliberalismi ja eurooppalaisen talouskonstituution juuret. *Oikeus*, 46:2, 206–223.
- Nordström, Laura ja Teivainen, Teivo. 2022. IMF expertise in the eurozone crisis: from stimulus talk to austerity policy. *Global Political Economy*, 1:2, 271–292. <https://doi.org/10.1332/TZPB5276>
- Oberndorfer, Lukas. 2015. From New constitutionalism to authoritarian constitutionalism: new economic governance and the state of European democracy. Teoksessa Johannes Jäger ja Elisabeth Springler (toim.), *Asymmetric crisis in europe and possible futures: critical political economy and post-Keynesian perspectives*. Lontoo: Routledge, 186–207.
- Ojala, Markus. 2019. Markkinakurin Eurooppa on saavuttamaton utopia. *Politiikasta*, 27.8.2019. <https://politiikasta.fi/markkinakurin-eurooppa-on-saavuttamaton-utopia/> [Luettu 28.6.2023]
- Ojala, Markus. 2021. Doing away with the sovereign: neoliberalism and the promotion of market discipline in European economic governance. *New Political Economy*, 261, 203–215. <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1729714>
- Patomäki, Heikki. 2012/2013. *The great eurozone disaster: from crisis to global new deal*. Käättänyt James O'Connor. Lontoo: Zed Books.
- Ronkainen, Antti. 2021. Euroopan unionin talouspolitiikka koronakriisin jälkeen. *Poliittinen talous*, 9:1, 106–117. <https://doi.org/10.51810/pt.v9i0.107273>
- Sacher, Martin. 2021. Avoiding the inappropriate: the European Commission and sanctions under the Stability and Growth Pact. *Politics and Governance*, 9:2, 163–72. <http://dx.doi.org/10.17645/pag.v9i2.3891>
- Schmidt, Vivien A. 2020. *Europe's crisis of legitimacy: governing by rules and ruling by numbers in the eurozone*. Oxford: Oxford University Press.

- Slobodian, Quinn. 2018. *Globalists: the end of empire and the birth of neoliberalism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Streeck, Wolfgang. 2016. The rise of the European consolidation state. Teoksessa Hideko Magara (toim.), *Policy change under new democratic capitalism*. Abingdon: Routledge, 27–46.
- Tesche, Tobias. 2020. *The European Union's response to the coronavirus emergency: an early assessment*. Lontoo: London School of Economics. <https://www.lse.ac.uk/european-institute/Assets/Documents/LEQS-Discussion-Papers/LEQSPaper157.pdf> [Luettu 30.11.2021]
- Toloudis, Nicholas, 2017. The new constitutionalism, disciplinary neoliberalism, and the 2015 Greek election. *New Political Science*, 39:3, 333–349.
- Tooze, Adam. 2018. *Crashed: how a decade of financial crises changed the world*. New York: Penguin Books.
- Varoufakis, Yanis. 2017. *Adults in the room: my battle with the European and American deep establishment*. Lontoo: Rodley Head.
- Von Hayek, Friedrich August. 1944. *The road to serfdom*. Lontoo: Routledge.

Refereed journal article

Whither New Constitutionalism? Rules based market discipline in the European Economic and Monetary Union between 2015–2020

Niina Kari, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Abstract

Stephen Gill's concept new constitutionalism refers to a political project, which aims to delimit economic policy space, enforce market discipline, and enhance the power of capital through legal means and rules, and to enshrine these objectives into international treaties and institutions. The concept has been applied to the European and Monetary Union especially during the eurozone crisis. This article inquires to what extent the new constitutionalist project in the EMU has been successful at delimiting the fiscal policies of member states, depoliticizing economic decision-making and bind the central institutions to budget and market discipline in 2015–2020. The article reviews eurozone public debt levels and fiscal deficit data, analyses the 2015 events in Greece, and investigates the European Commission's and the European Central Bank's actions from this perspective. The article also identifies the central tensions, limitations and contradictions of new constitutionalism, which have become increasingly apparent in the eurozone.

Key words: European economic and monetary union, new constitutionalism, economic policy space, austerity
<https://doi.org/10.51810/pt.127176>

Katsausartikkeli

Algoritmit, infrastruktuurit ja etiikan rajat – näkökulmia tekoälyn poliittiseen talouteen vuonna 2024

Leevi Saari, väitöskirjatutkija, yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellinen tiedekunta, Amsterdamin yliopisto

Abstrakti

Tekoälyn yhteiskunnalliset vaikutukset ovat yksi aikamme merkittävimmistä kysymyksistä. Aihetta koskevaa tutkimusta on tehty viime vuosina monilla eri tieteenaloilla. Kuitenkin erityisesti poliittisen talouden rooli näissä keskusteluissa on jäänyt usein sivuosaan. Tässä katsausartikkelissa esitetään teoreettisesti jäsenneily katsaus eräistä poliittisen talouden tutkimuksen kannalta olennaisista tekoälypolitiikan ulottuvuuksista. Katsaus ohjaa kotimaista poliittisen talouden tutkimusta kohti ajankohtaisia käsitteellisiä ja empiirisiä kysymyksenasetteluja.

Avainsanat: tekoäly, poliittinen talous, teknologiapolitiikka

<https://doi.org/10.51810/pt.142284>

Johdanto

Keväällä 2023 San Franciscossa oli väitetysti helpompaa hankkia kokaiinia kuin grafiikkakäihdyttimiä. Samana keväänä yhdysvaltalainen toimittaja Virginia Heffernan näki Taiwanissa valolla piikiekkoihin leimatuissa kuvioissa Jumalan kasvot (Heffernan 2023). Nämä merkilliset tapahtumat heijastavat tekoälyn viimeaikaista merkitystä yhteiskuntaa muokkaavana ilmiönä.

Tekoäly nousi yhteiskunnallisen keskustelun polttopisteeseen viimeistään OpenAI:n julkaistua edistyneiden suurten kielimalliensa (Large Language Model, LLM) päälle rakennetun ChatGPT:n marraskuussa 2022. Tekoälyteknologioihin on liitetty valtavia odotuksia. Konsulttitoimisto McKinsey & Company arvioi selvityksessään pelkästään generatiivisen, uutta dataa, kuten tekstiä, kuvia ja videoita, tuottavan tekoälyn tuovan 4,4 biljoonan dollarin vuosittaisen arvonlisän globaaliin talouteen (Lu 2023). Taloudellisten vaikutusten lisäksi tekoälystä on toivottu ratkaisua moniin kiperiin ekologisiin ja sosiaalisiin ongelmiin, kuten ilmastonmuutokseen, eriarvoisuuteen ja globaaleihin pandemioihin (Zaki 2023).

Näitä houkuttelevia näkymiä varjostaa joukko negatiivisia sivuvaikutuksia. Yksi vakiintunein kehys tekoälyn ja yhteiskunnan välisten riskien pohtimiseen liittyy *tekoälyn etiikkaan*. Vinoutuneen tai epäluotettavasti toimivan tekoälyn on nähty uhkaavan liberaalin etiikan ytimessä olevia yksilöiden muodollisia perusoikeuksia, kuten syrjimättömyyttä, yhdenvertaisuutta, oikeusvarmuutta ja yksityisyyttä (Fjeld ym. 2020; Floridi ja Cows 2019; Jobin ym. 2019). Näihin kohdistuvia riskejä minimoiva, *luotettava* tekoäly (Stix 2022) on ollut eräs keskeisimmistä kansainvälistä tekoälyn hallintaa ohjanneista käsitteistä. 2010-luvun puolivälin eettisiä periaatteita listanneista julistuksista on viime vuosina edetty konkreettisiin sääntelyhankkeisiin ympäri maailman. Kattavin läntinen hanke on Euroopan unionissa (EU) neuvoteltu tekoälyasetus, jolla EU pyrkii asemoitumaan globaaliksi luotettavan tekoälyn edelläkävijäksi (von der Leyen 2023). EU:n vanavedessä vastaavia luotettavuuteen pohjaavia hankkeita on edistetty myös muilla kansainvälisillä poliittisilla foorumeilla (G7 2023; OECD 2023, Valkoinen talo 2023).

Formaalien poliittisten instituutioiden puitteissa etenevien sääntelyhankkeiden lisäksi luotettavaa tekoälyä ja sen hallintaa koskeva tutkimus on lisääntynyt viime vuosina merkittävästi. Filosofit, oikeustieteilijät, hallintotieteilijät, kognitiotieteilijät, tietojenkäsittelytieteilijät sekä kielitieteilijät ovat tuottaneet valtavaa ja nopeasti kehittyvää kirjallisuutta (ks. kuvio 1, s. 47). Tässä kirjallisuudessa luotettavan tekoälyn ydinpiirteitä, ongelmia ja soveltamiskehikoita on analysoitu kattavasti. (Bullock ym. tulossa; Dubber ym., 2020). Yksityiset teknologia- ja konsulttiyritykset ovat nousseet keskeisiksi toimijoiksi kansainvälisessä luotettavan tekoälyn ekosysteemissä. Useat yritykset ovat kehittäneet teknisiä ja hallinnollisia ratkaisuja, joilla luotettavan tekoälyn tavoitteita

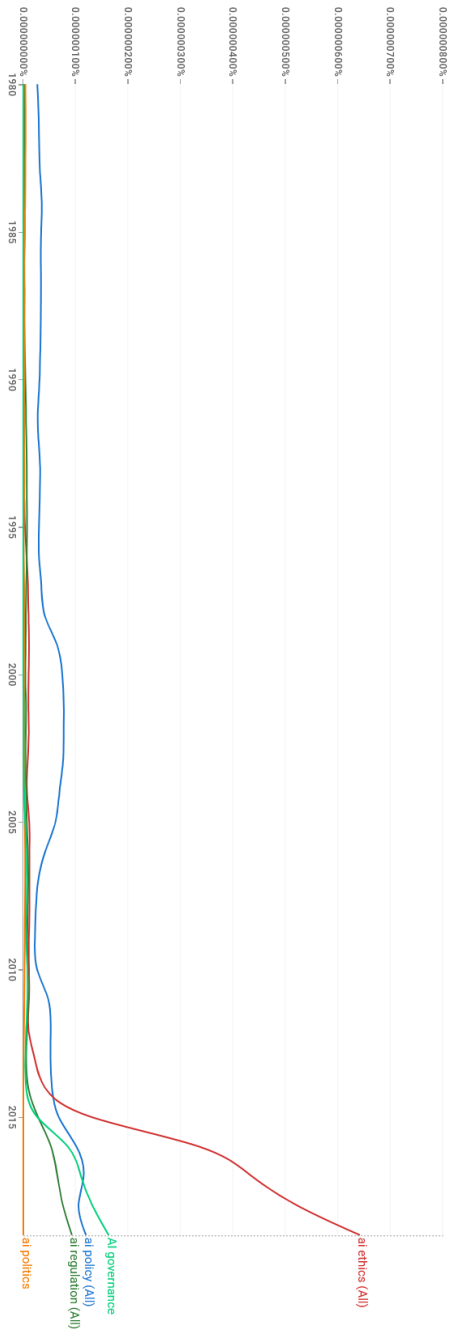
voidaan tuoda liiketoimintamalleihin, liikkeenjohdon käytäntöihin ja tekoälyn kehitys- ja suunnitteluprosesseihin (Accenture 2023; Burkhardt ym. 2019; Google 2023; Microsoft 2023; Mills ym. 2023).

Luotettavuuteen nojaavat näkökulmat eivät kuitenkaan anna juurikaan työkaluja tekoälyn tuoman murroksen analysointiin *poliittisen talouden* näkökulmasta. Yksi tapa ymmärtää poliittisen talouden tyypillinen tutkimuskenttä on hahmottaa se tieteenalana, joka tutkii ja selittää taloudellisen tuotannon, jakautumisen ja kulutuksen prosesseja sekä niihin liittyviä sosiaalisia rakenteita, mekanismeja, ja valtasuhteita (Mosco 2009; Sorsa 2020). Nämä sosiaaliset ilmiöt ja prosessit ovat teknologioiden läpäisemiä, ehdollistamia ja muokkaamia. Tekoälypolitiikan analysoinnin kehystäminen luotettavuuden kaltaisten käsitteiden kautta jättää katveeseen tavat, joilla tekoälyteknologiat muuttavat sosioekonomisia rakenteita ja prosesseja. Näiden muutosten tunnistamisessa, analysoinnissa ja selittämisessä poliittisen talouden tutkimuksen teoreettisilla viitekehyksillä on olennainen rooli.

Tässä katsausartikkelissa esitetään teoreettisesti jäsennelty yleisesitys eräistä tekoälyn poliittistaloudellisista ulottuvuuksista. Ensiksi tekoälyyn poliittisia ulottuvuuksia jäsennetään kolmen poliittisen keskustelun ideaalityypin kautta. Jaottelun pohjalta pureudutaan kolmeen eri tekoälyn poliittisen talouden kannalta relevanttiin ja ajankohtaiseen empiiriseen kehityskulkuun. Johtopäätöksissä tiivistetään artikkelissa esitetty näkemys tekoälypolitiikan poliittisesta taloudesta ja osoitetaan Suomessa ajankohtaisia tekoälyn poliittisen talouden kysymyksenasetteluita.

Tekoälyn määrittelystä on harvoin yksimielisyyttä. Syy määrittelyn haasteisiin piilee taustalla olevien motivaatioiden moninaisuudessa. Esimerkiksi EU:n lainsäädäntöperinteessä olennaiset oikeusvarmuuden ja tarkkarajaisuuden vaatimukset johtivat vuosia kestäneeseen prosessiin, jossa lainsäätäjät pyrkivät määrittämään tekoälyjärjestelmät mahdollisimman tarkalla ja yksiselitteisellä tavalla (Bertuzzi 2023). Tieteenalojen, kuten tietojenkäsittelytieteen, sisäisessä määrittelyssä useat määritelmät voivat elää rinnakkain samanaikaisesti (esim. Russell ja Norvig 2020). Tässä artikkelissa tekoälyllä tarkoitetaan empiirisiä havaintoja algoritmisesti prosessoivia laskennallisia artefakteja sekä niiden edellyttämää teknologista infrastruktuuria. Määritelmä tarjoaa riittävän perheyhtäläisyyden seuraavalle keskustelulle.

KUVIO 1. KESKEISTEN AVAINSANOJEN KASVU ENGLANNINKIELISESSÄ KIRJALLISUUDESSA 1980–2019, (GOOGLE NGRAM 2023).

Tekoölypolitiikan ideaalityypit

Ajatuskoe on yksi tapa jäsentää intuitioita tekoölypolitiikan vivahteista (Betta ja Swedberg 2021). Kuvitellaan kylä historian aamuhämärässä. Eräänä päivänä joku keksii kirveen. Kirveen tuloa voidaan tarkastella kolmella politiikan tasolla. Ensimmäinen, *artefaktitason* politiikka lähestyy kirvestä objektina ja keskittyy sen suunnitteluun ja käyttöön. Miten se tulee valmistaa? Millaisia puita sillä saa kaataa? Miten estetään kirveiden päätyminen pahantahtoisten yksilöiden käsiin? Toinen, *suhteellinen* taso kysyy, miten kirves järjestää uudelleen yhteiskunnallisia suhteita. Miksi ja kuka kirveen ylipäätään keksi? Kuka hyötyy kirveestä? Kuka omistaa kirveet? Mitä kirveiden valmistaminen edellyttää? Mitä tapahtuu heille, jotka aikaisemmin kaatoivat puita paljain käsin? Kolmas, *muokkaava* taso kysyy, miten kirveen tulo muokkaa laadullisesti kyläläisten suhtautumista itseensä, toisiinsa ja maailmaan ympärillään. Miten kirves muuttaa kylän suhdetta ympäröivään metsään – verrattuna siveltimien? Millaisia yhteiskunnallisia elämänmuotoja ja arjen järjestämisen tapoja syrjäytyy? Miten kirves lomittuu osaksi kyläläisten identiteettiä?

Yllä oleva ideaalityypillinen kolmijako (vrt. Winner 1980) auttaa erittelemään eri tekoölypolitiikan tasojen välisiä eroja. Artefaktitasolla huomio kiinnittyy järjestelmien käyttöön tai niiden suunnittelun liittyviin sääntöihin, jotka aiheuttavat riskejä yksilöiden perusoikeuksille tai muille yleisesti jaetuille eettisille periaatteille. Tekoölyjärjestelmien vaikutus ympäröivään yhteiskuntaan on tästä näkökulmasta välitön ja instrumentaalinen. Artefaktitasolla teknologiat ovat neutraaleja: kirveet sinänsä eivät ole hyviä tai pahoja. Poliitiikan tehtävä on määrittää säännöt tekoölyjärjestelmien suunnittelulle ja käytölle ja valvoa näiden sääntöjen noudattamista niin, että ne ovat linjassa demokraattisten preferenssien ja eettisten periaatteiden kanssa. Poliitikassa on tästä näkökulmasta osittain kyse konsensuaalisesta koordinaatiosta eri toimijoiden välillä: vaikka oikeuksien ja eettisten periaatteiden tulkinta ja operationalisointi saattavat erota toisistaan, tavoitteet, kuten luotettavuus, ovat ainakin poliittisen retoriikan tasolla laajasti jaettuina. Konsensus ohjaa tyypillisesti yhteiskunnallista keskustelua kohti erityisiä ongelmakenttiä. Artefaktitasolla politiikan ydin on usein teknologian positiivisen mahdollisuuksien ja negatiivisten vaikutusten hallinnan aiheuttaman hallinnollisen taakan välisen

optimaalisen tasapainopisteen löytäminen. Keskeisiä käsitteitä ovat esimerkiksi luotettavuus, yhdenvertaisuus, läpinäkyvyys ja reiluus.

Artefaktitasolta eteneminen kohti poliittisen talouden kannalta oleellista suhteellista tasoa edellyttää ainakin kolmen artefaktiparadigmaa rajaavan argumentin haastamista. Ensinnäkin tekoölyn, kuten kaikkien muidenkin teknologioiden, kehitys ei ole omalakisista ja vääjäämätöntä vaan sosiaalisesti määräytynyttä. Teknologisen kehityksen suunta riippuu kehittämisen taustalla olevista ideoista, resursseista ja tavoitteista, ja näihin sisältyy poliittisen talouden kannalta mielekkäitä valintoja. Toiseksi teknologisen kehityksen vaikutukset myös jakavat uudelleen resursseja ja muokkaavat sosiaalista järjestystä. Tämä tuo intressikonfliktit osaksi teknologiapoliittista keskustelua, sosiaalisten suhteiden, positioiden ja prosessien järjestyessä uudelleen teknologisen murroksen myötä. Kolmanneksi teknologia ei ole erillään yhteiskunnallisista prosesseista vaan uppoutunutta sosiaaliseen ja materiaaliseen kontekstiin. Teknologia muodostaa sosiaalisia ja materiaalisia riippuvuus- ja vaikutussuhteita artefaktien ulkopuolelle.

Teknologisen kehityksen sosiaalisen suuntautuminen, kehitykseen liittyvien konfliktien sekä syntyvien riippuvuuksien huomiointi auttaa raottamaan toista, *suhteellista* tasoa joka avaa pääsyn moniin poliittisen talouden keskeisiin ongelmakenttiin. Tällä analyysitasolla tarkastelun kohteena ovat tavat, joilla tekoölyteknologiat uudelleenjärjestävät sosiaalisia suhteita, prosesseja ja positioita, jotka tekevät politiikasta konfliktuaalista, sillä eri sosiaalisten ryhmien väliset intressit ovat suhteellisia ja keskenään ristiriitaisia. Tällä tasolla vallan, jakautumisen, riippuvuuden, materiaalisuuden, ja omistajuuden käsitteet korvaavat yhdenvertaisuuden, läpinäkyvyyden ja reiluuden politiikan ytimeä. Suhteellinen taso tuo myös tekoölyn kehittämiseen ja käyttöön-ottoon liittyvät ratkaisemattomat intressikonfliktit politiikan keskiöön.

Artefakti- ja suhteellista tasoa yhdistää neutraali suhtautuminen teknologiaan sinänsä. Vaikka suhteellinen taso laajentaa analyysia artefaktista sen ympäröivään kontekstiin, nämä muutokset ovat luonteeltaan määrällisiä, sillä ne järjestävät uudelleen olemassa olevia yhteiskunnallisia suhteita. Kolmas, muokkaava taso korostaa teknologioiden laadullisia muutoksia tuottavia vaikutuksia. Tästä näkökulmasta huomio kiinnittyy tapoihin, joilla teknologioiden *tarjoumat* (*affordances*), niihin sisältyvät mahdollisuudet ja rajoitteet ehdollistavat yksilöiden toimintamahdollisuuksia ja edelleen sosiokulttuuristen

käytänteiden, merkitysten sekä elämänmuotojen kehitystä. Tällä tasolla keskeisiä poliittisia käsitteitä ovat esimerkiksi autonomia, integraatio, sopeutuminen ja kuihtuminen. Muokkaavan tason näkökulmasta analyysin kohteena ovat teknologioiden tuomat laadulliset muutokset yhteiskunnallisen järjestäytymisen tavoissa.

Edellä esitelty kolmijako on tiivistetty alla olevaan taulukkoon 1. Typologia ei ole kattava, ja empiirisesti tekoälykeskustelut usein yhdistelevät eri tyyppisiä. Taulukko auttaa kuitenkin erittelemään tarkemmin eri tekoälypolitiikan paradigmoja ja niiden eroja. Valtavirtainen, luotettavuuteen perustuva tekoälykeskustelu pysyy pääosin artefaktitasolla. Poliittisen talouden näkökulmasta suhteellinen ja muokkaava taso tarjoavat mielekkäämpiä tarkastelukulmia. Seuraavaksi käsitellään kahta suhteelliselle tasolle sekä yhtä muokkaavalle tasolle kuuluvaa ajankohtaista keskustelua.

TAULUKKO 1. TEKÖÄLYN POLIITTISTEN TASOJEN ERITTELY.

Taso	Tutkimuksen kohde	Ongelma- kenttä	Teknologian ontologinen rooli	Politiikan luonne	Arvioin- nin ankku- rointi	Poliittisia käsitteitä
Arte- fakti	Tekoälyn käyttö ja suunnittelu	Miten tasa- painottaa teknologian hyötyjä ja riskejä?	Instrumentaa- linen	Konsensus	Oikeudet	Yhdenver- taisuus, läpi- näkyvyys, reiluus
Suhteel- linen	Tekoälytek- nologioiden aiheuttamat määrälliset muutokset yhteiskunnalli- sessa järjestäy- tymisessä	Miten teknologia järjestää sosiaalisia suhteita?	Instrumentaa- linen	Konflikti	Suhteelliset intressit	Valta, uudel- leenjako, riippuvuus, ohjaus
Muok- kaava	Tekoälytekno- logioiden aiheut- tavat laadulliset muutokset yhteiskunnan organisoinnissa	Miten teknologia tuottaa uusia yhteis- kunnallisen toiminnan muotoja?	Konstitutiiv- vinen	Muutos	Elämän- muodot, subjektivi- teetit	Integraatio, autonomia, rytmi, logiikat, sopeutu- minen, kuih- tuminen

Uudelleenjako ja teknologisen kehityksen ohjaaminen

Yleisen odotuksen mukaan teknologiset murrokset luovat taloudellista vaurautta ja hyvinvointia parantamalla tuottavuutta. Poliittisen talouden tutkimuksen kannalta olennaista on tarkastella tästä tuottavuuden kasvusta seuraavan ylijäämän muodostumiseen ja jakautumiseen liittyviä sosiaalisia prosesseja. Tätä näkökulmaa voidaan kritisoida argumentoimalla, että tuottavuusloikat yhdellä sektorilla lisäävät taloudellista toimeliaisuutta myös muilla sektoreilla. Taloudellisen toimeliaisuuden kasvun nähdään lisäävän yleistä hyvinvointia (esim. Andreessen 2023). Kriittiset poliittisen talouden tutkijat ovat perinteisesti suhtautuneet skeptisesti vastaaviin automaattiseen *valumaefektiin* perustuviin argumentteihin korostamalla sosiaalisten mekanismien merkitystä taloudellisten lopputulemien määräytymisessä. Viime aikoina teknologiapoliittisen keskustelun valtavirta on siirtynyt lähemmäksi näitä kysymyksiä. Yksi symbolinen taitekohta oli alkuvuodesta 2023 julkaistu taloustieteilijöiden Daron Acemoglun ja Simon Johnsonin (2023) teos *Power ja Progress* 'Valta ja edistys', jonka päähavainto on poliittisten valintojen keskeinen merkitys teknologian tuottavuusloikan historiallisessa jakautumisessa, joka historiallisesti on usein ohjautunut teknologian omistajien hyödyksi. Ratkaisuna kirjoittajat esittävät toimia tasapainottavien voimien (*countervailing powers*, ks. myös Galbraith 1952) vahvistamiseksi, kuten esimerkiksi ammattiyhdistysliikkeen vahvistamista, joka Acemoglun ja Johnsonin mukaan väitetysti mahdollistaisi tekoälyn kehityksen ohjaamista kohti tasaisempaa hyötyjen jakautumista.

Tämä keskustelu poikkeaa rakenteelliseen työttömyyteen ja automatisaatioon liitetystä keskustelusta (Eloundou ym. 2023; Ford 2015; Frey ja Osborne 2017; Mokyr ym. 2015). Automatisaatioon liitetystä kirjallisuudesta teknologiset kehitykset mahdollistavat ihmistyön korvaamista koneilla. Tämän on pelätty johtavan massatyöttömyyteen ja eriarvoisuuden kasvuun lyhyellä aikavälillä, vaikka pitkällä aikavälillä hyödyt jakautuisivatkin laajalle. Poliittisten interventioiden rooliksi tästä näkökulmasta tulee tämän siirtymän pehmentäminen, johon on tarjottu vaihtoehdoksi verotusrakenteen muutosta, uudelleenkouluuttautumista, työmarkkinoiden joustavoittamista, uusien työpaikkojen luomisen kiihdyttämistä ja perustuloa.

Nämä keskustelut jättävät huomiotta teknologisen kehityksen *suuntaamiseen* liittyvät valinnat. Ne ovat luonteeltaan jälkikäteisiä ja yhteiskuntaa

vääjäämättömään teknologiseen kehitykseen *sopeuttavia*. Konkreettiset tavat, joilla tekoälyä otetaan käyttöön ja ohjataan konkreettisissa käyttötapauksissa, luovat yhteiskunnallisesti merkittävien valintojen areenoita. Viimeaikainen esimerkki näistä valinnoista on viihdeteollisuuden lakko Hollywoodissa vuonna 2023. Muiden kysymysten ohella näyttelijöitä edustavan SAG-AFT-RA-ammattiliiton ja käsikirjoittajia edustavan ammattiliitto WGA:n lakko liittyi olennaisesti myös tekoälyn uhkaan ihmistyötä korvaavana teknologiana. Työehtosopimusneuvottelut studioiden ja tuotantoyhtiöiden kanssa ratkesi työntekijäpuolen eduksi. Esimerkiksi käsikirjoittajia koskevassa uudessa työehtosopimuksessa tekoälyn käyttöä ihmistyön korvaamiseksi rajoitetaan (WGA 2023). Työehtosopimukseen liittyvien kysymysten lisäksi luovat alat ovat päätyneet toimimaan ennakkotapauksina myös muissa tekoälymurroksen yhteiskunnallisia suhteita muokkaavaan vaikutukseen liittyvissä kysymyksissä (Bureau of Competition & Office of Technology 2023). Yksi keskeinen uudelleenjakoon liittyvä kysymys koskettaa mallien kouluttamista. Vuonna 2023 suurimpia generatiivisten tekoälyjärjestelmien tarjoajia, kuten OpenAI:ta ja StabilityAI:ta, vastaan Yhdysvalloissa nostettiin useita kanteita, joissa kirjailijat ja muut luovan alan työntekijät syyttivät yrityksiä töidensä laittomasta käytöstä mallien kouluttamiseen (esim. Vallance 2023; Grynbaum ja Mac 2023).

Yksi tapa käsitteellistää tekoälyn tuomien muutosten ohjaamiseen liittyviä kysymyksiä on jakaa teknologioiden kehitysmalleja työntekijöitä korvaaviin ja työntekijän rajatuottavuutta parantaviinteknologioihin (Acemoglu ja Johnson 2023, 327–332). Suomessa tätä on viime vuosina käsitteellistetty ”tukiälyn” ja ”tekoälyn” välisenä erona (Lintilä 2017). Siinä missä *tekoälyyn* on liitetty usein liitetty mielikuvia työvoimaa korvaavasta, uhkana pidetystä automatisaatiosta, *tukiälyllä* on pyritty tavoittamaan työntekijän tuottavuutta ja hyvinvointia parantavia innovaatioita. Käytännössä valinta näiden kahden vaihtoehdon ei tapahdu tyhjiössä, vaan se tapahtuu suhteessa relevantteihin poliittistaloudellisiin intresseihin ja instituutioihin. Yrityksille tehdyissä kyselyissä keskeinen motivaatio tekoälyn käyttöönottoon liittyy kustannussäästöihin, joita tekoäly mahdollistaa työvoimaa vähentämällä ja toimintoja tehostamalla (Fleming 2024; EK 2023). Tekoälyn suuntaaminen kohti työvoiman rajatuottavuutta parantavia innovaatioita edellyttää uudenlaisia institutionaalisia ja poliittisia ratkaisuja.

Keskittyminen, riippuvuus ja valta

Toinen keskeinen ongelma koskee tekoälyyn liittyviä uusia riippuvuus- ja valtasuhteita. Viime vuosina erityisesti digitaalisessa taloudessa on tapahtunut huomattavaa taloudellista keskittymistä. Digitaalisten alustojen päälle on rakentunut taloudellisen toiminnan ekosysteemejä, jotka ovat synnyttäneet uusia riippuvuussuhteita ja vallankäytön muotoja. Runsas akateeminen kirjallisuus on eritellyt selitysmalleja ja mekanismeja tämän kehityskulun taustalla (Atal 2021; Birch 2020; Durand ja Milberg 2020; Morozov 2022; Rikap 2021; 2023; Schwartz 2022; Ylönen 2021; Ylönen ja Saari 2020). Viime aikoina on seurattu huolestuneena myös tekoälymarkkinoiden keskittymistä (Lynn ym. 2023; von Thun 2023). Kuitenkin siinä missä alustatalouden poliittisen talouden dynamiikka on tyypillisesti liittynyt taloudellisen toiminnan keskittymiseen verkostovaikutusten, datan hallinnan ja talouden tilan kontrollin myötä, tekoälyteknologioiden tapauksessa on havaittu uudenlaisia riippuvuuksia.

Johtavien tekoälymallien kehittämisen on nähty perustuvan karkeasti neljälle tekijälle – osaamiselle, datalle, pääomalle sekä laskentataholle. Näistä erityisesti laskentatahon merkitys on kasvanut nopeasti viime vuosina. (Lehdonvirta 2023; Lehdonvirta ym. 2023; Vipra ja West 2023). Taustalla on ollut havainto, jonka mukaan tehokkain tapa parantaa laajojen syväoppimisverkkojen toimintaa on laskentatahon lisääminen (Kaplan ym. 2020; Sutton 2019). Vuodesta 2010 lähtien johtavien tekoälymallien koko on kaksinkertaistunut noin joka kuudes kuukausi, jonka jälkeen suurimmat tekoälymallit ovat edellyttäneet laskentakapasiteetin kymmen- tai jopa satakertaistamista suhteessa kilpailijoihin (Sevilla ym. 2022). Tämä on johtanut monitasoiseen ja lomittuneeseen globaaliin materiaalien riippuvuuksien verkkoon. Suurimpien tekoälymallien kouluttamiseen sekä käyttöön tarvittava laskentainfrastruktuuri on käytännössä keskittynyt muutaman suuren toimijan, Amazonin, Googlen sekä Microsoftin, käsiin. Riippuvuus laskentainfrastruktuurista sitoo pienemmät tekoäly-yritykset sekä osan akateemisesta tutkimuksesta suurten toimijoiden vaikutuspiiriin. (Love 2023; Vipra ja West 2023; Whittaker 2021). Pilvilaskentainfrastruktuurit ovat nykyään yksi teknologia-alan kannattavimmista liiketoiminnan osa-alueista. Esimerkiksi vuonna 2023 Amazonin pilvilaskentapalvelu AWS tuotti 70 % koko konsernin voitoista (Novet 2023).

Palvelininfrastruktuurin alla on uusi riippuvuuksien verkko. Kehittyneissä palvelimissa käytetyt puolijohdesirut ja niiden käytön edellyttämät ohjelmistot ovat myös keskittyneet muutamalle. Suurimpien tekoälymallien kouluttamiseen käytettävien grafiikkakiihdyttimien (GPU) suunnittelun ja ohjelmoinnin markkinasta vuonna 2023 yli 80 % on keskittynyt yhdysvaltalaisyritys Nvidialle (Shilov 2023), jonka markkina-arvo kasvoi merkittävästi 2020-luvun tekoälyaallon myötä ja ylitti biljoona Yhdysvaltain dollaria toukokuussa 2023 (Wearden 2023). Markkinan keskittyminen on tehnyt Nvidiasta tekoälyn tuotantoketjujen yhden keskeisimmän pullonkaulan. Nvidialla on kuitenkin myös omat riippuvuussuhteensa. Kehittyneimpien sirujen valmistamista dominoi taiwanilainen Taiwan Semiconductor Manufacturing Company, joka vuonna 2022 hallitsi yli 58 % puolijohteiden valmistamisen markkinasta.

Tekoälyteknologioita ohjaavat materiaaliset riippuvuussuhteet ovat nousseet kansainvälisen politiikan keskipisteeseen geopolittisten jännitteiden kasvaessa erityisesti Kiinan ja Yhdysvaltojen välillä. Yhdysvaltojen uuden Kiinan rajaa- misstrategian yksi keskeinen työkalu on ollut rajoittaa kiinalaisten toimijoiden pääsyä tekoälykehittämisen kannalta olennaisiin puolijohdesiruihin. Yhdysvaltain teollisuus- ja turvallisuusvirasto BIS asetti Nvidian tehokkaimmat H100- ja A100-sirut sekä sen johtavan kilpailijan AMD:n MI250-sirut Kiinan vientikieltoon vuonna 2022 (Bureau of Industry ja Security 2022). Vientikieltoja laajennettiin lokakuussa 2023 heikkotehoisempiin A800-siruihin. (Sevastopulo ja Liu 2023). Sirujen lisäksi myös valmistamiseen ja käyttöön liittyvien ohjelmistojen ja laitteistojen saatavuutta Kiinassa on rajoitettu huomattavasti. Vastatoimenpiteenä Kiina on rajoittanut valmistamiseen tarvittavien, erityisesti Kiinassa tuotettavien harvinaisten maametallien vientiä (BBC 2023a). Tekoälyteknologioiden taustalla olevat lomittuneet riippuvuudet heijastuvat epävarmuutena, konflikteina ja potentiaalisina inflaatiopaineina kansainväliseen poliittiseen talouteen (Faunce ja Hille 2023; Miller 2022).

Suurvaltapoliittista kamppailua tekoälyinfrastruktuurista lävistää kansallisten sääntelyviranomaisten lisääntynyt huomio markkinoiden keskittymisestä ja sen potentiaalisista vaikutuksista markkinoiden rakenteeseen. Kilpailuviranomaiset esimerkiksi Ranskassa (Autorité de la Concurrence 2023), Yhdysvalloissa (Federal Trade Commission 2023) ja Isossa-Britanniassa (CMA 2023b; 2023a) ovat kiinnittäneet huomiota tekoälymarkkinoiden materiaalsiin riippuvuuksiin markkinoita vääristävinä mekanismeina. Kilpailuviranomaiset

ovat myös estäneet yritysfuusioita, josta esimerkki on Yhdysvaltojen liittovaltion kauppakomission vuonna 2022 estämä fuusio Nvidian ja brittiläisen sirusuunnittelija ARM:n välillä (Kang ja Clark 2021).

On avoin kysymys, missä määrin tekoälykehitykseen liittyvää riippuvuuk-sien infrastruktuurivaltaa voidaan hallita pelkästään reilumpia pelisääntöjä ja kilpailulainsäädäntöä valvomalla. Monet nykyisistä sääntelyehdotuksista ovat keskittyneet läpinäkyvyyden lisäämiseen ja erilaisten oikeudellisten, teknisten ja kaupallisten kilpailusteiden purkamiseen. Kuitenkin materiaaliset resurssit, kuten laskentatahon saatavuus sekä integraatio olemassa oleviin palveluihin ja organisaatorakenteisiin, voivat edelleen ylläpitää nykyisten johtavien yritysten markkina-asemaa. Jotkut tekoälymarkkinaa seuraavat analytiikat ovat argumentoineet, että tulevaisuudessa tekoälymallien kouluttamiseen tarvittavien resurssien merkitys johtavan markkina-aseman ylläpitämisessä vähenee mallien pienentyessä ja avoimen lähdekoodin mallien yleistyessä (Patel ja Afzal 2023; kuitenkin ks. Widder ym. 2023). Mallien kouluttaminen ei kuitenkaan ole ainoa laskentainfrastruktuuria vaativa osuus tekoälyn tuotan-toprosesseissa, sillä pelkkä mallien käyttö vaatii laskentatahoa. Materiaalisen infrastruktuurin merkitys tekoälymurroksessa ei tule todennäköisesti vähene-mään tulevaisuudessa.

Tekoäly ja epistemologia

Edellä kuvatut uudelleenjakoon ja riippuvuuteen liittyvät kysymykset avaavat poliittisen talouden kannalta olennaisia kysymyksiä. Nämä kysymykset voidaan nähdä osana pidempiä jatkumota teknologian ja yhteiskunnan suhteesta. Kuitenkaan edellä esitellyt kehityskulut eivät liity tekoälyyn *sinänsä*, vaan ne pysyvät suhteellisella tekoälypolitiikan tasolla. Muokkaavalla tasolla tietyllä teknologialla on paitsi uudelleenjärjestäviä myös erityisiä sosiaalista toimintaa mahdollistavia, tuhoavia ja tuottavia vaikutuksia. Syrjäyttämällä joitakin sosiaalisia toimintoja ja mahdollistamalla uusia, teknologian tulo muokkaa yhteiskuntaa laadullisesti. (MacKenzie ja Wajcman 1999.)

Yksi näkökulma lähestyä tekoälyn erityispiirteitä liittyy tapoihin, joilla tekoälyteknologiat integroituvat osaksi yhteiskunnallisen havainnoinnin ja päätöksenteon logiikkoja. Tekoälyjärjestelmien integrointi osaksi

päätöksentekoprosesseja lisää päätöksenteon rationaalisuutta eliminoimalla epämääräisyyttä, sattumanvaraisuutta ja monitulkintaisuutta pohjaamalla päätökset mekanistiseen objektiivisuuteen, tehokkuuteen ja yhteismitallisiin empiirisiin havaintoihin (Burrell ja Fourcade 2021:221–26; Porter 1995). Näin tekoälyjärjestelmät voidaan nähdä jatkumona jo Max Weberin pohtimiin hallinnan *rationaalistumisen* kysymyksiin, joita on tutkittu viime aikoina laajasti kriittisten yhteiskuntatieteiden parissa. Ilmiöt, kuten kvantifikaatio ja todellisuuden *ohentuminen* empiirisiin havaintoihin, ovat aktiivisia yhteiskuntatieteellisiä tutkimusteemoja (Malik 2021; Mau 2020; Mennicken ja Espe-land 2019; Mügge 2022). Näihin ilmiöihin on myös *Poliittinen talous* -lehdessä tuotu hiljattain uusia näkökulmia (Ylöstalo 2023). Viimeaikaisessa kirjallisuudessa on myös korostettu tekoälyteknologioiden mahdollistamien hienova-raisten luokittelujen merkitystä uudenlaisen resurssiallokaation ja moraalitalouden perustana (Farrell ja Fourcade 2023; Fourcade ja Healy 2017).

Ilmiöiden havaintojen ja luokittelun lisäksi tekoälyjärjestelmien tarjoumat ohjaavat päätöksenteon logiikoita. Algoritminen logiikka tekee päätöksen objektiivisten ja universaalien päätöksentekoparametrien pohjalta. On pelätty, että inhimillisen, moniulotteisen päätöksenteon korvaaminen algoritmeilla johtaisi päämäärärationaalisuuden kasvuun (Moser ym. 2022; Weizenbaum 1976) ja inhimillisten perustaitojen, kuten kontekstuaalisen harkinnan, arvostelun ja analogisen järjeyden, kuihtumiseen. (Daston 2022, 268–274). Näistä tekoälyn tuomista episteemisistä muutoksista on käyty keskustelua jo viime vuosisadan puolivälistä lähtien (Dreyfus 1972; Weizenbaum 1976). Näitä muutoksia voi lähestyä poliittistaloudellisesta tarkastelukulmasta. Päätöksentekologiikoiden objektifointi ja irtauttaminen kontekstista on yksi tekoälyn tuoman tuottavuusloikan ja kustannussäästöjen lähde.

Tämä objektifointi ja harkinnanvaraisten elementtien poistaminen mahdollistaa hallinnointiin liittyvien hallintaresurssien vähentämisen. Tois- taiseksi tapauskohtaista harkintaa julkishallinnossa on suojeltu esimerkiksi Suomen lainsäädännössä. Toinen yleinen suojakeino on ollut niin sanottu *human-in-the-loop* -periaate, jonka mukaan tekoälyn ei tule tehdä itsenäisesti päätöksiä vaan päätöksentekijän täytyy olla yksilöitävä ihminen. Tämä periaate on tyyppillinen osa vastuullisen tekoälyn työkalupakkia.

Nämä tavoitteet ovat kuitenkin osittain ristiriidassa työvoiman vähentä- miseen perustuvan prosessien tehostamisen kanssa. Joidenkin kirjoittajien

mukaan tämän seurauksena aidon harkinnanvaraisuuden mahdollisuus kaventuu (Daston 2022, Moser ym. 2022). Cory Doctorow on argumentoinut tämän jännitteen johtavan paradoxtiin: joko järjestelmä toimii niin hyvin, että ihmisen kyky kyseenalaistaa tekoälyjärjestelmää katoaa, tai niin huonosti, että sen luvatut kustannussäästöt eivät toteudu (Doctorow 2023). Tämä paljastaa teknologian käyttöönottoon liittyviä periaatteellisia kysymyksiä.

Päätelmät

Tässä katsausartikkelissa on esitetty suuntaa-antavia havaintoja poliittisen talouden ja tekoälyn suhteesta. Tämä katsaus ei ole tyhjentävä. Tekoälyteknologioiden vaikutukset ovat moniulotteisia ja ulottuvat pitkälle talouden ulkopuolelle. Suorien vaikutusten lisäksi myös tekoälyyn liitetyt toiveet, haaveet, pelot, ja odotukset (Bareis ja Katzenbach 2022) muokkaavat yhteiskuntia. Näiden vaikutusten syvällisempi kartoittaminen jää tulevan tutkimuksen tehtäväksi. Tässä artikkelissa sivuutettiin myös generatiivisen tekoälyn myötä huomiota saanut *tekoälyturvallisuuteen* liittyvä keskustelu. Huolenaihe tässä keskustelussa liittyy tekoälyn potentiaalisiin ihmiskunnan olemassaoloa uhkaaviin vaikutuksiin, kuten tekoälyn riistäytymiseen inhimillisestä kontrollista. Aikaisemmin marginaalisessa roolissa ollut keskustelu (Bostrom 2017) on siirtynyt monien johtavien tekoälyteknologiayritysten huolenaiheeksi (Altman ym. 2023) ja kansainvälisen politiikan areenoille, erityisesti Isossa-Britanniassa (Clarke 2023).

Tämän artikkelin tarkoituksena on ollut osoittaa tekoälyhallinnan rajat ja vaihtoehdot. Valtavirtainen ajatus tekoälypolitiikasta keskittyy luotettavien tekoälyjärjestelmien kehittämiseen. Ongelmakenttänä on erilaisten yksilöiden perusoikeuksia suojaavien huolellisuus- ja informaatiovelvoitteiden sovittaminen yhteen niin, että optimaalinen tasapaino innovaation ja regulaation välillä säilyy. Tämä keskustelu on arvokas ja ajankohtainen – mutta samalla auttamatta puutteellinen.

Ongelma ei ole uusi. Teknologiapolitiikan pioneeri, Langdon Winner kirjoitti jo vuonna 1978 seuraavasti:

Muutokset ja häiriöt, joita kehittyvä teknologia toistuvasti aiheutti nykyaikaisessa elämässä, hyväksyttiin itsestäänselvyyksinä tai väistämättöminä yksinkertaisesti siksi, että kukaan ei vaivautunut kysymään, oliko muita mahdollisuuksia. Tästä syystä keskustelu teknologian paikasta ihmisen olemassaolossa vaatii paljon muutakin kuin helppoa puhetta siitä, kuinka hyvin tai huonosti teknologia on sopusoinnussa ”inhimillisten arvojen” kanssa. (Winner 1978, 6.)

Useat utkijat ovat viime vuosina esittäneet vastaavia kehotuksia teknologiapolitiikan laajentamiseksi (Crawford 2021; Paul ym. 2024; Phan ym. 2022; Ulnicane ja Erkkilä 2023). Yksi askel kohti tätä tavoitetta on siirtää keskustelujen painopistettä pois reiluudesta, läpinäkyvyydestä ja yhdenvertaisuudesta kohti riippuvuutta, valtaa, järjestäytymistä ja uudelleenjakoa. Näin avautuu ongelmakenttiä, joilla poliittisen talouden tutkimuksen työkalut mahdollistavat uusia näkökulmia, joista analysoida sosiaalisia mekanismeja, prosesseja ja kontekstuaalisia tekijöitä, joiden puitteissa tekoäly muokkaa ja uudistaa yhteiskuntiemme suhteita ja muotoja.

Suomessakin empiirisiä tapaustutkimuksia avautuu näiden uusien käsitteiden myötä runsaasti. Mitä poliittistaloudellisia analyysejä voidaan tehdä Microsoftin uudesta datakeskusalueesta? (Microsoft News Center 2022). Millaista poliittistaloudellista merkitystä on työ- ja elinkeinoministeriön asettamalla Tekoäly 4.0 -ohjelmalla? (työ- ja elinkeinoministeriö 2022). Millaisia materiaalisia riippuvuussuhteita yksityisen ja julkisen vallan välille rakentuu digitaalisen infrastruktuurin muodostuessa yhä kiinteämmäksi osaksi digitalisoituvan ja tekoälyvetoisen valtionhallinnon toimintaa? (Kolehmainen 2023). Millaisia intressejä, ideoita, ja teknologiapolitiittisia tavoitteita heijastavat pääministeri Orpon hallitusohjelman kirjaukset tekoälyn hyödyntämisestä täysimääräisesti, sen käyttämisestä sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä koulutuspolitiikassa, automatisaation esteiden purkamisesta sekä tekoälylle suotuisan toimintaympäristön luomisesta (valtioneuvosto 2023)? Näihin keskusteluihin poliittisen talouden tutkijoilla on paljon annettavaa.

Lähteet

- Accenture. 2023. AI ethics & governance. <https://www.accenture.com/us-en/services/applied-intelligence/ai-ethics-governance> [Luettu 28.11.2023]
- Acemoglu, Daron ja Johnson, Simon. 2023. *Power and progress: our thousand-year struggle over technology and prosperity*. New York: PublicAffairs.
- Altman, Sam, Sutskever, Ilya ja Brockman, Greg. 2023. Governance of superintelligence. OpenAI, 22.5.2023. <https://openai.com/blog/governance-of-superintelligence> [Luettu 1.12.2023]
- Andreessen, Marc. 2023. Why AI will save the world. Andreessen Horowitz. <https://a16z.com/2023/06/06/ai-will-save-the-world/> [Luettu 15.08.2023]
- Atal, Maha Rafi. 2021. The Janus faces of silicon valley. *Review of International Political Economy*, 28:2, 336–350. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1830830>
- Autorité de la Concurrence. 2023. Cloud computing: the Autorité de La Concurrence issues an opinion on certain provisions of the draft law to secure ja regulate the digital space. *Autorité de La Concurrence*, 12.5.2023. <https://www.autoritedelaconcurrence.fr/en/press-release/cloud-computing-autorite-de-la-concurrence-issues-opinion-certain-provisions-draft> [Luettu 6.10.2023]
- Bareis, Jascha ja Katzenbach, Christian. 2022. Talking AI into being: the narratives ja imaginaries of national AI strategies and their performative politics. *Science, Technology, & Human Values*, 47:5, 855–881. <https://doi.org/10.1177/01622439211030007>
- Bertuzzi, Luca. 2023. EU lawmakers set to settle on OECD definition for artificial intelligence. *Euractiv*, 7.3.2023. <https://www.euractiv.com/section/artificial-intelligence/news/eu-lawmakers-set-to-settle-on-oecd-definition-for-artificial-intelligence/> [Luettu 12.10.2023]
- Betta, Michela ja Swedberg, Richard. 2021. On thought experiments in sociology ja the power of thinking. Teoksessa Håkon Leiulfstrud ja Peter Sohlberg (toim.), *Constructing social research objects*. Leiden: Brill, 143–64.
- Birch, Kean. 2020. Technoscience rent: toward a theory of rentiership for technoscientific capitalism. *Science, Technology, & Human Values*, 45:1, 3–33. <https://doi.org/10.1177/0162243919829567>
- Bostrom, Nick. 2017. *Superintelligence*. Oxford: Oxford University Press.

- Burkhardt, Roger, Hohn, Nicolas ja Wigley, Chris. 2019. Leading your organization to responsible AI. QuantumBlack AI by McKinsey. <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/leading-your-organization-to-responsible-ai/#/> [Luettu 13.12.2023]
- Bullock, Justin B., Chen, Yu-Che, Himmelreich, Johannes, Hudson, Valerie M., Korinek, Anton, Young, Matthew M. ja Zhang, Baobao. (Toim.). Tulossa. *The Oxford handbook of AI governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Bureau of Competition & Office of Technology. 2023. Generative AI raises competition concerns. Federal Trade Commission, 29.6.2023. <https://www.ftc.gov/policy/advocacy-research/tech-at-ftc/2023/06/generative-ai-raises-competition-concerns> [Luettu 30.6.2023]
- Bureau of Industry and Security. 2022. Implementation of additional export controls: certain advanced computing and semiconductor manufacturing items; supercomputer and semiconductor end use; entity list modification. Federal Register, 13.10.2022. <https://www.federalregister.gov/documents/2022/10/13/2022-21658/implementation-of-additional-export-controls-certain-advanced-computing-ja-semiconductor> [Luettu 21.4.2023]
- Burrell, Jenna ja Fourcade, Marion. 2021. The society of algorithms. *Annual Review of Sociology*, 47, 213–37. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-090820-020800>
- Clarke, Laurie. 2023. How silicon valley doomers are shaping rishi sunak's AI plans. *POLITICO*, 14.9.2023. <https://www.politico.eu/article/rishi-sunak-artificial-intelligence-pivot-safety-summit-united-kingdom-silicon-valley-effective-altruism/> [Luettu 29.9.2023]
- CMA. 2023a. CMA launches initial review of artificial intelligence models. GOV.UK, 4.5.2023. <https://www.gov.uk/government/news/cma-launches-initial-review-of-artificial-intelligence-models> [Luettu 5.5.2023]
- CMA. 2023b. CMA launches market investigation into cloud services. GOV.UK, 5.10.2023. <https://www.gov.uk/government/news/cma-launches-market-investigation-into-cloud-services> [Luettu 6.10.2023]
- Crawford, Kate. 2021. *The atlas of AI: power, politics, ja the planetary costs of artificial intelligence*. Yale: Yale University Press.
- Daston, Lorraine. 2022. *Rules: a short history of what we live by*. Princeton: Princeton University Press.

- Doctorow, Cory. 2023. Pluralistic: supervised AI isn't. *Pluralistic*, 23.8.2023. <https://pluralistic.net/2023/08/23/automation-blindness/> [Luettu 19.10.2023]
- Dreyfus, Hubert L. 1972. *What computers still can't do: a critique of artificial reason*. Boston: The MIT press.
- Dubber, Markus Dirk, Pasquale, Frank ja Das, Sunit. 2020. *The Oxford handbook of ethics of AI*. Oxford: Oxford University Press.
- Durand, Cédric ja Milberg, William. 2020. Intellectual monopoly in global value chains. *Review of International Political Economy*, 27:2, 404–429.
- EK. 2023. EK:n digikysely: Tekoälyssä suurin potentiaali liiketoiminnan kasvulle – pullonkaulana osaaminen. Elinkeinoelämän keskusliitto, 13.11.2023. <https://ek.fi/ajankohtaista/tiedotteet/ekn-digikysely-tekoalyssa-suurin-potentiaali-liiketoiminnan-kasvulle-pullonkaulana-osaaminen/> [Luettu 24.11.2023]
- Eloundou, Tyna, Manning, Sam, Mishkin, Pamela ja Rock, Daniel. 2023. GPTs are GPTs: An early look at the labor market impact potential of large language models. arXiv, 2303.10130v5. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2303.10130>
- Farrell, Henry ja Fourcade, Marion. 2023. The moral economy of high-tech modernism. *Daedalus*, 152:1, 225–235. https://doi.org/10.1162/daed_a_01982
- Faunce, Liz ja Hille, Kathrin. 2023. TSMC in the US: can Taiwan's chip giant overcome a culture cash? *Financial Times*, 5.10.2023. <https://www.ft.com/content/7dd63d94-f645-45c6-8b82-b1808ee1cb31> [Luettu 12.10.2023]
- Federal Trade Commission. 2023. *Creative economy and generative AI discussion*. 4.10.2023 <https://www.ftc.gov/media/creative-economy-generative-ai-discussion-october-4-2023> [12.10.2023]
- Fjeld, Jessica, Achten, Nele, Hilligoss, Hannah, Nagy, Adam ja Srikumar, Madhulika. 2020. Principled artificial intelligence: mapping consensus in ethical ja rights-based approaches to principles for AI. *SSRN Scholarly Paper*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3518482>
- Fleming, Sam. 2024. Generative artificial intelligence will lead to job cuts this year, CEOs say. *Financial Times*, 15.1.2024. <https://www.ft.com/content/908e5465-0bc4-4de5-89cd-8d5349645dda> [Luettu 18.12.2024]
- Floridi, Luciano ja Cows, Josh. 2019. A unified framework of five principles for AI in society. *Harvard Data Science Review*, 1:1. <https://doi.org/10.1162/99608f92.8cd550d1>

- Ford, Martin. 2015. *Rise of the robots: technology and the threat of a jobless future*. New York: Basic Books.
- Fourcade, Marion ja Healy, Kieran. 2017. Categories all the way down. *Historical Social Research*, 42:1, 286–296. <https://doi.org/10.12759/hsr.42.2017.1.286-296>
- Frey, Carl Benedikt ja Osborne, Michael A. 2017. The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation? *Technological Forecasting and Social Change*, 114, 254–280. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>
- G7. 2023. G7 Leaders' Statement on the Hiroshima AI process. https://www.mofa.go.jp/ecm/ec/page5e_000076.html [Luettu pp.kk.vvvv]
- Galbraith, John Kenneth. 1952. *American capitalism – the concept of countervailing power*. Boston: Houghton Mifflin
- Google. 2023. Responsible AI. Google Cloud. <https://cloud.google.com/responsible-ai> [Luettu 28.11.2023]
- Google Ngram. 2023. https://books.google.com/ngrams/graph?content=ai+policy%2Cai+ethics%2Cai+regulation%2Cai+politics%2Cai+governance&year_start=1980&year_end=2019&corpus=en-2019&smoothing=3&case_insensitive=true [Luettu 19.1.2024]
- Grynbaum, Michael ja Mac, Ryan. 2023. The Times sues OpenAI and Microsoft over A.I. use of copyrighted work. *The New York Times*, 27.12.2023. <https://www.nytimes.com/2023/12/27/business/media/new-york-times-open-ai-microsoft-lawsuit.html> [Luettu 18.1.2024]
- Heffernan, Virginia. 2023. I saw a face of God in a semiconductor factory. *Wired*, 30.3.2023. Luettu <https://www.wired.com/story/i-saw-the-face-of-god-in-a-tsmc-factory/> [Luettu 29.9.2023]
- Jobin, Anna, Ienca, Marcello ja Vayena, Effy. 2019. The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature Machine Intelligence*, 1:9, 389–99. <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0088-2>
- Kang, Cecilia ja Clark, Don. 2021. F.T.C. sues to stop blockbuster chip deal between Nvidia and Arm. *The New York Times*, 2.12.2021. <https://www.nytimes.com/2021/12/02/technology/ftc-nvidia-arm-deal.html> [Luettu 14.12.2023]

- Kaplan, Jared, McCandlish, Sam, Henighan, Tom, Brown, Tom B., Chess, Benjamin, Child, Rewon, Gray, Scott, Radford, Alec, Wu, Jeffrey ja Amodei, Dario. 2020. Scaling laws for neural language models. arXiv, 2001.08361. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2001.08361>
- Kolehmainen, Aleks. 2023. Virasto teki yli 100 miljoonalla it-hankintoja kilpailuttamatta samalta yhtiöltä – pelkäsi ”takuun raukeamista”. *Tivi*, 25.9.2023. <https://www.tivi.fi/uutiset/virasto-teki-yli-100-miljoonalla-it-hankintoja-kilpailuttamatta-samalta-yhtiolta-pelkasi-takuun-raukeamista/e2ef4894-91dc-4f62-9738-7b4b7bb5fc4b> [Luettu 29.9.2023]
- Lehdonvirta, Vili. 2023. Behind AI, a massive infrastructure is changing geopolitics. Oxford Internet Institute, 17.11.2023. <https://www.oii.ox.ac.uk/news-events/news/behind-ai-a-massive-infrastructure-is-changing-geopolitics> [Luettu 1.5.2023]
- Lehdonvirta, Vili, Wu, Boxi ja Hawkins, Zoe. 2023. Cloud empires’ physical footprint: how trade ja security politics shape the global expansion of U.S. and Chinese data centre infrastructures. *SSRN Scholarly Paper*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4670764>
- von der Leyen, Ursula. 2023. Commission welcomes political agreement on AI act. European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_6473 [Luettu 13.12.2023]
- Lintilä, Mika. 2017. Tekoälystä tukiäly. Työ- ja elinkeinoministeriö, 25.10.2017. <https://tem.fi/blogi/-/blogs/tekoalysta-tukialy> [Luettu 13.12.2023]
- Love, Julia. 2023. Google says over half of generative AI startups use its cloud. *Bloomberg*, 29.8.2023. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-08-29/google-says-over-half-of-generative-ai-startups-use-its-cloud> [Luettu 29.8.2023]
- Lu, Yiwen. 2023. Generative A.I. can add \$4.4 trillion in value to global economy, study says. *The New York Times*, 14.7.2023. <https://www.nytimes.com/2023/06/14/technology/generative-ai-global-economy.html> [Luettu 14.7.2023]
- Lynn, Barry, von Thun, Max ja Montoya, Karina. 2023. AI in the public interest: confronting the monopoly threat. Open Markets Institute.
- MacKenzie, Donald ja Wajcman, Judy. 1999. *The social shaping of technology*. Maidenhead, UK: Open University Press.

- Malik, Momin M. 2021. A hierarchy of limitations in machine learning. arXiv, 2002.05193. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2002.05193>
- Mau, Steffen. 2020. Numbers matter! The society of indicators, scores ja ratings. *International Studies in Sociology of Education*, 29:1–2, 19–37. <https://doi.org/10.1080/09620214.2019.1668287>
- Mennicken, Andrea ja Nelson Espeland, Wendy. 2019. What's new with numbers? Sociological approaches to the study of quantification. *Annual Review of Sociology*, 45:1, 223–245. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073117-041343>
- Microsoft. 2023. Empowering responsible AI practices. Microsoft AI. <https://www.microsoft.com/en-us/ai/responsible-ai> [Luettu 28.11.2023]
- Microsoft News Center. 2022. Microsoft ja Fortum yhteistyöhön – Microsoft rakentaa suomeen datakeskusalueen, joka tuottaa päästötöntä kaukolämpöä Fortumin asiakkaille pääkaupunkiseudulla. Microsoft, 17.3.2023. <https://news.microsoft.com/fi-fi/2022/03/17/microsoft-rakentaa-suomeen-datakeskusalueen/> [Luettu 17.3.2022]
- Miller, Chris. 2022. *Chip war: the fight for the world's most critical technology*. New York: Simon and Schuster.
- Mills, Steven, Casovan, Ashley ja Shankar, Var. 2023. A guide to AI governance for business leaders. *BCG Global*. <https://www.bcg.com/publications/2023/a-guide-to-mitigating-ai-risks> [Luettu 30.11.2023]
- Mokyr, Joel, Vickers, Chris ja Ziebarth, Nicolas L. 2015. The history of technological anxiety ja the future of economic growth: is this time different? *Journal of Economic Perspectives*, 29:3, 31–50. <https://doi.org/10.1257/jep.29.3.31>
- Morozov, Evgeny. 2022. Critique of techno-feudal reason. *New Left Review*, 133/134, 89–126.
- Mosco, Vincent. 2009. *The political economy of communication*. Lontoo: Sage.
- Moser, Christine, den Hond, Frank ja Lindebaum, Dirk. 2022. Morality in the age of artificially intelligent algorithms. *Academy of Management Learning & Education*, 21:1, 139–155.
- Mügge, Daniel. 2022. Economic statistics as political artefacts. *Review of International Political Economy*, 29:1, 1–22. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1828141>

- Novet, Jordan. 2023. Amazon Cloud revenue rises 12%, topping analysts' estimates. *CNBC*, 3.8.2023. <https://www.cnn.com/2023/08/03/aws-q2-earnings-report-2023.html> [Luettu 24.11.2023]
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). 2023. Catalogue of tools & metrics for trustworthy AI. <https://oecd.ai/en/catalogue/tools> [Luettu 1.5.2023]
- Patel, Dylan ja Afzal, Ahmad. 2023. Google 'we have no moat, and neither does OpenAI.' *Semianalysis*, 4.5.2023. <https://www.semianalysis.com/p/google-we-have-no-moat-and-neither> [Luettu 5.5.2023]
- Paul, Regine, Carmel, Emma ja Cobbe, Jennifer (toim.) 2024. *Public policy ja artificial intelligence: vantage points for critical inquiry*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Phan, Thao, Goldenfein, Jake, Mann, Monique ja Kuch, Declan. 2022. Economies of virtue: the circulation of 'ethics' in big tech. *Science as Culture*, 31:1, 121–135. <https://doi.org/10.1080/09505431.2021.1990875>
- Porter, Theodore M. 1995. *Trust in numbers: the pursuit of objectivity in science and public life*. Princeton: Princeton University Press.
- Rikap, Cecilia. 2021. *Capitalism, power and innovation: Intellectual monopoly capitalism uncovered*. Abingdon: Routledge.
- Rikap, Cecilia. 2023. Capitalism as usual? *New Left Review*, 139, 145–160.
- Russell, Stuart J. ja Norvig, Peter. 2020. *Artificial intelligence: a modern approach*. 4. painos. Boston: Pearson.
- Schwartz, Herman Mark. 2022. Global secular stagnation ja the rise of intellectual property monopoly. *Review of International Political Economy*, 29:5, 1448–1476. <https://doi.org/10.1080/09692290.2021.1918745>
- Sevastopulo, Demetri ja Liu, Qianer. 2023. US tightens rules on AI chip sales to China in blow to Nvidia. *Financial Times*, 17.10.2023. <https://www.ft.com/content/be680102-5543-4867-9996-6fc071cb9212> [Luettu 17.10.2023]
- Shilov, Anton. 2023. GPU market 'healthy and vibrant' in Q2 2023: report. Tom's Hardware, 6.9.2023. <https://www.tomshardware.com/news/gpu-market-healthy-and-vibrant-in-q2-2023-report> [Luettu 13.12.2023]
- Sorsa, Ville-Pekka. 2020. Suomen poliittinen talous vuonna 2020. *Poliittinen talous*, 8:1, 1–26. <https://doi.org/10.51810/pt.100700>

- Stix, Charlotte. 2022. Artificial intelligence by any other name: a brief history of the conceptualization of “trustworthy artificial intelligence”. *Discover Artificial Intelligence*, 2, 26. <https://doi.org/10.1007/s44163-022-00041-5>
- Sutton, Rich. 2019. The bitter lesson. <http://incompleteideas.net/InclIdeas/BitterLesson.html> [Luettu 4.5.2023]
- von Thun, Max. 2023. Monopoly power is the elephant in the room in the AI debate. *Tech Policy Press*, 23.10.2023. <https://techpolicy.press/monopoly-power-is-the-elephant-in-the-room-in-the-ai-debate/> [Luettu 3.11.2023]
- Työ- ja elinkeinoministeriö. 2022. Tekoäly 4.0 -ohjelma: Suomi kaksoissiirtymän suunnannäyttäjänä – Tekoäly 4.0 -ohjelman loppuraportti. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. 2022:60. Helsinki: työ- ja elinkeinoministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-997-1>
- Ulnicane, Inga ja Erkkilä, Tero. 2023. Politics and policy of artificial intelligence. *Review of Policy Research*, 40:5, 612–625. <https://doi.org/10.1111/ropr.12574>
- Valkoinen talo. 2023. Executive order on the safe, secure, and trustworthy development and use of artificial intelligence. Executive order 14110. 30.10.2023. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2023/10/30/executive-order-on-the-safe-secure-and-trustworthy-development-and-use-of-artificial-intelligence/> [Luettu 21.11.2023]
- Vallance, Chris. 2023. Sarah Silverman sues OpenAI and Meta. *BBC News*, 12.7.2023. <https://www.bbc.com/news/technology-66164228> [Luettu 3.9.2023]
- Valtioneuvosto. 2023. Vahva ja välittävä Suomi – Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma. Helsinki: valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>
- Vipra, Jai ja West, Sarah. 2023. *Computational power and AI*. New York: AI Now Institute.
- Wearden, Graeme. 2023. Tech stocks surge as wave of interest in AI drives \$4tn rally. *The Guardian*, 26.5.2023. <https://www.theguardian.com/technology/2023/may/26/tech-stock-surge-interest-artificial-intelligence-technology-nvidia-double-value> [Luettu 26.5.2023]

- Weizenbaum, Joseph. 1976. *Computer power ja human reason: from judgment to calculation*. New York: W.H.F reeman and Company.
- WGA. 2023. Memorandum of agreement for the 2023 WGA theatrical and television basic agreement. Writer's Guild of America, 25.09.2023. <https://www.wgacontract2023.org/wgacontract/files/memorandum-of-agreement-for-the-2023-wga-theatrical-and-television-basic-agreement.pdf> [Luettu 27.9.2023]
- Whittaker, Meredith. 2021. The Steep cost of capture. **ACM Interactions**, 28:6, 50–55. <https://doi.org/10.1145/3488666>
- Widder, David Gray, West, Sarah ja Whittaker, Meredith. 2023. Open (for business): big tech, concentrated power, and the political economy of Open AI. *SSRN Scholarly Paper*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4543807>
- Winner, Langdon. 1978. *Autonomous technology: tchnics-out-of-control as a theme in political thought*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Winner, Langdon. 1980. Do artifacts have politics? *Daedalus*, 109:1, 121–136.
- Ylönen, Matti. 2021. *Yhtiövalta alustatalouden aikakaudella: evolutionaarinen taloustiede & yhtiöt yhteiskunnallisina toimijoina*. Tampere: Vastapaino.
- Ylönen, Matti ja Saari, Leevi Saari. 2020. Yhtiövalta ja sen tulevaisuus. *Futura*, 39:2.
- Zaki, Sofia. 2023. Tekoälymallit | Suomalainen insinööri valittiin Googlen Deepmind Instituten johtajaksi. *Helsingin Sanomat*, 5.10.2023. <https://www.hs.fi/visio/art-2000009893737.html#> [Luettu 9.10.2023]

Katsausartikkeli

Ekologisista kriiseistä globaalisti oikeudenmukaiseen kestävyys siirtymään? Feministisiä ja postkolonialistisia näkökulmia

Riina Bhatia, yhteiskuntatieteiden maisteri, Master of Science, väitöskirjatutkija, research scientist, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto ja Teknologian tutkimuskeskus VTT

Emma Lamberg, valtiotieteiden tohtori, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Abstrakti

Sukupuoli ja sosiaalinen uusintaminen sekä globaalin talouteen kytkeytyvät koloniaalit valtasuhteet ovat olleet keskeisiä katvealueita niin kansainvälisessä kuin suomalaisessakin poliittisen talouden tutkimuksessa. Myös ekologisia kriisejä ja kestävyys siirtymää koskevassa poliittisen talouden tutkimuksessa globaali sukupuolittunut eriarvoisuus on jäänyt suhteellisen vähälle huomiolle. Toisinaan myös ekologisten kriisien feministiset ja postkolonialistiset analyysit ovat jääneet etäälle toisistaan. Siksi tämä katsaus pohtii ekologiin kriiseihin ja kestävyys siirtymään liittyviä poliittisen talouden kysymyksiä korostamalla teoreettista synergiaa feministisen ja postkolonialistisen analyysin välillä. Ensin katsaus arvioi, miten feministinen ja postkolonialistinen tarkastelu lisää ymmärrystä ilmastokriisiin liittyvistä globaaleista rakenteellisista eriarvoisuuksista. Toiseksi katsaus luotaa, miten myös kestävyys siirtymään tähtäävät toimet kietoutuvat globaalissa taloudessa koloniaaliin ja sukupuolittuneeseen alistukseen. Lopuksi katsaus perustelee, miksi feministinen ja postkolonialistinen tarkastelu ovat edellytyksiä globaalisti solidaarisemman kestävyys siirtymän kuvittelulle, ja näin peräänkuuluttaa tarvetta talouteen kytkeytyvien kriisien moninäkökulmaiselle tarkastelulle.

Avainsanat: ekologiset kriisit, kestävyys siirtymä, globaali poliittinen talous, feminismi, postkolonialismi
<https://doi.org/10.51810/pt.142438>

Johdanto

Talousjärjestelmään kytkeytyvät globaalit kriisit ovat taipuvaisia syventämään sukupuoleen, luokkaan, rotuun ja kansalaisuuteen kytkeytyviä eriarvoisuuksia ja sortoa sekä yhteiskuntien sisällä että niiden välillä (Ghosh 2022; Hozic ja True 2016). Nykyiset ekologiset kriisit, kuten ilmastokriisi sekä siihen likeisesti kytkeytyvä luontokato, eivät ole poikkeus: muiden talousjärjestelmään linkittyvien systeemisten kriisien tavoin niillä on taipumus syventää globaalia eriarvoisuutta ja epätasa-arvoa (Bhambra ja Newell 2023; Heintz ym. 2021; Sultana 2022). Ekologiset kriisit ja ratkaisut niiden selättämiseen ovat Suomesakin nousseet poliittisen talouden tutkijoiden tarkastelun kohteeksi, etenkin viime vuosina (esim. Järvensivu ym. 2023; Vadén ym. 2019). Kuitenkin näihin kriiseihin kytkeytyvää risteävää eriarvoisuutta ja sortoa sekä globaalin ilmasto-oikeudenmukaisuuden kysymyksiä on toistaiseksi käsitelty verrattain vähän suomalaisessa poliittisen talouden tutkimuksessa (ks. kuitenkin Houtbeckers 2022).

Siksi tässä katsauksessa pyrimme jatkamaan ilmastokriisistä ja kestävyys-siirtymästä Suomessa käytävää poliittisen talouden keskustelua täydentämällä sitä feministisin ja postkolonialistisin tulokulmin. Eritoten tavoitteenamme on pohtia, miten feminististä ja postkolonialistista teoriaa hyödyntävä tutkimus voi lisätä ymmärrystä ekologisten kriisien globaalista poliittisesta taloudesta sekä niistä risteävistä eriarvoisuuksista, joita sekä ilmastokriisiin että kestävyys-siirtymään kytkeytyy. Tarkasteluamme on siivittänyt teemanumeron kirjoituskutsu, joka kehotti tuomaan esiin globaalin poliittisen talouden tutkimuksessa katveeseen jääneitä mutta enemmän näkyvyyttä ansaitsevia teemoja. Kohdennamme katseemme etenkin kolmeen kansainvälisessä poliittisen talouden tutkimuksessa tunnistettuun katvealueeseen tai sokeaan pisteeseen (ks. myös Best ym. 2021; LeBaron ym. 2021).

Näistä ensimmäinen on ilmastokriisi, jota on poliittisen talouden tutkimuksessa usein tarkasteltu erilliskysymyksenä siitä huolimatta, että kriisi perustavanlaatuisesti muokkaa globaalin poliittisen talouden dynamiikkoja. Näin se vaikuttaa myös poliittisen talouden perinteisempiin tutkimuskoh-teisiin, kuten rahoitusmarkkinoihin, kansainväliseen kauppaan ja maailmantalouden hallintaan. (Paterson 2021.) Toiseksi otamme lähtökohdaksemme huomion *koloniaalista globaalista taloudesta* poliittisen talouden tutkimuksen

kenties keskeisimpänä sokeana pisteenä. Vaikka poliittisen talouden tutkimuksessa on jo pitkään tarkasteltu globaalin talouden eriarvoisia järjestyksiä (esim. Wallerstein 2004), valtaosa poliittisen talouden tutkimuksesta jättää yhä huomioimatta sekä koloniaalin sarron historialliset dynamiikat että kolonialismin yhä jatkuvan perinnön (Bhambra 2021). Kolmas tarkastelumme kannalta olennainen sokea piste liittyy useiden poliittisen talouden analyysien tapaan sivuuttaa talousjärjestelmän sukupuolittuneisuus – huolimatta feminististen poliittisen talouden tutkijoiden pitkäjänteisestä työstä (esim. Bakker ja Gill 2003; Bakker 2007; Elias ja Rai 2019). Feministitutkijat ovatkin pyrkineet tuomaan esiin, kuinka esimerkiksi sukupuolittuneelle työnjaolle rakentuva hoivan aliarvostus ja hyödyntäminen ylläpitävät sekä globaalia poliittista taloutta että naisten alisteista asemaa (Elomäki ja Ylöstalo 2021; LeBaron ym. 2021, 287; Prügl 2021).

Valottamalla ristiin näitä kolmea katvealuetta pyrimme tuomaan esiin sekä feministisen että postkolonialistisen analyysin tarpeellisuutta ilmastokriisiin ja kestävyysmurroksen ymmärtämisessä. Etenkin pyrimme korostamaan feministisen ja postkolonialistisen lähestymistapojen *teoreettista synergiaa* ilmastokriisiin kytkeytyvien sosiaalisten eriarvoisuuksien ymmärtämisessä. Teoreettisen synergian ajatuksen lainaamme sosiologi Ali Meghjiltä. Meghji (2022) painottaa, että vaikka kriittisen rotuteorian ja dekoloniaalin teorian perinteillä on keskeisiä eroja, molempia tarvitaan. Teoreettisella synergialla Meghji tarkoittaa sitä, ettei kahta erilaista teoriaperinnettä ole tarpeen sulauttaa toisiinsa tai tehdä hierarkkista erottelua niiden välille. Sen sijaan niitä voi olenmaisista eroistaan huolimatta kuljettaa yhdessä. Näin voidaan myös puuttua kummankin teoriaperinteen sokeisiin pisteisiin (emt., 659).

Meille teoreettisen synergian ajatus tarkoittaa sitä, että kahden teoriaperinteen kuljettaminen rinnakkain auttaa muodostamaan kokonaisvaltaisemman käsityksen ilmastokriisiin kytkeytyvistä globaaleista intersektionaalisista eriarvoisuuksista. Vaikka siis esimerkiksi feministinen poliittisen talouden tutkimus on osittain sivuuttanut globaalin talouden kolonialistiset dynamiikat, ei olisi mielekäästä luopua feministisestä analyysistä tai sulauttaa postkolonialistista analyysii osaksi sitä. Lisäksi haluamme feminististä ja postkolonialistista kirjallisuutta tarkastelemalla havainnollistaa, miten teoreettinen moninaisuus voi syventää kollektiivista ymmärrystämme hoivan, sosiaalisen eriarvoisuuden ja ekologisten kriisien yhteenkietoutumista globaalissa poliittisessa taloudessa.

Katsauksessa pohdimme seuraavaksi, miten feministinen ja postkolonialistinen poliittisen talouden tutkimus lisäävät ymmärrystä ekologisiin kriiseihin liittyvistä globaaleista rakenteellisista eriarvoisuuksista. Yhtäältä puntaroimme, kuinka feministiset ja postkolonialistiset tutkimukset ovat tahoillaan lisänneet ymmärrystä ekologisiin kriiseihin liittyvistä vallasta ja eriarvoisuudesta; toisaalta osoitamme tarpeen tuoda näitä analyysejä likemmäksi toisiaan. Sen jälkeen tuomme esiin, miten feministinen ja postkolonialistinen poliittisen talouden tutkimus lisäävät ymmärrystä valtavirtaiseen kestävyyssiirtymään liittyvistä alistuksen ja epätasa-arvon ulottuvuuksista. Näitä ulottuvuuksia havainnollistaaksemme tarkastelemme etenkin energiasiirtymää ja siihen kytkeytyvää *ekstraktivistista*, eli luonnonvaroja ylikuluttavaa ja ehdyttävää, logiikkaa. Katsauksen lopuksi pohdimme, millaisia eväitä feministinen ja postkolonialistinen poliittisen talouden tutkimus antavat globaalisti solidaarisemman kestävyys siirtymän kuvitteluun.

Ekologiset kriisit syventävät globaalia sukupuolittunutta eriarvoisuutta

Muiden talousjärjestelmään liittyvien kriisien tavoin myös ekologiset kriisit syventävät eriarvoisuutta, sillä ekologisesta katastrofista kärsivät etenkin ne, jotka ovat vähiten vastuussa kriisin synnystä. Ilmaston lämpenemisen ja sään ääri-ilmiöiden seuraukset osuvat etenkin globaalissa etelässä asuviin köyhiin tyttöihin ja naisiin, joista monet kuuluvat kolonisoituihin ja rodullistettuihin ryhmiin. (Heintz ym. 2021; UN Women 2014; UN Women 2021.) Kuten monet tutkijat ovat esittäneet, ilmaston, eriarvoisuuden ja hoivan globaaleilla toisiinsa kietoutuvilla kriiseillä on yhteiset juuret talousjärjestelmässä, joka on tavoitellut tuottavuutta, kilpailukykyä ja talouskasvua elämän ylläpidon ja oikeudenmukaisuuden kustannuksella – esimerkiksi riistämällä luontoa, naisten ja tyttöjen tekemää palkatonta työtä sekä rodullistettuja ja kolonisoituja ihmisiä (Arruzza ym. 2019; Bhattacharyya 2018; Fraser 2014; Bhambra ja Newell 2023).

Siten sekä talousjärjestelmän sukupuolittuneet että koloniaalit rakenteet ylläpitävät ylikuluttavaa ja ekologista tuhoa kiihdyttävää talousjärjestelmää. Kuitenkin – kuten poliittisen talouden tutkimuksessa laajemminkin (Rai 2019) – myös ekologisista kriiseistä koskevassa tutkimuksessa postkolonialistiset

ja feministiset keskustelut ovat osin jääneet etäälle toisistaan. Esimerkiksi postkolonialistinen tutkimus toisinaan sivuuttaa ekologiseen tuhoon kytkeytyvät sukupuolittuneen vallan regiimit, kun taas feministinen tutkimus jättää katveeseen globaalin talouden kolonialistiseen järjestykseen kytkeytyvät erot. Teoriaperinteiden välinen kriittinen synergia auttaakin saavuttamaan kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä ilmastokriisin poliittisesta taloudesta ja etenkin siihen kytkeytyvästä globaalista sukupuolittuneesta eriarvoisuudesta.

Teoreettisen synergian ensimmäinen puoli kytkeytyy postkolonialistiseen tarkasteluun. Postkolonialistinen globaalin poliittisen talouden tutkimus on tuonut esiin, kuinka globaalin pohjoisen talouksien vauraus ja valta globaalissa taloudessa ovat sekä historiallisesti että nykyään rakentuneet koloniaalille riistolle ja epätasa-arvoiselle vaihdolle globaalin pohjoisen ja etelän välillä. Tämän riiston keskeisiä ulottuvuuksia ovat kuluttamisen ja kasvun mallit, jotka ovat riippuvaisia globaalin etelän mineraalien ja luonnonvarojen ekstraktivistisesta hyödyntämisestä sekä rodullistettujen ja kolonisoitujen väestöjen halvasta ja pakotetusta työstä. (Bhambra ja Holmwood 2021; Bhambra 2021.) Kolonialistisen sorron ymmärtäminen on tärkeää myös ekologisiin kriiseihin kytkeytyvän eriarvoisuuden ymmärtämiselle: vaikka ilmastokriisin juurisyytä on usein etsitty kapitalistisesta talousjärjestelmästä ja siihen kytkeytyvästä vallan ja vaurauden tavoittelusta, kriisin taustalla piilee myös kolonialistisia rakenteita. Selvimmin tämä näkyy siinä, miten kolonialismille rakentuva ekstraktivismi syventää ekologista tuhoa, sillä se on itsessään mahdollistanut ylikulutuksen sekä historiallisesti että nykyään. (Hickel ym. 2021.)

Globaalin pohjoisen rikkaiden maiden korkea tulotaso ja kulutuksen käytännöt ylläpitävätkin sekä globaalia eriarvoisuutta että ekologista tuhoa, sillä ne rakentuvat niin alkuperäisväestöjen, globaalin etelän asukkaiden ja rodullistettujen ihmisten kuin ilmaston ja luonnon riistolle. Tämä näkyy esimerkiksi globaalin etelän ja alkuperäisväestöjen pohjoisessa ja etelässä asuttamien alueiden metsien tuhoamisena, maiden anastuksena sekä luonnonvarojen ja mineraalien riistona. (Bhambra ja Newell 2023; Sultana, 2022; UN Women 2021.) Vuonna 2022 hallitustenvälinen ilmastonmuutospaneeli IPCC mainitsi ensimmäistä kertaa kolonialismin ilmastokriisin historiallisena ajurina ja toi esiin, kuinka kolonialismiin liittyvät eriarvoisuudet lisäävät kolonisoitujen ryhmien haavoittuvaisuutta ilmastokriisin edessä (IPCC 2023a; ks. myös Bhambra ja Newell 2023). Niin nykyään kuin historiallisestikin kolonialismin

vastaiset kamppailut ovatkin kytkeytyneet myös pyrkimyksiin suojella ympäristöjä tuhoutumiselta ja pilaantumiselta (Caretta ym. 2020).

Teoreettisen synergian toinen puoli puolestaan kytkeytyy feministiseen tarkasteluun. Feministisen poliittisen talouden tutkimuksen keskeisenä kontribuutiona on ollut lisätä ymmärrystä siitä, kuinka globaalissa taloudessa vaurauden ja vallan tavoittelu on rakentunut paitsi kolonialistiselle myös sukupuolittuneelle alistukselle (ks. Elomäki ja Ylöstalo 2021). Talouden sukupuolittuneisuus näkyy myös siinä, kuinka valtaosin naisten tekemä ilmainen ja alipalkattu elämää ylläpitävä työ kannattelee globaalia taloutta. Samalla tämä feministien sosiaalisesti uusintamiseksi kutsuma työ on aliarvostettua ja sen taloudellinen merkitys on usein sivuutettua, jolloin uusintavasta työstä tulee tapa riistää sen tekijöitä. (Bakker ja Gill 2003; Elias ja Rai 2019; Prügl 2021.)

Nämä feministitutkijoiden havainnot ovat ajankohtaisia myös ilmastokriisin aikana. Esimerkiksi sosiaalista uusintamista koskevassa tutkimuksessa on tuotu esiin tarvetta kiinnittää huomiota uusintavan työn ekologisiin olosuhteisiin eli esimerkiksi elinkelpoiseen ja puhtaaseen ympäristöön elämän ylläpidon ennakkoehtona (Bakker 2007; Foley 2019). Lisäksi – ekologisen poliittisen talouden tutkimuksen tavoin – feministinen poliittisen talouden tutkimus on haastanut markkinakeskeistä talouskäsitystä ja tuonut esiin palkattoman hoivan ja elinkelpoisen ympäristön merkityksen kaiken inhimillisen ja talouden toiminnan ennakkoehtona. Samalla se on korostanut yhtäläisyyksiä palkattoman hoivan ja ympäristön riiston välillä: nykyistä talousjärjestelmää luonnehtii molempien taloudellisen merkityksen sivuuttaminen, samalla kun niitä kohdellaan rajattomina ja ilmaisina resursseina. Tuomalla esiin yhtäläisyyksiä palkattoman hoivan ja luonnonvarojen ehtymisen välillä feministinen poliittisen talouden tutkimus on laajentanut ymmärrystä kapitalistisen talousjärjestelmän kriiseistä korostamalla, että niitä ei voi ratkoa vain keskittymällä markkinoihin. Sen sijaan tulee huomioida, kuinka talouksien toiminta on riippuvaista talouden ulkopuolisiksi ymmärretyistä alueista, kuten palkattomasta hoivasta ja elinkelpoisesta ympäristöstä. Siksi elämän ylläpidon edellytysten ja elinkelpoisen elinympäristön systemaattinen rapauttaminen uhkaa jatkuessaan kaiken taloudellisen toiminnan ja ihmiselämän jatkuvuutta. (Bakker ja Gill 2019; Fraser 2014; Rai ym. 2014.)

Siinä missä postkolonialistinen analyysi on tuonut esiin kolonialistista ekstraktivismia ja sortoa ilmastokriisin taustalla, feministinen analyysi on

painottanut yhtäläisyyksiä luonnon ja palkattoman hoivan riiston välillä. Yhdessä lähestymistavat täydentävät vallitsevia teoreettisia selityksiä, jotka selittävät ilmastokriisin syitä sekä siihen liittyviä eriarvoisuuksia ensisijaisesti kapitalistiseen talousjärjestelmään liittyvällä vaurauden ja vallan kasautumisella. Lähestymistapoja ei kuitenkaan tule ymmärtää kilpailevina tai toisilleen vaihtoehtoisina, vaan ekologisten kriisien poliittisen talouden ymmärtäminen edellyttää sekä ylijärjestyksen koloniaalin sorron ja kytkeytyneiden globaalien talouksien että sukupuolittuneiden vallan regimien tarkastelua.

Ensinnäkin sukupuolittuneiden ja koloniaalien vallan regimien rinnakkainen analyysi auttaa ymmärtämään, miksi ilmastokriisistä kärsivät etenkin globaalissa etelässä asuvat naiset ja tytöt. Globaalisti etenkin naiset ovat riippuvaisia maasta ja metsistä hengissä pysymisen ja tulon lähteinä, jolloin ekstraktivismi ja sään ääri-ilmiöt lisäävät naisten köyhyyttä sekä kuorimitusta palkattomassa ja palkallisessa työssä. Lisäksi naisten alisteinen asema globaalissa taloudessa merkitsee sitä, että heillä on vähemmän varallisuutta, jonka kautta suojautua ilmastokriisin negatiivisilta vaikutuksilta. (Heintz ym. 2021; Kothari ym. 2019; UN Women 2021.)

Toiseksi feministisen ja postkolonialistisen analyysin soveltaminen rinnakkain auttaa myös ymmärtämään niitä paineita, joita ekologiset kriisit aiheuttavat elämän tuottamiselle ja ylläpitämiselle. Erityisen hyödyllisenä ilmastokriisiin liittyvien sukupuolittuneiden ja koloniaalien eriarvoisuuksien ymmärtämiselle pidämme sosiaalisen uusintamisen ehtymistä koskevaa teoriaa (Rai ym. 2014). *Sosiaalisen uusintamisen ehtyminen* viittaa tilanteeseen, jossa sosiaalisen uusintamisen olosuhteet ovat sellaiset, että siihen vaadittavat voimavarat eivät ehdi täydentyä, vaan ne vähitellen kuluvat loppuun (mt.). Ilmastokriisi ja ekstraktivismi lisäävät todennäköisyyttä sosiaalisen uusintamisen ehtymiseen etenkin globaalissa etelässä asuvilla köyhimmillä naisilla, joista monet kuuluvat alkuperäisväestöihin. Naiset ja tytöt tekevät globaalisti valtaosan sosiaaliseen uusintamiseen liittyvästä työstä veden ja polttopuiden hakemisesta ruoanlaittoon. Tätä työtä maiden pilaantuminen ja anastukset, metsien tuhoutuminen ja vedensaannin niukkuus vaikeuttavat. (Heintz ym. 2021.) Lisäksi ilmaston ja ympäristön kriisit kasvattavat konfliktien todennäköisyyttä, millä on niin ikään sukupuolittuneita seurauksia. Konfliktit lisäävät naisten voimavarojen ehtymistä, kun päivittäinen ja ylisukupolvinen

elämän ylläpitäminen vaikeutuu ja todennäköisyys sukupuolittuneelle väkivallalle konfliktin oloissa kasvaa (Rai ym. 2019).

Feministisen ja postkolonialistisen teorian soveltaminen rinnakkain tuo myös näkyviin sen, kuinka globaalin pohjoisen tavat uusintaa itseään lisäävät uusintamisen ehtymistä globaalissa etelässä. Tavallisesti tämä on tarkoittanut sitä, kuinka globaalissa pohjoisessa sosiaalinen uusintaminen perustuu myös halvalle ja joustavalle globaalin etelän naisten työlle, esimerkiksi kotiapulaisina tai matalapalkkaisina hoitotyöntekijöinä (Rai 2019). Näin tavat, joilla hoivavajetta paikataan globaalissa pohjoisessa, eivät kuro sitä umpeen, vaan siirtävät sitä globaaliin etelään, jossa köyhät naiset joutuvat jättämään lapsensa sukulaisten hoidettavaksi. Sosiaalisen uusintamisen tarkastelu pitää kuitenkin sisällään myös sen rakenteelliset ja ekologiset olosuhteet (Bakker 2007; Foley 2019). Kytkeytyneitä globaaleja talouksia tarkastellen (Bhambra 2021) voidaan ajatella, että globaalin pohjoisen yhteiskuntien ekstraktivistiselle ylikulutukselle rakentuvat tavat uusintaa itseään kiihdyttävät sosiaalisen uusintamisen ehtymistä globaalissa etelässä myös rapauttamalla elämän ylläpitämisen edellyttämiä ekologisia rakenteita ihmisillä, jotka ovat vähiten ilmastokriisistä vastuussa.

Valtavirtaisen kestävyys siirtymän risteävät eriarvoisuudet

Ilmasto- ja ympäristökriisin syveneminen luo tarpeen *kestävyys siirtymälle* eli pikaisille toimille talouden rakenteiden ja prosessien muuttamiseksi, mikä on ollut myös enenevässä määrin keskeinen teema poliittisen talouden analyysissä (Newell ym. 2021; Järvensivu ym. 2023). Kestävyys siirtymä kapeasti ymmärrettyinä tarkoittaa siirtymistä pois fossiilitaloudesta ja kohti uusiutuvan energian taloutta.

Kestävyys siirtymän feministinen ja postkolonialistinen tarkastelu ottaa laajemman näkökulman kestävyys siirtymään: se pureutuu globaalin kapitalismin kolonialististen ja sukupuolittuneiden valtarakenteiden analysoimiseen niin tiedontuotannollisesta kuin sukupuolittuneiden elettyjen kokemusten ja vaikutustenkin näkökulmasta (Sultana 2022). Tällainen tarkastelu kysyy: kenen ja millaiseen visioon kestävyys siirtymä perustuu, kuka hyötyy ja miten haitat jakautuvat niin globaalisti kuin sukupuolittuneesti? Tässä osiossa

valotamme näitä kysymyksiä keskittymällä energiasiirtymään, eli siirtymään fossiilitaloudesta uusiutuvan energian talouteen, kestävyys siirtymän keskeisenä osa-alueena (Rohracher 2019). Feministisen ja postkolonialistisen teorian synergioita hyödyntämällä arvioimme kriittisesti etenkin valtavirtaista, kapeaa kestävyys siirtymää tarkastelemalla sitä ensin energiasiirtymään kytkeytyvän sosiaalisen ja ekologisen tuhon ja toiseksi siirtymäpoliittisten visioiden sukupuolittuneen epistemologian ja vaikutusten kautta.

Energiasiirtymä osana laajempaa kestävyys siirtymää on olennainen tarkastelukohde etenkin kolmesta syystä. Ensinnäkin ilmastokriisin hillitsemiseen tähtäävä valtavirtainen kestävyys siirtymä painottaa siirtymää fossiilienergiasta vähäpäästöisiin vaihtoehtoihin, kuten aurinko- ja tuulivoimaan (IPCC 2023b, 12), mikä perustuu empiirisesti kyseenalaiseen uskoon teknologian avulla tapahtuvasta ”vihreästä kasvusta” (Vadén ym. 2020; Hickel ja Kallis 2019). Toiseksi kestävyys siirtymää lähestytään usein teknokraattisesti, jolloin teknologiset ratkaisut nähdään riittävinä kestävyysongelmien ratkaisemiseksi, mutta samalla sivuutetaan, kuinka näennäisen neutraaleina esitetyt teknologiset ratkaisut ylläpitävät ja syventävät globaalia sukupuolittunutta eriarvoisuutta (Sultana 2022). Kolmanneksi siirtymäpoliittisiin visioihin sisältyvä ajatus fossiilienergian korvaamisesta vähäpäästöisin teknologioin edellyttää merkittäviä investointeja ja suuria määriä mineraaleja, mikä kiihdyttää globaalia mineraalitarvetta ja ekstraktivismia (Bolger ym. 2021). Tämä asettaa haasteita niin resurssien saatavuudelle kuin sosiaaliselle ja ekologiselle kestävyydellekin, erityisesti globaalissa etelässä (Acosta 2013).

Näiden kolmen syyn vuoksi sekä feministisessä että postkolonialistisessa poliittisen talouden tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota energiasiirtymän poliittiseen talouteen sekä sen sukupuolittuneisiin ja kolonialistisiin juuriin ja materiaalsiin vaikutuksiin. Ensinnäkin kaivannaisten myötä energiasiirtymällä on merkittäviä globaaleja linkityksiä, sillä suuri osa aurinko-, tuuli-, ja akkuteknologiaan tarvittavista olennaisten mineraalien, kuten litiumin, koboltin, teräksen ja lasikuidun, varannoista on peräisin globaalin etelän maista (Sovacool ym. 2023; Andreucci ym. 2023). Globaalin mineraalitarpeen kasvu lisää näissä maissa ympäristökatastrofen ja -konfliktien riskiä (Smart 2020). Toiseksi valtavirtaisen kestävyys siirtymän ekstraktivistiset käytänteet perustuvat historiallisille kolonialistisille alistussuhteille (Sultana 2022; Chagnon ym. 2022; Dunlap 2023). Koloniaalisten velkasuhteiden vuoksi globaalin

etelän valtioilla on heikommat lähtökohdat neuvotella kaivos- ja infrastruktuurihankkeiden ehdoista, vaikka nämä tuottaisivat merkittäviä haittoja luonnolle ja alkuperäiskansoille (Hickel ym. 2021). Eriarvoistavien ja ekstraktivististen dynamiikkojensa myötä vihreä siirtymä globaalissa pohjoisessa sekä vahvistavaa olemassa olevia että luo uusia sukupuolittuneita eriarvoisuuden dimensioita erityisesti maanomistajuuteen ja ympäristöoikeudenmukaisuuden liittyen (Sovacool ym. 2023).

Energiasiirtymä myös kasvattaa merkittävästi globaalia maankäyttöä: yhä suurempia maa-alueita valjastetaan uusiutuvan energian tuottamiseksi tarvittavien mineraalien louhimiseen sekä energian tuottamiseen. Tämä puolestaan kasvattaa painetta esimerkiksi ruoan tuotannolle ja väestöjen pakkosiirrolle, jotka kohdistuvat erityisesti naisiin ja vähemmistöihin. (Scheidel ja Sorman 2012.) Maankäytön kasvavaan tarpeeseen liittyy myös *vihreän maakaappauksen* (engl. *green grabbing*) dynamiikkoja, kun maiden ja metsien hallintaanottoa perustellaan nimenomaan ympäristö- ja ilmastosyillä (Fairhead ym. 2012).

Maankaappaukset ovatkin mahdollisia erityisesti alueilla, joissa paikallisten, usein marginalisoitujen väestöryhmien, maa- ja metsäoikeuksia ei ole tunnustettu. Samalla maankaappauksiin sekä uusien maiden kaivostoimintaan valjastamiseen liittyy konflikteja. Maailmassa on jo nyt yli 700 kaivosteollisuuteen liittyvää ympäristökonfliktia, joista suurin osa sijoittuu globaaliin etelään (Environmental Justice Atlas 2023). Uskolonialistiseen vihreään ekstraktivismiin kytkeytyvillä konflikteilla on myös sukupuolittuneita ja intersektionaalisia vaikutuksia. Esimerkiksi alkuperäiskansojen ja maaseutujen vähävaraisten maa-alueet näyttäytyvät joissain tapauksissa *terra nullius*-sena eli ei-kenenkään-maana. Tämän vuoksi paikalliset vallan epätasa-arvot manifestoituvat maa- ja metsäoikeuskysymyksissä, jolloin ekstraktivismiin negatiiviset seuraukset kasautuvat heikoimmassa asemassa oleville. (Fairhead ym. 2012.) Ekofeministinen analyysi korostaa, että naiset ja vähemmistöt kärsivät ekstraktivistisen talouden suorasta ja epäsuorasta väkivallasta useammin kuin muut ryhmät. Siten marginalisoidut ryhmät myös usein muodostavat ekstraktivististen hankkeiden vastustamisen eturintaman, joka altistaa heidät useammin suoran väkivallan erilaisille ilmenemismuodoille. Lisäksi naisten kantaman hoivavastuun ja sukupuolistereotyyppien ja -roolien vuoksi paikalliset ympäristötuhot, maankaappaukset ja niistä seuraavat pakkosiirrot aiheuttavat suoraa uhkaa perheen ruuansaannille, terveydelle ja

hyvinvoinnille, ja siten myös sukupuolittunutta epäsuoraa väkivaltaa naisille ja marginalisoiduille yhteisöille. (Laterra ym. 2021.)

Alkuperäisväestöjä tarkastelevat etnografiset tutkimukset niin globaalissa pohjoisessa kuin etelässäkin ovat niin ikään eritelleet valtavirtaiseen kestävyys-siirtymään kytkeytyvän vihreän kolonialismin sukupuolittuneita vaikutuksia. Esimerkiksi feministisen maantieteen tutkijat Marina Caretta ja kumppanit (2020) keskustelevat ekstraktivismiin kytkeytyvästä sukupuolittuneesta väkivallasta ja vastarinnasta Yhdysvaltojen Länsi-Virginiassa ja Ecuadorin Cuenassa toteutettujen tapaustutkimusten kautta. Tutkimalla monipaikkaisesti ekstraktivistisen teollisuuden vaikutuksia paikalliseen vedensaantiin tutkijat tuovat esiin, että naisilla ja alkuperäiskansoilla on korostunut rooli ekstraktivistisen teollisuuden vastustamisessa, riippumatta siitä onko kyseessä “korkean” tai “matalan” kehityksen alue. (Emt.) Samankaltaisesti myös arktisia alueita tarkasteleva etnografinen tutkimus on havainnut, että alkuperäiskansojen naisilla on heikompi edustus ja siten heikommat mahdollisuudet vaikuttaa ekstraktivististen hankkeiden suunnitteluun ja arvioon. Tämän seurauksena esimerkiksi sukupuolittuneita vaikutuksia ja naisten kokemuksia ei huomioida yhtä vahvasti pohjoisen pallonpuoliskon ympäristötuhoa aiheuttavissa suunnitelmissa. (Kuokkanen 2019.)

Kestävyys siirtymän feministinen ja postkolonialistinen rinnakkainen tarkastelu huomioi, että valtavirtainen energiasiirtymä perustuu epistemologisesti länsimaalaiselle patriarkaaliselle visiolle kestävydestä, jossa ei kyseenalaisteta globaalin kapitalismin sisäsyntyisiä ristiriitaisuuksia kestävyden näkökulmasta. Feministinen tarkastelu on tuonut näkyväksi, kuinka energiasiirtymää koskeva tieto kietoutuu talouden eriarvoisiin valtasuhteisiin, jolloin sekä tulevaisuuden kestävyysvisiot että näille visioille rakentuvat käytännöt ovat sukupuolittuneita ja koloniaalisia valtarakenteita hyväksikäytettäviä (Wolfram ja Kienesberger 2023).

Esimerkiksi Ruotsin siirtymäpoliittisten visioiden feministinen tarkastelu havainnoi, miten sukupuolittuneet rakenteet ja energiasiirtymään liittyvä symbolismi nivoutuvat läheisesti maskuliiniseen ontologiaan (Kronsell 2013). Siirtymävisioihin sisäänrakennettu miesnormi näkyy siirtymäpolitiikan painotuksista, jotka korostavat teollisuuden ja teknologian murroksia ja painotavat teknologian muutosta käyttäytymisen muutoksen sijaan. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että maskuliinisia normeja ja käytösmalleja, kuten korkeaa

energiankulutusta tai yksityisautoilua, ei kyseenalaisteta. Samalla teknologisia ratkaisuja painottavat siirtymäpoliittiset visiot sivuuttavat naisten ja vähemmistöjen näkökulman. Toisaalta myös energiasiirtymän työnjako ja teknologiset kulttuurit painottuvat maskuliinisen asiantuntemuksen arvostamiseen, mikä eriarvoistaa resurssien jakautumista ja päätöksentekoa energiasiirtymässä. (Lieu ym. 2020.) Lisäksi näennäisen neutraali mutta maskuliinisille tietämisen tavoille rakentuva energiasiirtymä jättää huomiotta näkökulmien ja elettyjen todellisuuksien moninaisuuden. Tämä näkyy muun muassa energiasiirtymän ja ekstraktivismin välisissä yhteyksissä, joissa siirtymän onnistuminen riippuu mahdollisuudesta hyödyntää ilmaista tai halpaa uusintavaa työvoimaa ja materiaaleja globaalissa etelässä (Sovacool ym. 2023).

Feministinen ja postkoloniaalinen vihreän siirtymän tarkastelu on tärkeää myös suomalaisessa kontekstissa. Suomessa siirtymäpolitiikkaa tarkastellaan erityisesti teknologia- ja teollisuuslähtöisesti (Järvensivu ym. 2023). Teknologia- ja teollisuusalat ovat edelleen vahvasti miesvaltaisia aloja. Lisäksi useat visiot pohjautuvat osakseen ekologiseen modernisaatioon, jossa ei pureuduta syvemmin kapitalistisen kasvuparadigman sisäsyntyisiin kestävyysristiriitoihin – ekologiseen tuhoon, kolonialistisiin valtarakenteisiin taikka sukupuolten välisiin eriarvoisuuksiin. Suomi osana Euroopan unionia toteuttaa valtavirtaista kestävyys siirtymää, jonka on esitetty rakentuvan perustavanlaatuisesti historiallisille koloniaalisille valtasuhteille, joissa ekstraktivistiset perinteet syvenevät aiheuttaen sosiaalista ja ekologista tuhoa ja kuolemaa (Dunlap ja Laratte 2022). Tällaisen koloniaalin ekstraktivismin voi ajatella osoittavan, että valtavirtaisen vihreän siirtymän poliittinen talous rakentuukin enemmän globaalin kapitalismin ja pääoman kasaamisen turvaamiselle kuin vahvalle, sosiaalisia ja ekologisia näkökohtia painottavalle kestävyys siirtymälle (Anderrucci ym. 2023, 3).

Feministisen ja postkolonialistisen tarkastelun kuljettaminen rinnakkain auttaakin tunnistamaan, kuinka valtavirtainen kestävyys siirtymä asettuu jatkumoon koloniaalia ja sukupuolittunutta eriarvoisuutta ylläpitävän ja syventävän talousjärjestelmän kanssa. Vaihtoehtona valtavirtaiselle kestävyys siirtymälle feministinen ja postkoloniaali tutkimus painottaakin paitsi sosioteknistä, myös sosiokulttuurista muutosta korkean kulutuksen ja tuotannon talouksista kestävämpään talouteen, jossa sekä päästöjen että resurssien kulutusta vähennetään sosiaalisen oikeudenmukaisesti (Köhler ym. 2019).

Globaalisti solidaarisempi kestävyysmurros?

Edellä olemme arvioineet, millaisia eväitä feministinen ja postkolonialistinen tarkastelu tarjoavat ekologisten kriisien ja kestävyys siirtymän poliittisen talouden analyysiin. Tarkastelussamme olemme tuoneet esiin feminististen ja postkolonialististen lähestymistapojen teoreettista synergiaa, jonka hyödyntäminen syventää ymmärrystä ekologisten kriisien globaaliin poliittiseen talouteen kytkeytyvistä risteävistä eriarvoisuuksista. Lopuksi ammennamme teoreettisen synergian ajatuksesta tarkastellaksemme, miltä tasa-arvon ja globaalin solidaarisuuden lähtökohdaksi ottava kestävyysmurros voisi näyttää.

Synergian ensimmäisenä puolena tarkastelemme feministisiä lähestymistapoja. Feministinen poliittisen talouden tutkimus korostaa talousjärjestelmän tarkoituksen kriittistä uudelleenarviointia ja hoivan roolia talouksien ylläpitämisessä (ks. Rai ym. 2014). Tässä tehtävässään se antaa myös välineitä ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämmän kestävyys siirtymän kuvitteluun. Feministinen tarkastelu korostaa, ettei kestävyys siirtymää voi toteuttaa nykyisen, eriarvoisen järjestelmän logiikkaa noudattaen vaan tulee kyetä kuvittelemaan toisenlaisia, kestävämpiä talouden järjestyksiä. Feministiset vaihtoehdot vallitseville talousymmärryksille korostavat “elämän ylläpitämistä ja kukoistusta” (Nelson ja Power 2017) talouden tavoitteena, minkä voi ymmärtää huolenpitoa ihmisistä ja muusta luonnosta. Tämä ei siis tarkoittaisi vain ihmisten välisten erojen tasaamista nykyisessä, kasvua korostavassa talousjärjestelmässä, vaan laajamittaisempaa muutosta kohti tasa-arvoisempaa, sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämpää talousjärjestelmää. Tässä ajattelussa kasvu ei voi olla tavoite sinänsä eikä sitä voi tavoitella elämän ylläpitämisen kustannuksella. (Bakker 2020; Heintz ym. 2021.)

Näin feministinen talouden tutkimus yhdistyy moniin muihin talousjärjestelmän kasvukeskeisyyttä kritisoiiviin ajatusperinteisiin, kuten ekologista kestävyyttä ja kohtuutta koskevaan talousajatteluun. Samalla feministisessä tutkimuksessa on kuitenkin tuotu esiin, että myös ekologista kestävyyttä korostavassa talousajattelussa on usein sokeita pisteitä liittyen talousjärjestelmän risteäviin eriarvoisuuksiin. Esimerkiksi sosiaalisen uusintamisen ja hoivan rooli on jäänyt sivuun myös kestävyysmurrosta hahmottelevassa tutkimuksessa. Feministiset toimijat, kuten UK Women’s Budget Group (2022), ovatkin tuoneet esiin, kuinka kestävyys siirtymän visioissa ei tulisi kiinnittää

huomiota vain miesvaltaiseen teollisuuteen vaan myös sosiaalisesti infrastruktuuriksi kutsuttuun, naisvaltaiseen koulutus-, sosiaali- ja terveystalouteen. Näillä sektoreilla tehtävä uusintava työ on avainasemassa myös sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämpien yhteiskuntien rakentamisessa, ja siksi niiden kasvattaminen voisi tuoda vihreitä työpaikkoja saastuttavilta teollisuudenaloilta katoaville työpaikoille (ks. de Henau ja Himmelweit 2021).

Postkoloniaalisesta näkökulmasta oikeudenmukaisen kestävyys siirtymän toteuttaminen vaatii demokraattista, dekoloniaalista, desentralisoitua, moninäkökulmaista ja julkisesti omistettua siirtymää, jossa sekä ihmisten että koko elinkirjon hyvinvointi asetetaan voitontavoittelun edelle. Vaihtoehtoisissa talousmalleissa energian tuotannon ja kulutuksen ”viherryttämisen” sijaan painotetaan rikkaiden valtioiden energian käytön vähentämisen lisäksi resurssien ja energian käytön oikeudenmukaisempaa globaalia jakautumista ja erilaisten hyvinvointimallien toimeenpanon merkitystä (Hickel ja Kallis 2019). Oikeudenmukaista siirtymää tarkastelevissa tutkimuksissa on korostettu tarvetta postkoloniaaliseen ja postkapitalistiseen kestävyys siirtymään, jossa vaihtoehtoiset (esimerkiksi alkuperäiskansojen) visiot ja intersektionaalinen analyysi ohjaavat sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämpää siirtymää huomioiden energiankulutuksen vähentämisen tarpeen ja kasvutalouden ekologiset rajoitteet (Kothari ym. 2019).

Siirtymäpolitiikan koloniaalisen ja episteemisen väkivallan haastaminen edellyttää siirtymistä kohti epistemologista ja ontologista moninaisuutta eli pluriversaalisuutta (Sultana, 2019). Myös Kothari ja muut (2019) ovat korostaneet moninäkökulmaisen kestävyys siirtymän tarvetta ja hegemonisen länsimaalaisen kehitysparadigman hylkäämistä. Heidän mukaansa eurosentriseen kolonialismiin perustuva valtavirtainen kestävyys siirtymä on yksi monista visioista tulevaisuuden kestäville talousjärjestelmälle, ja he esittelevät useita, jo olemassa olevia vaihtoehtoisia ”ruohonjuuritason” tapoja elää kestävämmiin. Jälkikolonialistisen kestävyys siirtymän toteuttaminen edellyttää ekstraktivismista ihmisille ja muulle luonnolle aiheutuvan tuhon huomioimista sekä siirtymistä sellaisiin vastavuoroisiin lähestymistapoihin, joissa ihmisyhteisöt pyrkivät vastavuoroiseen yhteiseloön elinympäristöjensä kanssa. Tällaisia ovat esimerkiksi Latinalaisen Amerikan alkuperäiskansojen Buen Vivir -filosofia, jossa pyritään ”hyvään elämään” osana ekologista ekosysteemiä (Kothari ym. 2019).

Tiivistäen feminististen ja postkolonialististen näkökulmien rinnakkainen tarkastelu tuo esiin tarpeen sellaiselle kestävyys siirtymälle, joka ei toisintaisi eriarvoisuuden, hoivan ja ilmaston kriisejä syventävän talousjärjestelmän valuvikoja. Lähestymistapojen välinen teoreettinen synergia myös korostaa moninäkökulmaisuuksien tarvetta talousjärjestelmän rakenteellisten ongelmien ratkaisussa sekä globaalisti solidaarisemman kestävyysmurroksen kuvittelussa. Koska elämme globaalissa taloudessa, jossa niin yhteiskunnat kuin ekosysteemitkin ovat toisiinsa kytkeytyneitä, ajattelemme, että poliittisen talouden tutkimuksella on annettavaa tällaiseen kuvitteluun. Feministinen ja postkolonialistinen tarkastelu antavat eväitä eritoten eriarvoisuutta ja sortoa ylläpitävistä ajattelutavoista pois oppimiseen, sillä tekemällä näkyväksi nykyisiä ja historiallisia eriarvoisuuksia ne luovat tilaa eriarvoisuuksien haastamiselle ja oikeudenmukaisemman talousjärjestelmän kuvittelulle (Rai 2019). Samalla kaikilla lähestymistavoilla – myös tässä katsauksessa käsitellyillä – on omat sokeat pisteensä ja katveensa, ja ekologisten kriisien ratkaisu edellyttääkin moninaisia teoreettisia lähestymistapoja. Siksi päätämmekin katsauksemme kutsumalla muita mukaan pohtimaan, millaisia kriittisiä synergioita tarvitaan, jotta poliittisen talouden tutkimuksessa voitaisiin paremmin sekä ymmärtää ekologisia kriisejä että auttaa näkemään vaihtoehtoja eriarvoisuutta ylläpitäville sekä syventäville ajattelutavoille ja rakenteille.

Lähteet

- Arruzza, Cinzia, Bhattacharya, Tithi ja Fraser, Nancy. 2019. *Feminism for the 99%: a manifesto*. Lontoo: Verso.
- Acosta, Alberto. 2013. Extractivism and neo-extractivism: two sides of the same curse. Teoksessa Miriam Lang, Lyda Fernando ja Nick Buxton (toim.), *Beyond development alternative visions from Latin America*. Berliini: Transnational Institute / Rosa Luxemburg Foundation, 61–86.

- Andreucci, Diego, García López Gustavo, Radhuber, Isabella, Conde, Marta, Voskoboynik, Daniel ja Zografos, Christos. 2023. The coloniality of green extractivism: unearthing decarbonisation by dispossession through the case of nickel. *Political Geography*, 107, 102997. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2023.102997>
- Bakker, Isabella. 2007. Social reproduction and the constitution of a gendered political economy. *New Political Economy*, 12:4, 541–556. <https://doi.org/10.1080/13563460701661561>
- Bakker, Isabella. 2020. Variegated social reproduction in neoliberal times: mainstream silences, feminist interventions. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 28:2, 167–172. <https://doi.org/10.1080/08038740.2020.1714178>
- Bakker, Isabella ja Gill, Stephen (toim.). 2003. *Power, production and social reproduction: human in/security in the global political economy*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Best, Jacqueline, Hay, Colin, LeBaron, Genevieve ja Mügge, Daniel. 2021. Seeing and not-seeing like a political economist: the historicity of contemporary political economy and its blind spots. *New Political Economy*, 26:2, 217–228. <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1841143>
- Bhambra, Gurinder K. 2021. Colonial global economy: towards a theoretical reorientation of political economy. *Review of International Political Economy*, 28:2, 307–322. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1830831>
- Bhambra, Gurinder K. ja Holmwood, John. 2021. *Colonialism and modern social theory*. Cambridge: Polity Press.
- Bhambra, Gurinder K. ja Newell, Peter. 2023. More than a metaphor: “climate colonialism” in perspective. *Global Social Challenges Journal*, 2:2, 179–187. <https://doi.org/10.1332/EIEM6688>
- Bhattacharyya, Gargi. 2018. *Rethinking racial capitalism: questions of reproduction and survival*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Bolger, Meadhbh, Marin, Diego, Tofghi-Niaki, Aadrien ja Seelmann, Louelle. 2021. Green mining’ is a myth: the case for cutting EU resource consumption. European Environmental Bureau. https://eeb.org/wp-content/uploads/2021/10/Green-mining-report_EEB-FoEE-2021.pdf. [Luettu 1.12.2023]

- Caretta, Martina, Zaragocin, Sofia, Turley, Bethani ja Orellana, Kamila. 2020. Women's organizing against extractivism: towards a decolonial multi-sited analysis. *Human Geography*, 13:1, 49–59. <https://doi.org/10.1177/1942778620910898>
- Chagnon, Christopher W., Durante, Francesco, Gills, Barry K., Hagolani-Albov, Sophia E., Hokkanen, Saana, Kangasluoma, Sohvi M. J., Konttinen, Heidi, Kröger, Markus, LaFleur, William, Ollinaho, Ossi ja Vuola, Marketta P. S. 2022. From extractivism to global extractivism: the evolution of an organizing concept. *The Journal of Peasant Studies*, 49:4, 760–92. <https://doi.org/10.1080/03066150.2022.2069015>
- De Henau, Jérôme ja Susan Himmelweit. 2021. A care-led recovery from COVID-19: investing in high-quality care to stimulate and rebalance the economy. *Feminist Economics*, 27:1–2, 453–469. <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1845390>
- Dunlap, Alexander. 2023. The structures of conquest: debating extractivism(s), infrastructures and environmental justice for advancing post-development pathways. *International Development Policy*, 1–28. <https://doi.org/10.4000/poldev.5355>
- Dunlap, Alexander ja Laratte, Louis. 2022. European Green Deal necropolitics: exploring 'green' energy transition, degrowth and infrastructural colonization. *Political Geography*, 97, 102640. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2022.102640>
- Elias, Juanita ja Rai, Shirin M. 2019. Feminist everyday political economy: space, time, and violence. *Review of International Studies*, 45:2, 201–220.
- Elomäki, Anna ja Ylöstalo, Hanna 2021. Feministisempää poliittisen talouden tutkimusta. *Poliittinen talous*, 8:1, 87–99. <https://doi.org/10.51810/pt.101636>
- Environmental Justice Atlas. 2023. Global atlas for environmental justice. <https://ejatlas.org/> [Luettu 1.12.2023]
- Fairhead, James, Leach, Melissa ja Scoones, Ian. 2012. Green grabbing: a new appropriation of nature? *The Journal of Peasant Studies*, 39:2, 237–261. <https://doi.org/10.1080/03066150.2012.671770>
- Foley, Paul 2019. Social-ecological reproduction and the substance of life in commodity frontiers: newfoundland fisheries in world market shifts. *Capital and Class*, 43:4, 543–560. <https://doi.org/10.1177/0309816819880786>

- Fraser, Nancy. 2014. Behind Marx's hidden abode: for an expanded conception of capitalism. *New Left Review*, 86, 55–72.
- Ghosh, Jayati. 2022. *The making of a catastrophe: the disastrous economic fallout of the Covid–19 pandemic in India*. Delhi: Rupa Publications.
- Heintz, James, Staab, Silke ja Turquet, Laura. 2021. Don't let another crisis go to waste: the COVID–19 pandemic and the imperative for a paradigm shift. *Feminist Economics*, 27:1–2, 470–485. <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1867762>
- Hickel, Jason ja Kallis, Giorgios. 2019. Is green growth possible? *New Political Economy*, 25:4, 469–486. <https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964>
- Hickel, Jason, Sullivan, Dylan ja Zoomkawala, Huzaifa. 2021. Plunder in the post–colonial era: quantifying drain from the global south through unequal exchange, 1960–2018. *New Political Economy*, 26:6, 1030–1047. <https://doi.org/10.1080/13563467.2021.1899153>
- Houtbeckers, Eeva. 2022. Ekofeministinen kohtuutus ja ekososiaaliset kriisit. *Poliittinen talous*, 10:2, 66–88. <https://doi.org/10.51810/pt.111959>.
- Hozic, Aida A. ja Jacqui True (toim.). 2016. *Scandalous economics: gender and the politics of financial crises*. Oxford: Oxford University Press.
- IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change). 2023a. *Climate change 2022: impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of working group II to the sixth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009325844>.
- IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change). 2023b. Summary for policymakers. Teoksessa Core Writing Team, Hoesung Lee ja José Romero (toim.), *Climate change 2023: synthesis report. Contribution of working groups I, II and III to the sixth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Geneva: IPCC, 1–34. <https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.001>
- Järvensivu, Paavo, Toivanen, Tero, Vadén, Tere, Lähde, Ville, Majava, Aantti, Ahokas, Jussi, Hakala, Emma, ja Eronen, Jussi. 2023. Teollisen kestävyys siirtymän tiedevetoinen suunnittelu. *Poliittinen talous*, 11:1, 8–47. <https://doi.org/10.51810/pt.124766>

- Kothari, Ashish, Salleh, Ariel, Escobar, Arturo, Demaria, Federico ja Acosta, Alberto (toim.). 2019. *Pluriverse a post-development dictionary*. New Delhi: Tulika Books.
- Köhler, Jonathan, Geels, Frank, Kern, Florian, Markard, Jochen, Onsongo, Elsie, Wieczorek, Anna, Alkemade, Floortje, Avelino, Flor, Bergek, Anna, Boons, Frank, Fünfschilling, Lea, Hess, David, Holtz, Georg, Hyysalo, Sampsa, Jenkins, Kristen, Kivimaa, Paula, Martiskainen, Mari, McMeekin, Andrew, Mühlemeier, Maire Susan, ... Wells, Peter. 2019. An agenda for sustainability transitions research: state of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 31, 1–32. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004>
- Kronsell, Annica. 2013. Gender and transition in climate governance. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 7, 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2012.12.003>
- Kuokkanen, Rauna. 2019. At the intersection of Arctic indigenous governance and extractive industries: a survey of three cases. *The Extractive Industries and Society*, 6:1, 15–21. <https://doi.org/10.1016/j.exis.2018.08.011>
- Laterra, Patricia, Eliosoff, María Julia ja Costantino, Agostina. 2021. Austerity programs in Argentina and the structural continuity of extractivism: a feminist perspective. *Agrarian South: Journal of Political Economy*, 10:1, 110–138. <https://doi.org/10.1177/22779760211002643>
- LeBaron, Genevieve, Mügge, Daniel, Best, Jacqueline ja Hay, Colin. 2021. Blind spots in IPE: marginalized perspectives and neglected trends in contemporary capitalism. *Review of International Political Economy*, 28:2, 283–294. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1830835>
- Lieu, Jenny, Sorman, Alevgul, Johnson, Oliver, Virla, Luis ja Resurrección, Bernadette. 2020. Three sides to every story: gender perspectives in energy transition pathways in Canada, Kenya and Spain. *Energy Research and Social Science*, 68, 101550. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101550>
- Meghji, Ali. 2022. Towards a theoretical synergy: critical race theory and decolonial thought in Trumpamerica and Brexit Britain. *Current Sociology*, 70:5, 647–664. <https://doi.org/10.1177/0011392120969764>
- Newell, Peter, Paterson, Matthew ja Craig, Martin. 2021. The politics of green transformations: an introduction to the special section. *New Political Economy*, 26:6, 903–906. <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1810215>

- Paterson, Matthew. 2021. ‘The end of the fossil fuel age’? Discourse politics and climate change political economy. *New Political Economy*, 26:6, 923–936. <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1810218>
- Prügl, Elisabeth. 2021. Untenable dichotomies: de-gendering political economy. *Review of International Political Economy*, 28:2, 295–306. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1830834>
- Rai, Shirin M. 2019. Reimagining the state: Marxism, feminism, postcolonialism. Teoksessa Davina Cooper, Nikita Dhawan ja Janet Newman (toim.), *Reimagining the state – theoretical challenges and transformative possibilities*. New York: Routledge, 37–56.
- Rai, Shirin M., Hoskyns, Catherine ja Thomas, Dania. 2014. Depletion: the cost of social reproduction. *International Feminist Journal of Politics*, 16:1, 86–105. <https://doi.org/10.1080/14616742.2013.789641>
- Rai, Shirin M., True, Jacqui ja Tanyang, Maria. 2019. From depletion to regeneration: addressing structural and physical violence in post-conflict economies. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 26:4, 561–585. <https://doi.org/10.1093/sp/jxz034>
- Rohracher, Harald. 2018. Analyzing the socio-technical transformation of energy systems. Teoksessa Debra J. Davidson ja Matthias Gross (toim.), *Oxford handbook of economy*. Oxford University Press, 45–60. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190633851.013.3>
- Scheidel, Arnim ja Sorman, Alevgul. 2012. Energy transitions and the global land rush: ultimate drivers and persistent consequences. *Global Environmental Change*, 22:3, 588–595. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.12.005>
- Smart, Sebastian. 2020. The political economy of Latin American conflicts over mining extractivism. *The Extractive Industries and Society*, 7:2, 767–779. <https://doi.org/10.1016/j.exis.2020.02.004>
- Sovacool, Benjamin. K, Bell, Shannon Elizabeth, Daggett, Cara, Labuski, Christine, Lennon, Myles, Naylor, Lindsay, Klinger, Julie, Leonard, Kelsey ja Firestone, Jeremy. 2023. Pluralizing energy justice: incorporating feminist, anti-racist, indigenous, and postcolonial perspectives. *Energy Research and Social Science*, 97, 102996. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.102996>
- Sultana, Farhana. 2022. The unbearable heaviness of climate coloniality. *Political Geography*, 99, 102638. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2022.102638>

- UK Women's Budget Group. 2022. A green and caring economy. Final report. Rebekah Diski for The Women's Budget Group. <https://wbg.org.uk/wp-content/uploads/2022/11/A-Green-and-Caring-Economy-Report.pdf> [Luettu 15.12.2023]
- UN Women. 2014. *The world survey on the role of women in development: gender equality and sustainable development*. New York: UN Women.
- UN Women 2021. *Beyond COVID-19: a feminist plan for sustainability and social justice*. New York: UN Women.
- Vadén, Tere, Lähde, Ville, Majava, Antti, Toivanen, Tero, Eronen, Jussi. T. ja Järvensivu, Paavo. 2019. Onnistunut irtikytkentä Suomessa? *Alue ja ympäristö*, 48:1, 3–13. <https://doi.org/10.30663/ay.76338>
- Vadén, Tere, Lähde, Ville, Majava, Antti, Järvensivu, Paavo., Toivanen, Tero, Hakala, Emma ja Eronen, Jussi. T. 2020. Decoupling for ecological sustainability: a categorisation and review of research literature. *Environmental Science and Policy*, 112, 236–244. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2020.06.016>
- Wallerstein, Immanuel. 2004. *World-systems analysis: an introduction*. Durham: Duke University Press.
- Wolfram, Marc ja Kienesberger, Miriam. 2023. Gender in sustainability transition studies: Concepts, blind spots and future orientations. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 46, 100686. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2022.100686>

Keskustelupuheenvuoro

Kullattu digitaalinen aikakausi ja kansainvälisen verokilpailun käänne

Lauri Finér, kauppatieteiden maisteri, tohtoriopiskelija, oikeustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto & toiminnanjohtaja, Kalevi Sorsa -säätö

Abstrakti

Keskustelupuheenvuorossa tarkastellaan kansainvälisen verotuksen muutoksia ja niiden vaikutuksia erityisesti viime vuosikymmenten aikana. Verotuksen progressiivisuuden kaivaminen 1980-luvulta alkaen on ollut yksi syy taloudellisen eriarvoisuuden globaalille kasvulle. Suurituloisimpien verotusta ovat keventäneet myös kansainvälisen verotuksen ongelmat, kun monikansalliset suuryritykset sekä kansainväliset sijoittajat ovat voineet välttää voitoistaan perittäviä veroja. Maailmankaupan kasvu ja digitaalisten suuryritysten nousu ovat kiihdyttäneet tällaista verovälttelyä. Viime vuosikymmeninä digijätit ovat kaapanneet määräävän markkina-aseman, mikä on tuonut niille valtaa niin markkinoilla kuin politiikan kabineteissa. Valtiot eivät ole aiemmin puuttuneet kansainväliseen verovälttelyyn, sillä siihen ei ole ollut riittävästi poliittista tahtoa. Viimeisen kymmenen vuoden aikana on kuitenkin nähty historiallinen käänne, kun kansainvälistä verovälttelyä ja haitallista verokilpailua on saatu kuriin talousjärjestö OECD:n johdolla. Tänä vuonna Suomessakin voimaan tuleva 15 prosentin globaali suuryritysten vähimmäisvero voi jopa puolittaa monikansallisten yritysten voitonsiirrosta aiheutuvat veromenetykset. Verokilpailun hiipuminen antaa kansallisvaltioille paremmat mahdollisuudet kehittää pääomien tuottojen verotusta progressiivisemmäksi.

Avainsanat: veropolitiikka, verokilpailu, verovälttely, voitonsiirto, vähimmäisvero

<https://doi.org/10.51810/pt.142464>

Johdanto

Yhdysvaltain teollistumisen aikaa 1870-luvulta vuosisadan taitteeseen kutsutaan *kullatuksi aikakaudeksi* (*gilded age*). Nimitys lähti leviämään Mark Twainin ja Charles Dudley Warnerin (1873) satiirisen romaanin myötä (*The Gilded Age: A Tale of Today*). He kritisoivat kirjassa aikakauden ahneutta ja korruptiota. Silloinen talouskasvu oli ulkokultaista, kun yhteiskunnallinen eriarvoisuus kasvoi ja työntekijöiden oikeuksia painettiin alas jopa väkivalloin. Valta ja vauraus keskittyivät aikakauden *rosvoparoneille*, joiden yritykset haalivat tuolloin syntyneillä öljy- ja teräsmarkkinoilla sekä rautateillä määräävän monopoliaseman. Nämä aikakauden superrikkaat saivat innoitusta elämäntyyliinsä eurooppalaisista hoveista, mikä näkyy yhä heidän jälkeensä jättämässä hulpeissa kartanoissa. Monet heistä muistetaan myös taiteen mesenaatteina.

Viime vuosikymmeniä on kutsuttu yleisesti *uudeksi kullatuksi aikakaudeksi* (Grusky ja Kricheli-Katz 2012; Krugman 2017). Tällä kertaa digitaalisen talouden jättiläiset ovat kaapanneet määräävän aseman muiden yritysten ja samalla yhteiskuntien kustannuksella (Acemoglu ja Johnson 2023). Ne ovat onnistuneet siinä erityisesti kuluttajien dataa keräävillä digitaalisilla alustoilla (Harakka 2023; Mäkinen 2023). Suuryritykset sitovat käyttäjiä alustoihinsa niihin kertyvillä ainutlaatuisilla sosiaalisilla verkostoilla. Niin kutsutun *verkostovaikutuksen* ohella digijätit ovat pitäneet kilpailua loitolla muun muassa hyödyntämällä alustojen keräämää dataa hintakilpailussa ja asiakkaiden houkuttelussa sekä käyttämällä pääomiaan potentiaalisten kilpailijoiden ostamiseen pois markkinoilta.

Digitaalisessa aikakaudella ja 1800-luvun lopulla yhteistä on myös eriarvoisuuden lisääntyminen. Maiden sisäinen taloudellinen eriarvoisuus on kasvanut kaikkialla maailmassa 1980-luvulta alkaen (Chancel ym. 2021). Kultaa on riittänyt vain ohuesti pinnalle. Ensimmäisen kullatun aikakauden ongelmat kärjistyivät poliittisiksi kamppailuiksi muun muassa ammattiyhdistysliikkeen nousun myötä. Yhdysvalloissa löydettiin lopulta rauhanomaisia ratkaisuja, kun vuosisadan vaihteessa poliittiset voimasuhteet kääntyivät ja ay-liikkeen sekä edistyksellisten poliitikkojen aloitteet saivat tuulta alleen. Tunnettua on, kuinka kilpailulainsäädännön muutokset johtivat esimerkiksi öljymarkkinoita hallinneen Standard Oilin pilkkomiseen Yhdysvaltain korkeimman oikeuden päätöksellä vuonna 1911 (Khan 2017, 723).

Myös verotuksen muutoksilla oli iso merkitys, kun taloudellista hyvinvointia lähdettiin jakamaan tasaisemmin (Rockoff 2008). Yhdysvalloissa sisälissodan aikana käyttöön otettu liittovaltion tulovero lakkasi vuonna 1872, eikä sitä enää peritty kullatulla aikakaudella. Perintöverokin otettiin käyttöön vasta vuonna 1898. Yritysten voittoihin kohdistuva yhteisövero otettiin käyttöön vuonna 1909 ja progressiivinen liittovaltion tulovero vuonna 1913. Muutokset olivat vain alkusysäys pidemmälle kehityskululle: Yhdysvalloissa verotus oli progressiivisimmillaan toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä (Saez ja Zucman 2020). Seurauksena taloudellinen eriarvoisuus laski.

Kehitys oli 1900-luvulla saman suuntaista muualla länsimaissa, myös Suomessa (Linnakangas ja Juanto 2016). Veroilla oli keskeinen rooli, kun hyvinvointivaltion palveluille tarvittiin rahoitusta ja sosiaalietuuksia nostettiin. Niin Yhdysvalloissa kuin muualla suunta kuitenkin muuttui tultaessa 1980-luvulle, jolloin voimasuhteet yhteiskunnissa kääntyivät pääomien eduksi. Sittemmin verotuksen progressiota on kokonaisuutena lievennetty kaikkialla globaalissa pohjoisessa. Muiden muassa Suomessa ja Yhdysvalloissa verotus ei ole enää progressiivista suurituloisimmalle prosentille, joille pääomatulot keskittyvät (Blanchet ym. 2022; Riihelä ja Tuomala 2022).

Verotuksen suunnanmuutosta voi pitää yhtenä syynä myös uuteen kullattuun aikakauteen. Pääomien etua ajaneet tahot ovat perustelleet muutosta kansainvälisellä verokilpailulla: verot eivät saa olla kilpailijamaita korkeampia, sillä muutoin investoinnit karkaavat muualle. Todellisuus on kuitenkin monimutkaisempi, sillä investointien kannattavuuteen vaikuttavat verojen ohelle lukuisat muut asiat. Verotuksen taso on vaikuttanut verraten vähän yritysten oikeaan sijoittautumiseen, mutta enemmän siihen, missä yritykset pyrkivät kirjanpidollisesti näyttämään voittojaan (OECD 2024). Taloudellinen hyvinvointi on yhä suurinta korkean verotuksen maissa, eikä rikkaimpien veroja alentamalla ole luotu kasvua, vaan se on ollut jopa heikompaa kuin sotien jälkeisinä progressiivisten verojen vuosikymmeninä (Hope ja Limberg 2022).

Vielä 1800-luvun lopulla verotus ei ollut kansainvälisen politiikan keskiössä. Tuloihin ja varallisuuteen kohdistuvien verojen merkityksen kasvu 1900-luvun alussa pakotti valtiot kuitenkin ratkaisemaan, miten nämä verotulot jaetaan maiden välillä. Seurauksena ne sopivat kansainvälisen verotuksen periaatteista Kansainliiton malliverosopimuksissa 1920-luvulla (Picciotto

1991). Näitä periaatteita on sittemmin muutettu verraten vähän ennen 2010-luvun käännettä. Viime vuosikymmenellä verotus nousi kuitenkin uudelleen kansainvälisen politiikan keskiöön (Ylönen ja Finér 2023). Verokilpailua – tai ainakin olennaista osaa siitä – pidetään tällä hetkellä kansainvälisissä järjestöissä sekä tutkimuksessa taloudelle haitallisena. Samalla verotuksen uudistaminen tarjoaa ratkaisuja globaalien talouden ja eriarvoisuuden ongelmiin. Erityisesti rikkaiden maiden Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön OECD:n johdolla on saatu myös tuloksia aikaan. Tässä keskustelupuheenvuorossa käsitellään kullatun digitaalisen aikakauden verouudistuksia ja pohditaan niiden seurauksia.

Yritysverokilpailussa nähtiin käänne 2010-luvulla

Kansainvälisen verotuksen yhä voimassa olevista periaatteista sovittiin siis Kansainliitossa 1920-luvulla. Niissä monikansallisten yritysten voittojen verotus eli yhteisöverotus perustuu olennaisesti kahteen periaatteeseen. Niin kutsuttu *erillisyyhtiöperiaate* tarkoittaa, että verotuksen kohteena ovat monikansallisten yrityskonsernien sijaan niiden yksittäiset juridiset yhtiöt eli emoyhtiö ja tytäryhtiöt. Toinen tuolloin lanseerattu kansainvälisen verotuksen pilari, *markkinaehtoperiaate*, puolestaan edellyttää, että näiden samaan konserniin kuuluvien yhtiöiden välisissä liiketoimissa tulisi soveltaa samoja hintoja ja muita ehtoja kuin aidosti toisistaan riippumattomien yritysten välisissä toimissa. (Ylönen ja Finér, 2023.)

Näiden kahden periaatteen ongelma on niiden keinotekoisuus. Yrityskonserni on taloudellisessa mielessä yksi yritys, joka toimii omistajiensa intressissä. Tästä näkökulmasta konsernin sisäisten liiketoimien hinnoittelu eli *siirtohinnoittelu* on vain hallinnollinen rasite, sillä se ei vaikuta koko konsernin liiketoiminnan tulokseen, jos ei huomioida siitä perittävää yhteisöveroa. Silti verosääntely edellyttää, että näille fiktiivisille kirjanpidollisille toimille, kuten tavaroiden tai palvelujen siirrolle konserniyhtiöiden välillä, määritetään ”markkinaehtoinen hinta”. Käytännössä hinnat eivät ole koskaan täysin samoja kuin markkinoilla, sillä ne määritetään erilaisilla, yleensä OECD:n siirtohinnoitteluohjeisiin perustuvilla menetelmillä (OECD 2022). Näitä menetelmiä ei riippumattomien yritysten välisissä neuvotteluissa käytetä.

Siirtohinnoittelu olisikin merkityksetöntä nollasummapeliä, jos se ei ratkaisisi, mihin maihin yrityskonsernin voitot verotuksessa kertyvät. Siksi yritysten kannattaa määrittää siirtohintansa niin, että voittoja siirtyy verokeitaisiin ja muihin matalan verotuksen maihin. Tällainen aggressiivinen verosuunnittelu on mahdollista, sillä monikansalliset yritykset voivat vaikuttaa siirtohintoihin määräämällä sisäisten liiketoimiensa ehdoista. Lisäksi siirtohintojen tarkka määrittäminen ja valvonta on mahdotonta.

Valtiot voivat puuttua yhtiöiden sisäiseen *voitonsiirtoon* erilaisilla kansallisilla säännöksillä, kuten veronkiertosäännöillä ja korkovähennysrajoituksilla, sekä neuvottelemalla muiden maiden kanssa verovälttelyä estävistä sopimuksista. Käytännössä valtiot ovat puuttuneet voitonsiirtoon tehottomasti ennen 2010-luvun käännettä. Tuoreen EU Tax Observatory -tutkimuslaitoksen tutkimuksen mukaan voitonsiirron aiheuttamat veromenetykset suhteessa globaaleihin yhteisöverotuottoihin ovat kymmenkertaistuneet vuoden 1980 1 prosentista noin 10 prosenttiin eli yli 200 miljardiin dollariin 2020-luvun alussa (Alstadsæter ym. 2023). Suomen veromenetyksiksi on arvioitu noin 14 prosenttia suhteessa yhteisöverotuloihin eli lähes miljardi euroa vuodessa (Tørsløv ym. 2023). Voitonsiirtoa on paisuttanut erityisesti 1960-luvulta alkaen käynnistynyt maailmankaupan ja monikansallisten yritysten merkityksen kasvu. EU Tax Observatoryn arvion mukaan monikansallisten suuryritysten osuus globaaleista yritysten voitoista yli nelinkertaistui 4 prosentista 18 prosenttiin vuosina 1975–2019. Globaalien digijättien nousu 2000-luvulla selittää ison osan tästä kasvusta.

Voitonsiirtoa ei ole saatu kuriin, sillä sitä ei ole haluttu saada kuriin. Tähän on kaksi olennaista syytä. Ensiksi voitonsiirto hyödyttää kaikkein varakkaimpia, jotka omistavat yhteisöveroa maksavat ja sitä välttävät yritykset niin Suomessa kuin muualla (Heino 2024; Saez ja Zucman 2023). Näiden yritysten omistajat ja heitä edustavat etujärjestöt ja veronkonsultit ovat käyttäneet vaikutusvaltaansa jarruttaakseen niin kansallisia kuin kansainvälisiä uudistuksia ongelmiin puuttumiseksi (Finér 2022). Tätä on edesauttanut se, että verotuksen ongelmat ovat olleet varsin pienen asiantuntijajoukon tiedossa ja heidän kytköksensä toisiinsa ja liike-elämään ovat olleet tiiviit (Christensen 2020). Esimerkiksi suomalaisissa tutkimuksissa on havaittu, että iso osa vero-oikeuden tutkijoista on avustanut suuryrityksiä ja niiden omistajia verosuunnittelussa (Raitasuo 2019).

Varakkaiden omistajien vaikutusvallan kasvu suhteessa palkansaajien enemmistöön näkyy laajemminkin yhteiskunnassa. Samaan aikaan, kun yritysten voittoihin ja muihin pääomatuloihin kohdistuvat tosiasialliset veroprosentit ovat laskeneet keskimäärin kymmeniä prosentteja, ovat palkansaajien verot globaalisti miltei kaksinkertaistuneet 1960-luvulta lähtien (Euroopan komissio 2023, 65). Yritysten omistajien neuvotteluvallan kasvusta kertoo sekin, että yritysten voittojen osuus globaalista arvonlisästä kasvoi EU Tax Observatoryn arvion mukaan vuosina 1975–2019 noin 14 prosentista 19 prosenttiin (Alstadsæter ym. 2023).

Ensimmäisen kullatun aikakauden tavoin yritysten omistajat ovat siis jälleen onnistuneet kasvattamaan voittojaan niin markkinoilla kuin kabineeteissa kasvaneen poliittisen valtansa tukemana. Tätä omistajien vallan kasvua on edesauttanut se, että digitaalisen aikakauden suuryritykset ovat asettaneet valtioita kilpailemaan toisiaan vastaan. Haitallista verokilpailua harjoittaneet yritysverokeitaat ovat hyötyneet voitonsiirrosta ja muusta verovälttelystä, kun ne ovat houkutelleet ulkomailla kertyneitä voittoja maahansa erilaisilla veroeduilla (Tørsløv ym. 2023). Näillä suhteellisen pienillä mailla, kuten Bermudalla, Luxemburgilla, Irlannilla ja Sveitsillä, on ollut intressi ja mahdollisuus estää kansainvälisiä uudistuksia, sillä verotuksesta päättäminen edellyttää yksimielisyyttä maiden välillä.

Viime vuosikymmenellä kansainvälistä verotusta on kuitenkin ravistellut merkittävä käänne. Muutos käynnistyi toden teolla vuosien 2008–2009 finanssikriisin jälkeen, kun maailman suuret taloudet päättivät paikata julkisen talouden vajeita kitkemällä verovälttelyä (Ylönen ja Finér 2023). OECD käynnisti näiden suurten maiden G20-ryhmän aloitteesta vuonna 2013 voitonsiirron vastaisen BEPS-hankkeen (Base Erosion and Profit Shifting). Hankkeessa laadittiin sääntelysuosituksia, joiden avulla valtiot kaikkialla maailmassa ovat puuttuneet voitonsiirtoon. Tänä vuonna Suomessakin voimaan tuleva globaali monikansallisten suuryritysten 15 prosentin vähimmäisvero on jatkoa näille muutoksille. Se todennäköisesti kääntää voitonsiirron merkittävään laskuun lähivuosina, mitä voidaan pitää mullistavana muutoksena. Uusimpien arvioiden mukaan vähimmäisveron toimeenpano voi jopa puolittaa globaalin voitonsiirron aiheuttamat veromenetykset nykyisestä (Alstadsæter ym. 2023; OECD 2024).

Vähimmäisveroa voi pitää aidosti globaalina uudistuksena, sillä neuvotte-luja on käyty OECD:n yhteydessä toimivassa Inclusive Framework -verkos-tossa, johon osallistuu yli sata OECD:n ulkopuolista maata. Vuoden 2021 poliittisen sopimukseen vähimmäisverosta on tällä hetkellä sitoutunut jo noin 140 maata, vaikka kaikki niistä eivät vielä ole sitä toimeenpanneet lain-säädännössään. Teknisesti vähimmäisveron toteutus perustuukin olennai-sesti kansalliseen sääntelyyn. Siksi vähimmäisvero ei ole riippuvainen siitä, että kaikki maat toimeenpanevat sen. Vähimmäisverotus toteutuu, jos se on toimeenpantu edes yhdessä maassa, jossa monikansallinen yritys toimii. Esimerkiksi Euroopan unionissa (EU) sovittiin vähimmäisveron yhdenmu-kaisesta käyttöönnotosta direktiivillä vuoden 2024 alusta alkaen. Se tarkoittaa, että vähimmäisvero tulee ennen pitkää koskemaan kaikkia suuryrityksiä, sillä ne kaikki toimivat EU:ssa.

Kansainvälisen veropolitiikan muutos ei käynnistynyt tyhjiössä. Olen-nainen merkitys oli sillä, että kansalaisyhteiskunta ja media olivat nosta-neet epäkohtia ja ratkaisuja esiin jo vuosituhaten vaihteessa. Taustalla oli myös 1990-luvulla OECD:ssa aloitettu keskustelu verovälittelyn ja valtioiden välisen *haitallisen verokilpailun* ongelmista. Keskustelua oli käyty jo 1970-luvulla muun muassa kansainvälisen politiikan tutkimuksessa ja Yhdistyneissä kansakunnissa (YK), mutta tuolloin se hiljeni ilman isompia seurauksia, kun poliittiset valtasuhteet muuttuivat tultaessa 1980-luvulle (Ylönen 2016).

Viime vuosikymmenen muutokset eivät ole rajoittuneet ainoastaan edellä käsiteltyyn monikansallisten suuryritysten voittojen verotukseen. Toinen keskeinen ongelma on ollut yksityishenkilöiden kansainväliseen sijoitus-toimintaan liittyvä verovilppi, jossa tuloja piilotetaan laittomasti ulkomaille kotimaan veroviranomaisilta. Myös tähän ongelmaan on puututtu OECD:n johdolla.

Kansainvälisiä sijoitustuottoja, kuten osinkoja ja arvopaperien myynti-voittoja sekä muita pääomatuloja, verotetaan ensisijaisesti sijoittajan asuin-valtiossa. Varakkailla yksityishenkilöillä on kuitenkin ollut mahdollisuus verovilppiin piilottamalla pääomiaan pankkialaisuuden suojiin verokeitai-siin. Vuonna 2017 käynnistynyt OECD:n standardin mukainen automaat-tinen tilitietojenvaihto on ollut kuitenkin olennainen käänne, sillä siihen on sitoutunut jo yli sata maata. Seurauksena esimerkiksi Suomen Verohallinto saa tiedot suomalaisten sijoituksista useimpien entisten veroparatiisien

pankeista. EU Tax Observatoryn arvion mukaan kansainvälisiin sijoitukseen liittyvä verovilppi on pudonnut muutoksen seurauksena globaalisti noin kolmannekseen viimeisen kymmenen vuoden aikana (Alstadsæter ym. 2023).

Miten digitaalista taloutta voidaan verottaa?

Yritysten voittoihin ja henkilöiden tuloihin kohdistuva progressiivinen verotus nojaa periaatteessa samoihin peruspilareihin kuin sata vuotta sitten. Se tasaa tuloja riippumatta siitä, syntyvätkö ne dataa ja tekoälyä vai rautateiden monopolivaltaa käyttämällä. Talouden digitalisoituminen on kuitenkin kärjistänyt edellä kuvattuja verojärjestelmän ongelmia, kun voitot ovat keskittyneet yhä harvemmille ja kun voittoasteet ovat irtaantuneet yritysten aineellisten resursien sekä työn määrästä. Datan kaltaisen aineettoman omaisuuden merkitys on korostunut (Harakka 2023). Samalla olennaista on kyky hyödyntää sitä esimerkiksi tekoälyn avulla. Molemmat keskeiset talouden resurssit ovat keskittyneet harvoille varakkaille 1800-luvun lopun tapaan.

Henkilöiden verotusoikeus on tällä hetkellä ensisijaisesti sillä maalla, jossa ihminen asuu ja työskentelee. Periaate toimii verraten hyvin tilanteessa, jossa henkilön asuinpaikka on sidottu työpaikkaan, perheeseen tai oleskeluoikeuteen. Sen sijaan sijoitustoimintaa on mahdollista harjoittaa digitaalisesti mistä tahansa, paikasta toiseen vaihtaen tai niiden välillä liikkuen. Etätyöskentely voi mahdollistaa tällaisen elämäntavan entistä useammille. Monet veroparatiisit tarjoavat myös mahdollisuuksia oleskeluun tällaisille digiajan *veronoma-deille*, tosin vain, jos heillä on riittävästi varallisuutta (Euroopan parlamentti 2022). Ilmiön laajetessa siihen on mahdollista puuttua esimerkiksi laajentamalla tulon lähdevaltion verotusoikeutta tilanteissa, joissa tulot jäisivät uudessa asuinvaltiossa verottamatta.

Toistaiseksi digitaalisen talouden vaikutukset ovat kuitenkin näkyneet enemmän yritysverotuksessa. Yritykset voivat toimia digitaalisten työkalujen avulla globaaleilla markkinoilla melkein mistä tahansa. Tällä on merkitystä, sillä yritysten voittoja verotetaan ensisijaisesti siellä, missä niiden työntekijät työskentelevät. Digitaalisen talouden suuryrityksille on siksi ollut helpompaa toimia verokeitaista käsin ja siirtää merkittävä osa voitoistaan niihin

hyödyntämällä esimerkiksi aineettomiin oikeuksiin tai konsernin sisäisiin lainoihin liittyviä järjestelyjä (Beer ym. 2020; Viertola 2024). Niin Alphabet (Google), Amazon, Apple, Meta (Facebook) kuin Microsoft ovat hyödyntäneet verosuunnittelussaan yritysverokeitaita. Verovälttely ei kuitenkaan ole digijättien yksinoikeus, sillä perinteisemmätkin yritykset ovat hyödyntäneet jo pitkään digitaalisia työkaluja ja niihin liittyviä oikeuksia liiketoimintansa. Samoin kansainväliseen rahoitukseen liittyviä verojärjestelyjä voidaan hyödyntää kaikilla toimialoilla. Siksi myös OECD:n verouudistuksissa on luovuttu tavoitteesta rajata voitonsiirron estäminen ainoastaan digitaalisiin toimialoihin.

Puuttuminen voitonsiirtoon vaatii ensisijaisesti poliittista tahtoa. Ensimmäinen tapa on verottaa matalan verotuksen maihin siirrettyjä voittoja maissa, joista voittoja siirretään pois. Tätä on toteutettu esimerkiksi Suomen korkovähennysrajoituksella sekä laajemmassa mittakaavassa edellä kuvatulla OECD:n vähimmäisverolla. Korkovähennysrajoitus on verolain säännös, jolla puututaan lainajärjestelyihin, joilla siirretään voittoja verokeitaisiin. Nämä uudistukset ovat pienentäneet yritysten voitonsiirrosta potentiaalisesti saamia hyötyjä. Voitonsiirron kannattavuuden heiketessä sen määrä vähenee. Verosuunnittelu vaatii nimittäin tuekseen varsin kalliita verokonsultointipalveluja, ja verojärjestelyihin liittyy myös oikeudellisia riskejä. Ongelma on kuitenkin ollut, että sääntöihin on jätetty muun muassa lobbauksen seurauksena porsaanreikiä, jotka ovat mahdollistaneet voitonsiirron jatkumisen – toki aiempaa pienemmässä mittakaavassa (Alstadsæter ym. 2023; Finér 2022).

Toinen tapa estää voitonsiirtoa on muuttaa laajemmin monikansallisen yrityksen verotuksen periaatteita. Erillisyhtiö- ja markkinaehtoperiaatteen sijaan yritys konsernia voitaisiin käsitellä myös verotuksessa yhtenä yrityksenä, jonka verotettava voitto jaettaisiin sen toimintamaiden välillä yksinkertaisen jakokaavan perusteella (Picciotto 2017). Tällainen kaavamainen konserni-veromalli sisältyi esimerkiksi Euroopan komission ehdotukseen EU:n yhteisestä ja yhdistetystä yhteisöveropohjasta (Common Consolidated Corporate Tax Base, CCCTB). Siinä verotulot olisi jaettu maiden välillä perustuen eri maiden liikevaihtoon, henkilöstöön ja aineelliseen omaisuuteen. Myös komission viime vuonna antama uudistettu BEFIT-esitys (Business in Europe: Framework for Income Taxation) sisältää option kaavamaiseen malliin siirtymisestä. Kaavamainen malli on jo käytössä esimerkiksi Yhdysvalloissa, kun

verotuloja jaetaan osavaltioiden välillä. Myös Suomessa kuntien osuus niiden yhteisöverotuotosta jaetaan kaavamaisesti perustuen yritysten henkilökunnan määrään eri kuntien toimipisteissä.

Tällaisiin objektiivisesti määriteltäviin tekijöihin perustuva malli estäisi keinotekoisen voitonsiirron ja muuttaisi yhteisöverotulojen jakautumista maiden välillä laajemminkin. Liikevaihdon painotuksen kasvattamista verotulojen jakamisessa on perusteltu sillä, että esimerkiksi Googlen mainostulot yksittäisessä maassa riippuvat olennaisesti sen hakukonetta siellä käyttävien ihmisten määrästä ja ostovoimasta – ei niinkään siitä, missä maassa Googlen työntekijät työskentelevät. Tämä oli syynä, kun OECD:ssa sovittiin vähimmäisveron (pilari II) yhteydessä niin kutsutusta pilari I -uudistuksesta, joka siirtää kaikkein suurimpien yritysten verotusoikeutta pieneltä osin liikevaihdon mukaan. Toisin kuin pilari II:ssa sovittu vähimmäisvero pilari I vaatii laajempaa yhteistä sopimista valtioiden välillä. Tämän vuoksi sen toimeenpano näyttää tätä puheenvuoroa kirjoittaessa lykkäytyvän ainakin joitain vuosia.

Pilari I:n muutokset jäävät joka tapauksessa varsin pieniksi, sillä sen pääkohdista päätettiin jo vuonna 2021 samalla, kun valtiot sopivat pilari II:n vähimmäisverosta. Esimerkiksi globaali etelä hyötyisi isommasta muutoksesta, jossa verotusoikeus perustuisi enemmän monikansallisten yritysten työntekijöiden määrään, sillä siellä palkat ovat alemmat kuin globaalissa pohjoisessa. Myös yritysten liikevaihto jää globaalissa etelässä keskimäärin pienemmäksi. Viime kädessä päätös siitä, miten verotusoikeus jaetaan maiden välillä, on sovittava kompromissina. Nähtäväksi jää, kyetäänkö isommista muutoksista neuvottelemaan lähitulevaisuudessa.

Globaalit ongelmat kasvattavat veropolitiikan merkitystä lähivuosisikymmeninä

Verotuksen uudistaminen progressiivisemmaksi oli keskeinen ratkaisumalli Yhdysvaltain kullatun ajan ongelmiin. Vastaavasti on vaikea nähdä, miten digitaalisen aikakauden ongelmat voitaisiin ratkaista ilman merkittäviä kansallisia ja kansainvälisiä verouudistuksia. Taloudellisen eriarvoisuuden vähentäminen ei onnistu ilman progressiivisempaa verotusta osana tulonsiirtoja. Toisaalta aikakaudet eivät ole veljiä keskenään. Maailmantalous ja verotus on

globalisoitunut sadassa vuodessa. Valtioiden kyky ratkaista talouden ongelmia yksin on olennaisesti pienempi. Siksi viimeisen kymmenen vuoden aikana nähty käänne haitallisen verokilpailun rajoittamisessa on ollut merkittävä. Monikansallisten yritysten ja rikkaiden sijoittajien on entistä vaikeampi vältellä verojaan kansainvälisen verojärjestelmän turvin. Muutos parantaa markkinoiden toimintaa, kun suuryritykset eivät saa enää kilpailuetua suhteessa pienempiin paikallisiin yrityksiin. Samalla se antaa valtioille paremmat mahdollisuudet päättää itsenäisesti verotuksestaan.

Tavallaan pallo on potkaistu takaisin kansallisvaltioille, jotka voivat aiempaa itsenäisemmin hillitä eriarvoisuutta uudistamalla pääomien verotusta progressiivisemmaksi. Sitä voi pitää myös demokratian kannalta myönteisenä kehityksenä tilanteessa, jossa demokratia kansainvälisellä tasolla on rajatumpaa. Verokeitaat voikin nähdä demokratian häirikköinä, joita on nyt saatu suitsettua kansainvälisillä pelisäännöillä.

Samalla on selvää, etteivät kansainvälisen verotuksen sääntelyssä otetut edistysaskeleet ratkaise täysin aikakauden isoja ongelmia. Pelkkä verotuksen uudistaminen ei riitä – se ei riittänyt ensimmäisellä kullatulla aikakaudella. Muun muassa kilpailusääntelyä on jälleen uudistettava, jotta globaalien digijättien määräysvaltaa markkinoilla saadaan purettua. Myös verouudistuksiin on jäänyt olennaisia puutteita. Esimerkiksi sovittu 15 prosentin vähimmäisvero on verraten matala ja sen veropohjaan jäi olennaisia aukkoja, joiden vuoksi tosiasiallinen vähimmäisvero jää sitäkin alemmaksi. Vähimmäisvero ei esimerkiksi koske pienempiä konserneja.

Lisäksi vähimmäisvero rajoittuu vain keinotekoiseen kansainväliseen voitonsiirtoon, eikä se estä kansallisesti harjoitetun liiketoiminnan matalaa verotusta. Tämä voi johtaa verokilpailun muuttumiseen niin, että jatkossa jotkin valtiot houkuttelevat matalalla yhteisöverolla yrityksiä sijoittamaan sinne oikeaa toimintaansa (Kari ja Viertola 2023). Aiemmin suuryrityksiä on kannustettu enemmän kirjanpidollisiin järjestelyihin, joilla ne siirtävät voitojaan matalan verotuksen maihin. Tällainen verokilpailun muutos ei välttämättä ole kovin merkittävää, sillä matalilla veroilla on ainakin tähän asti onnistuttu houkuttelemaan oikeaa yritystoimintaa verraten vähän (OECD 2024). Esimerkiksi OECD ei arvioi tilanteen tältä osin olennaisesti muuttuvan. Toiminnan sijoittamiseen vaikuttavat veroja enemmän muun muassa osaavan työvoiman saatavuus ja paikalliset markkinat, joita ei verokeitaissa

yksinkertaisesti ole tarjolla. Uudenlainen verokilpailu tulisi myös verokeitaille kalliiksi, sillä ne joutuisivat alentamaan myös paikallisiin yrityksiin kohdistuvia veroja. Toistaiseksi useimmat isot yritysverokeitaat ovat perineet selvästi korkeampaa veroa sinne sijoittuneilta yrityksiltä kuin monikansallisten yritysten niihin siirtämiltä voitoilta.

Yritysverokilpailu ei siis poistu kokonaan, vaikka monet siitä jäljelle jääneet ongelmat on mahdollista ratkaista myös kansallisin toimin. Verovälttely ja haitallinen verokilpailu voivat myös siirtyä enemmän yrityksistä niiden omistajien tasolle. Yritysten voittoja verotetaan niin suoraan yhteisöverolla kuin omistajien pääomatuloverolla, kun voitoista jaetaan osinkoa (Hourani ym. 2023). Pääomatuloverotuksen harmonisointi on niin EU:ssa kuin globaalisti vielä alkutekijöissään. Onkin jo nähtävissä merkkejä, että verovälttely ja haitallinen verokilpailu ovat siirtymässä pääomatulojen verotukseen (Flamant ym. 2021). Sitä voitaisiin estää EU:ssa harmonisoimalla pääomatuloverojen veropohjaa vastaavalla veronkiertodirektiivillä kuin yhteisöverotuksessa ja käynnistämällä neuvottelut pääomatulojen vähimmäisverosta. Esimerkiksi arvonnousuvero (exit tax) olisi perusteltua harmonisoida henkilöverotuksessa EU:ssa, kuten yhteisöverotuksessa on jo tehty. Näin voitaisiin varmistaa, että pääomatulot verotetaan kertaalleen myös silloin, kun ihmiset muuttavat maasta toiseen.

Suurituloisimpiin kohdistuvaa pääomien verotusta olisi mahdollista muuttaa progressiivisemmaksi yhteisöveron ja pääomatuloveron ohella myös varallisuusveroilla. Vielä vuosituhanen alussa varallisuuden arvoon perustuvien vuosittain kerättävien verojen merkitys näytti laskevan, ja muun muassa Suomessa luovuttiin varallisuusverosta vuonna 2005 ja Ruotsissa vuonna 2007 (OECD 2018). Molemmissa maissa on kuitenkin yhä käytössä vain kiinteistövarallisuutta koskeva kiinteistövero. Viime vuosina tuulet ovat kääntyneet ja keskustelu varallisuusverojen hyödyistä on lisääntynyt. Taloustieteilijät näkevät yleisesti varallisuuden verottamisen kannustinten näkökulmasta verraten hyvänä veromuotona (Piketty ym. 2022). Monet ovat ehdottaneet erityisesti progressiivista varallisuusveroa, joka kohdistuisi vain hyvin varakkaisiin henkilöihin ja koskisi kaikkea heidän varallisuuttaan riippumatta sen tyypistä (Chancel ym. 2021). Tällainen vero toimisi erityisesti varallisuusverojen tasaamiseen yhdessä muun muassa perintö- ja lahjaveron kanssa. Varallisuusveron periminen hyvin laajalta ihmisjoukolta olisi vaikeaa, sillä useimmat

varallisuuserät pitäisi arvostaa erikseen verotusta varten, kun niille ei määritetä hintaa säännöllisesti esimerkiksi pörssissä. Varallisuusvero on lisäksi maksukyvyyn kannalta tuloveroa huonompi veromuoto, sillä sen joutuu maksamaan riippumatta siitä, onko maksajalla likvidejä varoja käytössään (OECD 2018). Tässä mielessä nettotuloon perustuva yhteisövero ja pääomatulovero ottavat maksukyvyyn paremmin huomioon, minkä vuoksi niiden taso voidaan pitää suhteellisesti selvästi korkeampana kuin varallisuusverojen taso.

Olellainen kysymys on, jatkuuko globaalin verotuksen käänne. OECD:n neuvotteluissa on saatu merkittäviä muutoksia aikaan, ja uudistuksia on yhä käynnissä. Neuvottelujen painopiste voi kuitenkin olla siirtymässä OECD:stä Yhdistyneisiin kansakuntiin (YK), jossa päätettiin marraskuussa 2023 käynnistää valmistelu uudesta kansainvälisestä verosopimuksesta. Päätös tehtiin globaalin etelän äänillä. Ne ovat pitäneet rikkaiden teollisuusmaiden OECD:tä epälegitiiminä foorumina ja vastaavasti YK:ta demokraattisempana ja tasapuolisempana vaihtoehtona. OECD:n vahvuutena voi pitää sitä, että siellä on ainakin tällä hetkellä enemmän veroasiantuntijoita ja kokemusta veroneuvottelujen toteutuksesta. Painopisteen muutoksen seuraukset jäävät nähtäväksi.

Samalla esimerkiksi globaalin turvallisuustilanteen muutokset voivat viedä kansainvälisen yhteisön huomiota pois verokysymyksistä. On myös mahdollista, että ”verokilpailu” kiihtyy muuntautumalla suoriin yritystukiin sekä verosta hyvitetäviin kustannusperusteisiin tukiin, kun matalaa voittojen verotusta on saatu rajattua. On jo nähtävillä, kuinka valtiot käyvät investointikilpailua muun muassa vihreän siirtymän edistämiseksi – tai sen varjolla. Esimerkiksi Saksa ja Yhdysvallat ovat houkutteleet investointeja massiivisilla energiaturvapaketeillaan. Yritystukien kasvu tarkoittaisi regressiivisempiä tulonsiirtoja, jos vaikutuksia ei tasata toisaalla. Verotuksen merkitys voikin kasvaa ekologisen kriisin myötä. Sen hillitsemiseksi tarkoitettu vihreä siirtymä luo väistämättä voittajia ja häviäjiä. Progressiivisia tulonsiirtoja sekä verovaroja rahoitettuja julkisia palveluja tarvitaan, jos siirtymän vaikutuksia halutaan tasata. Olellainen kysymys liittyy myös siihen, miten hyötyjä ja kustannuksia tasataan valtioiden välillä. Verotulojen reilu jakautuminen globaalisti on avainkysymys. Sopii toivoa, että kansainvälisten veroneuvottelujen liekki pidetään palamassa, jotta ekologista kriisiä ja eriarvoisuutta saadaan hillittyä.

Lähteet

- Acemoglu, Daron ja Johnson, Simon. 2023. *Power and progress: our thousand-year struggle over technology and prosperity*. New York: PublicAffairs.
- Alstadsæter, Annette, Godar, Sarah, Nicolaides, Panayiotis ja Zucman, Gabriel. 2023. *Global tax evasion report 2024*. EU Tax Observatory Report. <https://www.taxobservatory.eu/publication/global-tax-evasion-report-2024/> [Luettu 1.2.2024]
- Bier, Sebastian, Mooij, Ruud ja Liu, Li. 2020. International corporate tax avoidance: a review of the channels, magnitudes, and blind spots. *Journal of Economic Surveys*, 34:3, 660–688.
- Blanchet, Thomas, Chancel, Lucas ja Gethin, Amory. 2022. Why is Europe more equal than the United States. *American Economic Journal: Applied Economics*, 14:4, 480–518. <https://doi.org/10.1257/app.20200703>
- Chancel, Lucas, Piketty, Thomas, Saez, Emmanuel ja Zucman, Gabriel. 2021. *World inequality report 2022*. Pariisi: World Inequality Lab.
- Christensen, Rasmus Corlin. 2020. Elite professionals in transnational tax governance. *Global Networks*, 21:2, 265–293. <https://doi.org/10.1111/glob.12269>
- Euroopan komissio. 2023. *Annual report on taxation 2023: review of taxation policies in member states*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- Euroopan parlamentti. 2022. *Tax policies for a new generation*. Bryssel: European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/733697/EPRS_ATA\(2022\)733697_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/733697/EPRS_ATA(2022)733697_EN.pdf) [Luettu 1.2.2024]
- Finér, Lauri. 2022. Who generated the loopholes? A case study of corporate tax advisors' regulatory capture over anti-tax avoidance legislation in Finland. *Nordic Tax Journal*, 2022:1, 1–26. <https://doi.org/10.2478/ntaxj-2021-0005>
- Flamant, Eloi, Godar, Sarah ja Gaspard, Richard. 2021. *New forms of tax competition in the European Union: an empirical investigation*. EU Tax Observatory Report No. 3. <https://www.taxobservatory.eu/publication/new-forms-of-tax-competition-an-empirical-investigation/>

- Grusky, David ja Kricheli-Katz, Tamar (toim.). 2012. *The new gilded age: the critical inequality debates of our time*. Stanford: Stanford University Press.
- Harakka, Timo. 2022. *Datakapitalismi kriisien maailmassa*. Helsinki: Siltala.
- Heino, Saska. 2024. *Rikkaiden vero: yhteisöveron vaikutukset Suomen tulonjakoon*. Helsinki: Kalevi Sorsa säätiö. <https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/kss-yhteisovero3-web.pdf> [Luettu 2.2.2024]
- Hope, David ja Limberg, Julian. 2022. The economic consequences of major tax cuts for the rich. *Socio-Economic Review*, 20:2, 539–559. <https://doi.org/10.1093/ser/mwab061>
- Hourani, Diana, Millar-Powell, Bethany, Perret, Sarah ja Ramm, Antonia. 2023. *The taxation of labour vs. capital income: a focus on high earners*. Pariisi: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/04f8d936-en>
- Kari, Seppo ja Viertola, Marika. 2023. *GloBE minimum tax: effects on investment and tax competition in low-tax countries*. VATT Mimeo 71. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-274-294-0>
- Khan, Lina M. 2017. Amazon's antitrust paradox. *Yale Law Journal*, 126:3, 710–805.
- Krugman, Paul. 2017. Why we're in a new gilded age. Teoksessa Heather Boushey, J. Bradford DeLong ja Marshall Steinbaum (toim.), *After Piketty: the agenda for economics and inequality*. Cambridge: Harvard University Press, 61–71.
- Linnakangas, Esko ja Juanto, Leila. 2016. *Verojen historia: synty, kehitys, kuolema, ylösnousemus, reinkarnaatio*. Helsinki: Grano Oy.
- Mäkinen, Jukka. 2023. Alipolitisoituneen datakapitalismin arvokas analyysi ajassamme: Timo Harakan datakapitalismi kriisien maailmassa (2022). *Poliittinen talous*, 11:2, 193–199. <https://doi.org/10.51810/pt.136223>
- OECD. 2018. *The role and design of net wealth taxes in the OECD*. Pariisi: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264290303-en>
- OECD. 2022. *OECD transfer pricing guidelines for multinational enterprises and tax administrations 2022*. Pariisi: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0e655865-en>
- OECD. 2024. *The Global Minimum Tax and the taxation of MNE profit*. Pariisi: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9a815d6b-en>

- Picciotto, Sol. 1991. *International business taxation: a study in the internationalization of business regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Picciotto, Sol (toim.). 2017. *Taxing multinational enterprises as unitary firms*. Brighton: Institute of Development Studies.
- Piketty, Thomas, Saez, Emmanuel ja Zucman Gabriel. 2022. Rethinking capital and wealth taxation. *Oxford Review of Economic Policy*, 39:3, 575–591.
- Raitasuo, Santtu. 2019. Verosuunnittelun tiede? Tapaustutkimusakateemisen verotutkimuksen sidonnaisuuksista. *Lakimies*, 2019:6, 695–726.
- Riihelä, Marja ja Tuomala, Matti. 2022. Verotuksen rooli tulo- ja varallisuuserojen taustalla. Teoksessa Anna Rajavuori (toim.), *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2022*. Helsinki: Into Kustannus, 51–78.
- Rockoff, Hugh. 2008. *Great fortunes of the gilded age*. National Bureau of Economic Research Working Papers, 14555. <https://www.nber.org/papers/w14555> [Luettu 1.2.2024]
- Saez, Emmanuel ja Zucman, Gabriel. 2020. *The triumph of injustice*. New York: WW Norton.
- Saez, Emmanuel ja Zucman, Gabriel. 2023. *Distributional tax analysis in theory and practice: Harberger meets Diamond-Mirrlees*. National Bureau of Economic Research Working Papers, 31912. <https://www.nber.org/papers/w31912> [Luettu 1.2.2024]
- Twain, Mark ja Warner, Charles Dudley. 1873. *The gilded age: a tale of today*. Hartford: American Publishing Company.
- Tørsløv, Thomas, Wier, Ludwig ja Zucman, Gabriel. 2023. The missing profits of nations. *Review of Economic Studies*, 90:3, 1499–1534. <https://missingprofits.world/>
- Viertola, Marika. 2024. *Transfer (mis)pricing of multinational enterprises: evidence from Finland*. VATT Working Papers 162. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202401081817>
- Ylönen, Matti. 2016. Back from oblivion? The rise and fall of the early initiatives against corporate tax avoidance from the 1960s to the 1980s. *Transnational Corporations Journal*, 23:3, 33–65.
- Ylönen, Matti ja Finér, Lauri. 2023. Global tax governance. Teoksessa Ana Garcia, Christoph Scherrer ja Joscha Wullweber (toim.), *Handbook on critical political economy and public policy*. Cheltenham: Edward Elgar, 341–355.

Haastattelu

Feministinen poliittinen talous, yhteiskunnallinen muutos ja globaali solidaarisuus: Shirin M. Rai haastattelu

Emma Lamberg, valtiotieteiden tohtori, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Shirin M. Rai, Distinguished Research Professor of Politics and International Relations, Department of Politics and International Studies, SOAS University of London

Avainsanat: ehtyminen, globaali poliittinen talous, sosiaalinen uusintaminen, feministinen kansainvälinen poliittinen talous, episteeminen (epä)oikeudenmukaisuus

<https://doi.org/10.51810/pt.145196>

Shirin M. Rai on politiikan ja kansainvälisten suhteiden tutkimuksen professori School of Oriental and African Studies, University of Londonissa (SOAS) sekä British Academyn jäsen. Rai on tieteenalarajoja ylittävä, kansainvälisesti arvostettu tutkija, joka on kirjoittanut laajasti muun muassa feministiseen poliittiseen talouteen, sukupuoleen, hallintaan ja kehitykseen sekä sukupuoleen ja poliittisiin instituutioihin liittyvistä kysymyksistä.

Huhtikuussa 2024 Rai vieraili Helsingissä pääpuhujana tapahtumassa Feminist Global Political Economy: Understanding the Present, Imagining Alternative Futures. Tilaisuuden järjestivät yhdessä Tasa-arvoa taloustietoon, feminismiä finanssipolitiikkaan (FEMTIE) -tutkimushanke, Poliittisen talouden tutkimuksen seura sekä *Poliittinen talous* -lehti.

Tässä haastattelussa Rai kertoo työstään feministisen kansainvälisen poliittisen talouden tutkimuksen alalla. FEMTIE-hankkeen tutkija Emma Lambergin tekemässä haastattelussa Rai pohtii muun muassa feministisen teorian ja feministisen politiikan välistä suhdetta sekä tuo esiin tarvetta

globaalisti inklusiivisille teorioille poliittisen talouden tutkimuksessa. Lisäksi Rai kertoo tulevasta kirjastaan *Depletion: The Human Costs of Caring* (2024).¹

Emma Lamberg (EL): Voisitkohan haastattelun aluksi kertoa hieman akateemisesta taustastasi ja työstäsi feministisen poliittisen talouden tutkimuksen saralla? Miten päädyit alun perin tutkimaan tätä alaa, entä millaisten asioiden parissa olet sen jälkeen työskennellyt, ihan vain omin sanoin?

Shirin M. Rai (SMR): Tulin Yhdistyneeseen kuningaskuntaan Intiasta tehdäkseni tohtorintutkintoni Cambridgen yliopistossa ja sitten jäin tänne, työskentelemään Warwickin yliopistoon. Nyt olen SOAS:issa. Olen aina ollut kiinnostunut poliittiseen talouteen liittyvistä asioista. Osin siksi, että olen kiinnostunut marxismista ja sosialistisista valtioista, ja toiseksi siksi, koska olen kiinnostunut globalisaation tutkimuksesta. Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus ovat marxismin ytimessä, siten kuin sen itse ymmärrän, ja olenkin aina ollut sitoutunut tekemään työtäni tästä näkökulmasta. Mutta sitä mukaa kun tutustuin enemmän feminismiin, tajusin, että on todella tärkeää keskittyä naisten asemaan poliittisessa taloudessa, koska naisten työ on elämän materiaallinen perusta.

Mutta alussa olin paljon keskittyneempi kysymyksiin, jotka kytkeytyivät omaisuuteen, palkkoihin ja työllisyyteen sekä poliittiseen edustukseen, ja vasta myöhemmin aloin kiinnostua sosiaalisesta uusintamisesta ja siitä, kuinka palkattu ja palkaton työ kytkeytyvät toisiinsa. Tämän myötä ajattelulleni ja tutkimukselleni todella avautui uusia suuntia. Aloin tarkastella, mitä tapahtuisi, jos naiset tulevat osaksi työmarkkinoita, mikä on iso kysymys etenkin kehittyville maille. Jos naisten työllisyyttä lisätään, ilman riittävää ja hyvin rahoitettua sosiaalista infrastruktuuria, johtaisiko se kaksoistaakkaan naisille? Tästä keskusteltiin myös sosialistisissa valtioissa 1980-luvulla ja 1990-luvun alkupuolella (Phizacklea ym. 1992). Auttaisiko työskentely sekä kotona ulko-että sisäpuolella parantamaan heidän elämäänsä vai kasvattaisiko se pikemminkin heidän taakkaansa entisestään? Joskus voimaantumisen ja *ehyminen* (*depletion*) [eli inhimillisten voimavarojen loppuunkuluminen tai -kuluttaminen] kulkevat käsi kädessä.

Kiinnostukseni sosiaaliseen uusintamiseen liittyvään ehtymiseen alkoi, kun luin taloustieteilijä Diane Elsonin raportin *Progress of the World's Women 2000 (UNIFEM 2000)*. Siinä hän väittää, että naisten uusintava työ – koska se on palkatonta ja koska sen ymmärretään venyvän loputtomasti – voi johtaa inhimillisten voimavarojen ehtymiseen. Hän näytti visuaalisesti diagrammin kautta, kuinka nämä [voimavarat] poistuvat globaalista talousjärjestelmästä – voimavarojen hukkaa –, vaikka hän sanoikin siitä vain hyvin vähän. Minua se kiehtoi, koska halusin ymmärtää, mitä ehtyminen todella tarkoittaa. Mitä se voisi tarkoittaa sosiaalisen uusintamisen kontekstissa, miten voimme kuvata sitä, miten voimme ymmärtää sitä, miten voimme kääntää sen suunnan? Aloin siis työskennellä kollegoideni Catherine Hoskynsin ja Dania Thomasin kanssa pyrkimyksenämme avata käsitettä. Kehitimme ehtymistä käsitteenä tutkimusartikkelissa *Depletion: the cost of social reproduction*, jonka julkaisimme *International Feminist Journal of Politics* -lehdessä vuonna 2014 (Rai ym. 2014). Tämä johti siihen, että aloin miettiä kirjan kirjoittamista ehtymisestä. Olenkin juuri saanut tuon kirjan valmiiksi: sen nimi on *Depletion: The Human Costs of Caring* (Rai, tulossa 2024).

EL: Paljon onnea.

SMR: Kiitos, se on kyllä ollut iso mutta lopulta palkitseva urakka. Ajattelen, että yksi asia meidän täytyy sanoa tässä eli se, että ideat kehittyvät muiden kanssa keskustelun kautta, eikö? Niinpä se, miten itse ymmärrän ehtymistä, rakentuu monille keskusteluille. Paitsi tietysti Diane Elsonin työlle myös varhaisempien marxististen feministien työlle, kuten [Silvia] Federicin, [Selma] Jamesin ja [Marianosa] Dalla Costan *Wages for Housework* -keskusteluille (Dalla Costa ja James 1972; Federici 1975) sekä marxistisille feministisille keskusteluille arvosta (Vogel 2014; Elson 1980). Joten me kaikki rakennamme toistemme työn päälle ja työskentelemme toistemme kanssa, kun kyse on tiedon kehityksestä.

EL: Kyllä, olen samaa mieltä, ja minusta sanoit sen kauniisti. Mutta kuinka kuvaisit feminististen poliittisen talouden tutkijoiden ja feminististen taloustieteilijöiden verkostoja ja yhteistyötä näissä verkostoissa? Miten näet niiden merkityksen feministiselle tiedontuotannolle?

SMR: Kyllä, tämän kanssa me kaikki kamppailemme tällä hetkellä, emmekö kamppailekin? Erityisesti Black Lives Matter -liikkeen jälkeisessä ajassa, mutta myös suhteessa ideoihin kehityksen kritiikistä (*post-development*). Joten jos pohdimme näitä käynnissä olevia keskusteluja... Olen itse kotoisin Intiasta, joten minulle on ollut itsestään selvää keskittyä paljon globaaliin etelään, vaikka nyt olenkin jo elänyt pidempään Yhdistyneessä kuningaskunnassa kuin Intiassa. Ajattelen, että sijainnilla on väliä. Hiljattain olen järjestänyt kaksi työpajaa, joissa tarkastelemme juuri tätä kysymystä: mitä sijainti ja siihen liittyvä tunnustus tai sen puute merkitsevät tiedon kehittämiselle ja millaista episteemistä epäoikeudenmukaisuutta teoreettisesta analyysistämme ja poliittisesta aktivismistamme voi seurata? Tämä sijainnin tarkastelu teorianrakennuksessa perustuu siihen, että [tutkimuksessa käytetyt] käsitteelliset kehystykset perustuvat paljolti kokemukseemme globaalissa pohjoisessa. Ajattelemme esimerkiksi heti ydinperheitä, ajattelemme miehisen perheenelättäjän mallia, muodollisia työsuhteita, hyvinvointivaltiota, vai mitä? Mutta tosiasiaa valtaosassa maailmaa eli globaalissa etelässä nämä asiat ovat paljon monimutkaisempia. Perheet eivät ole ydinperheitä, mieselättäjän malli kyllä on mutta erityisillä [globaalista pohjoisesta poikkeavilla] tavoilla ja hyvinvointivaltio on hyvin niukka. Se on hyvin heikko ja hyvin köyhä, mutta silti se pystyy säätelemään väestöä tarjoamalla julkisia palveluja köyhimmille. Näin asiat, joita me [globaalissa pohjoisessa] otamme itsestään selvyyksinä tai joiden suojelemiseksi kamppailemme – julkisen kulutuksen lisääminen esimerkiksi tai että valtion kulutuksesta hyvinvointiin ja sosiaaliturvaan ei leikattaisi –, eivät ole välttämättä yhtäläisesti saatavilla globaalissa etelässä (Rai 2020; Mezzadri ym. tulossa).

Kuinka voimme siis lähestyä sosiaalisen uusintamisen käsitettä sellaisilla tavoilla, joka puhuttelee pohjoisen ja etelän rajojen yli? Tämä on tärkeä kysymys. Muuten tapahtuu hyvin usein niin, että ihmiset maailman eri osissa sanovat, ”tuolla ei ole minulle merkitystä”. Me [pohjoisessa] uskomme, että kehitämme käsitteitä, jotka ovat universaaleja, ja sitten olemme yllättyneitä, kun ihmiset haastavat niitä tai jättävät ne huomiotta. Tai närkästyvät, kun heille kerrotaan, mikä on ”oikea” tapa ajatella asioista. Se [kysymykseni] on tärkeä myös siksi, että se antaa mahdollisuuden rakentaa verkostoja inklusiivisemmin. Episteemisiä verkostoja, jotka ovat tasavertaisia ja jotka eivät sivuuta tai ole piittaamattomia toisten kokemuksista, historioista ja poliittisista

sanastoista. Meidän *valituksemehan* – käyttäkseni Sara Ahmedin (2021) käsitettä (*complaint*) – on, että naisten työ on jätetty niin pitkään huomaamatta taloudessa. Jos siis me feministeinä teemme saman ja jätämme huomiotta erilaiset työn muodot, sosiaaliset instituutiot tai poliittiset vaatimukset, emme rakenna sellaista käsitteellistä avoimuutta ja monimutkaisuutta, jota tarvitsemme nyt, globalisoituneessa taloudessa.

Yhteiskunnallisen suunnanmuutoksen tarve

EL: Kyllä. On niin paljon, mistä haluaisin kysyä sinulta lisää. Mutta jos siirryn seuraavaan kysymykseen, joka liittyy tarpeeseen globaalin talousjärjestelmän suunnanmuutoksesta, jotta se palvelisi paremmin kaikkia ihmisiä ja myös globaalia etelää. Monet feministiasiantuntijat, joita olemme haastatelleet [FEMTIE-hankkeeseen tekemäämme] tutkimustamme varten, ovat tuoneet esiin, että ristiriidat ja kriisit globaalissa poliittisessa taloudessa luovat kiireellisen tarpeen syvällisille rakenteellisille muutoksille. Mitä sinä ajattelet nykyyhetkestä ja mitä ovat keskeiset kysymykset tai prioriteettien muutokset, joita tarvitaan?

SRM: Minusta näyttää, että olemme sellaisessa ”kaksi askelta eteenpäin, yksi taaksepäin” -tilanteessa. Otetaan esimerkiksi 1970-luku, jolloin sosialistiset ja marxistiset feministit sanoivat, ainakin Euroopassa, että ”valtio on sortovaltio, me emme halua olla sen kanssa tekemisissä, valtio toimeenpanee pääoman tavoitteita ja pyrkii ohjauksellaan tukemaan kapitalismia”. Tuolloin valtion toimintaan osallistuminen nosti esiin kysymyksiä [feminismin] liudentumisesta, sen mukautumisesta vallitseviin rakenteisiin. Seuraavaksi tuli talouskuri – rakenteellisen sopeuttamisen politiikka globaalissa etelässä, thatcherismi ja reaganilaiset talousopit globaalissa pohjoisessa. 1980-luvun lopulla, 1990-luvun alussa, muuri sitten murtui ja sosialismin lumous haihtui. Seurasi kapitalismin ja uusliberaalin kapitalismin voitonriemu, ja tämä vaikutti ymmärrykseemme siitä, mitä tulee tehdä. Mutta nyt vuosien aikana, ja etenkin vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen, on selvää, että talouskuri näyttää vakiintuneen ainoaksi tavaksi, jolla vastataan kaikkiin kapitalismiin kytkeytyviin kriiseihin ja ristiriitoihin, eikö vain? Joten olemme luisuneet taaksepäin,

hyvinvointivaltiosta erittäin virtaviivaiseen valtioon, joka investoi liian vähän sosiaaliseen infrastruktuuriin, joka sisältää terveyden, koulutuksen ja hoivan. Samaan aikaan meillä on edessämme antroposeeniin liittyvä, ympäristöstä ja planeetasta huolehtimisen kriisi. Jos emme keskity ympäristökysymyksen, liikumme kohti katastrofia. Oma työni ehtymisen parissa itse asiassa alkoi pohdinnasta siitä, miten ympäristöä koskevassa tilinpidossa (Hunt 2006; Bain 2007) on puhuttu [luonnonvarojen] ehtymisestä, miten siinä on laskettu ehtymisen osuutta ja millaisia argumentteja siinä on käytetty sen osoittamiseksi, ettei kapitalismi voi kohdella ympäristöä ilmaisena hyödykkeenä.

Jos siis otamme lukuun kaikki nämä asiat ja mietimme transformaatiota, haluan sanoa kaksi asiaa. Ensinnäkin tarvitsemme transformaatiota tässä [hyvinvointivaltioiden] taaksepäin luisumisen kontekstissa – joudumme nyt puolustamaan todella hiutunutta hyvinvointivaltiota jopa globaalissa pohjoisessa, ja sekä globaalissa etelässä että pohjoisessa eriarvoisuudet ja köyhyys kasvavat. Mutta toinen asia on, että käänteentekevä transformatio ei näytä tapahtuvan lähitulevaisuudessa. Mitä siis teemme siihen asti? Pitäisikö meidän luovuttaa ja sanoa: ”Joko kumouksellinen muutos tai ei mitään?” Ei, koska, kuten olen esittänyt aiemmin, voimme saada aikaan pieniä muutoksia, jotka kasautuessaan voivat johtaa suurempaan muutokseen (Rai ym. 2014).

Joten se, miten pyrin ajattelemaan yhteiskunnallista muutosta, perustuu aiempiin marxistisiin teorioihin, eli meidän tulee työskennellä valtion sisällä ja sitä vastaan (London-Edinburgh Return Group 1979). Meidän täytyy voida työskennellä valtion kanssa ja sen sisällä – edustuksellisissa tehtävissä, femokraatteina, ihmisinä, jotka voivat vaikuttaa harjoitettavaan politiikkaan. Mutta samalla meidän täytyy olla valtion ulkopuolella – kritisoida sitä, vaatia sitä vastuuseen ja järjestäytyä vastustamaan sen vetäytymistä.

Ajattelen siis, että muutos tänä päivänä näyttää todella erilaiselta kuin 1970-luvulla, jolloin muutos myös näytti erilaiselta [kuin globaalissa pohjoisessa], jos sitä verrataan Intiaan ja muiden globaalien etelän postkoloniaaleihin valtioihin. Feministit globaalissa etelässä järjestäytyivät osaksi kansallisia kamppailuja ja halusivat vaikuttaa itsenäisiin valtioihin aivan alusta alkaen, eikö vain? Siksi esimerkiksi Intiassa monet naisjäsenet perustuslakia säättävässä kokouksessa (Constituent Assembly) eivät vaatineet erityisiä kiintiöitä naisille; he halusivat vain olla maan vapaita ja tasa-arvoisia kansalaisia. Joten jos mietitään meidän [feministien] osallistumista valtion toimintaan, on erilaisia historiallisia

kehityskulkuja. Myös muutokseen liittyvät, haluttavat kehityskulut ovat erilaisia, ja muutos riippuu myös siitä poliittisesta kontekstista, jossa työskentelemme. Edustuksellinen politiikka on yksi poliittinen kehys, konflikti ja sota taas toinen.

Jos mietitään sotaa ja muutosta, tulee kiinnittää huomiota siihen, mitä Sri Lankassa tapahtui ja mitä Ukrainassa parhaillaan tapahtuu. Työni Jacqui Truen kanssa koskien sotaa ja ehtymistä (Rai ym. 2019) osoitti, että sota lisää ehtymistä monista syistä. Samoin jos puhumme rauhanrakennuksesta sodan jälkeen, mihin silloin keskitymme? Kyse ei ole vain siitä, että vaadimme tilille niitä, jotka ovat raiskanneet ja ryöstäneet tai jotka tekivät kansanmurhia tai rikoksia ihmisyyttä vastaan, vaikka tämä onkin todella tärkeää ja todella tekemisen arvoista. Rauhanrakennukseen tulisi lisäksi kuulua paitsi sodassa tuhotun fyysisen infrastruktuurin jälleenrakentaminen myös sosiaalisen infrastruktuurin jälleenrakentaminen, koska sota vahingoittaa talouksia ja pohjimmiltaan myös ihmisten elämiä. Tässä joitakin asioita, joiden kanssa olen painiskellut omassa työssäni.

Sosiaalinen uusintaminen ja ehtymisen välttäminen

EL: Mainitsitkin, että transformaation voi hahmottaa kokoelmana [pienempiä] muutoksia. Minua jäi kiinnostamaan: miten voimme pohtia muutosta kohti parempaa yhteiskuntaa tilanteessa, jossa laajamittainen suunnanmuutos ei näytä olevan näköetäisyydellä?

SMR: No, esimerkiksi artikkelissamme ehtymisestä, puhuimme muutoksesta kolmella tapaa (ks. Rai, ym. 2014; Rai, tulossa 2024). Muutos tulee nähdä mikrotasolla, katsomalla yksilöitä, kotitalouksia ja yhteisöjä, jotka työskentelevät muutoksen eteen. Niinpä, kuten artikkelissamme sanoimme, [sosiaaliseen uusintamiseen kytkeytyvän ehtymisen] *lieventäminen* (*mitigation*) on yksi tapa, jolla yksilölliset strategiat ja neuvottelut voivat auttaa kääntämään ehtymisen suuntaa. Mutta tässä meidän täytyy olla varovaisia, koska nämä [lieventämisen] strategiat voivat olla erittäin luokka- ja rotusidonnaisia, mikä on tärkeää ottaa lukuun. Joten suhtauduimme varauksella lieventämiseen strategiana, vaikka voimmekin toki havaita, että se on yleisimmin käytetty

strategia. Koska keskiluokkaiset naiset voivat ostaa, valtiot voivat ostaa maahanmuuttajien työtä. Eli tavallaan lieventäminen voi olla osa muutoksen keinovalikoimaa, mutta siihen täytyy suhtautua varauksella, sillä se voi lisätä toisten ehtymistä, ketjun alemmassa päässä. Niinpä me ajattelimme, että jos näin on, miten voidaan saada aikaan muutosta kestävämmällä ja vähemmän riistävällä tavalla.

Tämä tietysti johti meidät heti siihen muutoksen strategiaan, jota kutsuimme *täydentämiseksi* (*replenishment*). Tässä me keskityimme sekä valtiollisiin että ei-valtiollisiin aloitteisiin niin paikallisilla, kansallisilla kuin kansainvälisilläkin tasoilla, jotka ovat syntyneet ihmisten eri konteksteissa käymien kamppailujen myötä. Esimerkkinä tästä on työehtojen säätely, kampanjointi kotiapulaisten hyvien työolojen puolesta ympäri maailmaa, mikä johti sitten tietenkin siihen, että Yhdistyneet kansakunnat ja Kansainvälinen työjärjestö puuttuivat asiaan. Tämänlainen valtiollinen ja ei-valtiollinen toiminta on siis tärkeä täydentämisen keino. Tähän tietysti liittyy kysymys siitä, että miksi on niin tärkeää vaatia valtiota vastuuseen siitä, että se investoi sosiaaliseen infrastruktuuriin. Koska jos terveyteen ei investoida, jos koulutukseen ei investoida, jos ympäristöön ei investoida ja jos ei pyritä pysäyttämään ilmaston rapautumista ja ehtymistä, kaikkien meidän elämillemme koituu vahinkoa.

Näin sekä valtiolliset että ei-valtiolliset toimijat osallistuvat hoivan infrastruktuurien säätelyyn: valtio lakien, politiikkatoimien ja vankiloiden kautta ja ei-valtiolliset toimijat lobbaamisen, mobilisoitumisen ja aktivismin kautta. Esimerkiksi osakeyhtiöt, jotka tekevät voittoa lasten ja ikääntyneiden hoivalla, ovat nyt investoineet voimakkaasti hoivatoimintaan Yhdistyneessä kuningaskunnassa. Meidän täytyy tarkastella, miten vanhuus ja huono terveys voivat tuoda liikevoittoa näille yrityksille ja miten näitä [yrityksiä] voisi säännellä, sillä sosiaalisen uusintamisen markkinaistaminen luo epävakautta; se tuotteistaa sosiaalista uusintamista, mikä merkitsee myös sitä, että kun tuottoja ei tule, nämä yritykset purkavat investointinsa. Ajattelenkin, että feministeinä meidän tulisi tutkia tällaista pääoman sijoittamisen lopettamista enemmän kuin mitä tällä hetkellä tutkitaan.

Toki myös voittoa tavoittelemattomat organisaatiot voivat auttaa, mutta käykö sitten niin, että ne vahvistavat yhteisöjen sitkeyttä tavalla, joka mahdollistaa yhteisöjen ehdyttämisen pitkällä aikavälillä, koska kaikki ajattelevat yhteisöjen olevan kunnossa? Eli ne [kolmannen sektorin organisaatiot] alkavat

toimia iskunvaimentimina valtiolle, joka vähentää investointejaan, sekä yrityksille, jotka vähentävät investointejaan. Hoivaahan tulee tehdä koko ajan.

Lisäksi ajattelen, että koska olemme kiinnostuneita naisten toimijuudesta ja järjestäytymisestä täydentämisen aikaansaamiseksi, sivuutamme joskus aktiivismin kustannukset ja mobilisoitumiseen kytkeytyvän ehtymisen. Tästähän puhuttiin paljon 1960- ja 1970-luvuilla, koska luokka oli todella tärkeä tekijä. Nyt luokka tuntuu kokonaan kadonneen keskusteluistamme, mikä on ongelma, koska jos emme keskity luokkaan, emme voi todella ymmärtää, kuka on aktiivinen poliittisen toiminnan alueella ja kuka jää näkymättömäksi – ja kuinka luokka kehystää lieventämistä. Tämä taas mahdollistaa sen, että jotkut voivat kampanjoida täydentämisen puolesta, kun taas toisilla ehtyminen kiihtyy.

Yksi luvuista tulevassa kirjassani (Rai, tulossa 2024) keskittyy naisiin, jotka kampanjoivat Etelä-Afrikassa kaivostoimintaa vastaan, ja siihen, kuinka heihin kohdistuu ehtymistä, koska [kaivos]yritys hyökkää heitä vastaan, valtio ei tue heitä, he tekevät kotityötä ja samalla he lähtevät ulos, taistelemaan maidensa ja yhteisöjensä puolesta. Meidän täytyy kiinnittää huomiota tällaiseen myrkylliseen yhdistelmään, sillä muutenhan olemme myös osallisia siihen, että odotamme naisten tekevän kaiken ja otamme ehtymisen annettuna. Se ei voi olla oikein.

Viimeisenä muutoksen strategiana on todella *transformaatio* (*transformation*). Kaikki kampanjointi, kaikki akateeminen työ, kaikki mallintaminen, joka tähtää palkattoman työn tunnustamiseen, kiteytyy siihen. Koska Agenda 2030 -ohjelman kestävä kehityksen tavoitteissa, erityisesti kestävä kehityksen tavoitteessa 5.4., Yhdistyneet kansakunnat pyytää, että naisten palkaton työ tunnustetaan. Siinä ei sanota paljoa enempää, mutta tämä on ollut pitkä matka, ja meidän täytyy todella pitää kiinni vaatimuksesta (ks. Rai ym. 2018) siitä, että sosiaalisen uusintamisen työ otetaan huomioon bruttokansantuotteessa. Tähän moni ihminen sanoisi, että onko tuo todella transformaatiota. Johtaisiko [palkattoman hoivan] heijastuminen bruttokansantuotteeseen siihen, että naisilla olisi kaikki ok? Ei, ei tietenkään! Mutta se olisi erittäin tärkeä alku, jos mietitään, miten voisimme tunnistaa palkattoman työn osuuden talouden ylläpitämisessä globaalisti.

Sillä jos todella ajattelemme tätä, hallituksethan ymmärtävät työllisyyden ja verotuksen olevan normatiivinen perusta, jolle kansalaisuus rakentuu, eikä

vain? Jos ihminen käy töissä ja maksaa veroja, hän on ”hyvä, ahkera” kansalainen. Jos taas ei, ah! Hän on sosiaalietuuksista riippuvainen. Yksilön suhde valtioon ja hänen mahdollisuutensa oikeuksiin suhteessa valtioon riippuu siis siitä, tunnustetaanko hänen osallistumisensa talouden toimintaa. Joten [palkattoman työn huomioiminen] merkitsisi sitä, että muuttaisimme sekä talouspolitiikan kehystä että tasavertaisten poliittisten oikeuksien kehystä itsessään.

Toinen transformaatioon liittyvä asia on tietysti se, miten muutamme sukupuolten välisiä suhteita kodeissa. Yhdistyneiden kansakuntien kehitysohjelma UNDP (ks. esim. Fälth ja Blackden 2009) on ottanut käyttöön Diane Elsonin luoman kehikseen. Kolme ärrää, tiedäthän? Eli palkaton hoiva- ja uusintava työ tulee *tunnustaa* (recognition), sitä tulee *vähentää* (reduction) ja sitä tulee *jakaa uudelleen* (redistribution). Olen myös kiinnostunut pohtimaan teknologiaa, tekoälyä ja uusintavaa työtä, mutta se on pitkä tarina. Se [tekoäly] tulee aiheuttamaan muutoksia jossain kohtaa, mutta se voi myös muuttaa hoivan perimmäistä luonnetta. Juuri nyt sosiaalisen uusintamisen tunnustaminen, vähentäminen ja uudelleenjakaminen on tärkeää. Tätä ajamme kampanjoimalla ja luomalla progressiivisia feministisiä diskursseja. Surullista kuitenkin on, kuten alussa sanoinkin, että todistamme parhaillaan feminismiin kohdistuvaa vastaiskua (ks. Butler 2024). Katsommepa sitten Yhdysvaltoja, Puolaa tai Intiaa, naisten aikaansaamaan pieneen edistykseen kohdistuu takaiskuja. Tämä täytyy pysäyttää, minkä voi tehdä ainoastaan liikehdinnällä kansalaisyhteiskunnassa ja vaatimalla valtiota sekä yrityksiä vastuuseen.

Akateemisen tiedon ja globaalin solidaarisuuden rooli muutoksessa

EL: Kyllä. Olen samaa mieltä siitä, että liikehdintä kansalaisyhteiskunnassa on tärkeää. Mutta haluaisin myös tietää, miten ajattelet asiantuntijuuden ja esimerkiksi akateemisen tiedon roolista tässä mobilisoitumisessa. Miten ne voivat auttaa näiden tavoitteiden saavuttamisessa?

SMR: Tuo on todella tärkeä kysymys, etenkin meille, jotka työskentelemme yliopistoissa. Kuten olen jo sanonut, käsitteitä kehitetään, käsitteet elävät ja ne matkaavat. Niillä on voimaa muuttaa ja haastaa ideoita, vallitsevia ideoita,

eikö? On erittäin tärkeää, että me akateemista työtä tekevät osallistumme yhteiskunnalliseen muutokseen työmme kautta. Feministinen taloustiede, feministinen poliittisen talouden tutkimus ja feministinen työ yleensäkin on erittäin tärkeää tässä kontekstissa. Lisäksi meidän täytyy olla tietoisia siitä, kuinka teemme tätä työtä. Eli kuten alussa sanoin, että työskentelemme keskustellen toistemme kanssa, seisomme toistemme olkapäillä ja kävelemme toistemme jalanjäljissä. Mutta oikeastaan [ideoiden ja tiedon kehittämässä] kyse ei ole vain meistä, jotka olemme eliittiä – meistä, jotka työskentelemme yliopistoissa. Annan konkreettisen esimerkin. Kun puhuin Intiassa kotiapulaisen kanssa, ymmärsin, että kun omassa työssäni puhuin työoloista ja nais-työntekijöiden työolojen parantamisesta, pääasiallinen fokukseni oli se paikka, jossa palkkatyötä tehdään. Oli kyse sitten tehtaasta, maatilasta tai yliopistosta, keskityin palkkatyön tekopaikkaan. Kun taas keskityin palkattomaan työhön kotona, keskityin kotiin [paikkana]. Mutta mikä yhdistää nämä kaksi?

Kun puhuin tälle kotiapulaiselle, tajusin yhtäkkiä, että voi hyvä tavaton, me emme ikinä mieti, miten hän matkaa kodistaan työpaikalleen. Mitä hän joutuu kestävänsä? Koska hän on köyhä, hän ei voi ottaa taksia, ja naisena häntä huolettava ahdistelu työmatkalla. Hän on nuori ja kokematon. Ehkä hän on muuttanut kaupunkiin maaseudulta. Miten hän siis kokee työmatkan? Lisääkö se itse asiassa hänen ehtymistään? En ollut ikinä tullut ajatelleeksi sitä, mutta ajattelen, että tavallisten ihmisten ja jokapäiväisten keskustelujen kuunteleminen on velvollisuutemme asiantuntijoina. Se voi rikastaa työtämme niin paljon, käsitteellisesti ja teoreettisesti. Niinpä tämä [keskustelu] sai minut pohtimaan sitä, kuinka olen sanonut, että valtion tulee investoida sosiaaliseen eikä vain fyysiseen infrastruktuuriin. Todellisuudessa fyysinen infrastruktuuri on todella tärkeä naisille! Eikö niin? Mutta en ollut huomannut sitä! Meidän tulee todella olla nöyriä, kun ajattelemme, miten lähestymme tiedontuotantoa.

Lisäksi meidän tulee toki olla tietoisia [akateemisen tiedontuotannon] historiasta. Varmasti itsekin tein niin [nuorempana], mutta minusta on ällistyttävää, miten nykyään törmään teoksiin, joissa nuoria tutkijoita opetetaan viittaamaan sellaiseen [tutkimukseen], joka on julkaistu tässä ja nyt. Kun tosiasiaa monista käsitteistämme on käyty erittäin kehittyntä käsitteellistä keskustelua kolme, neljä, viisi, kuusi tai seitsemän vuosikymmentä sitten. Meidän tulee kuunnella tarkasti, koska meidät feministeinä on sivuutettu. Me usein puhumme äänen merkityksestä, mutta äänellä ei ole käyttöä, jos

kukaan kuuntele. Meidän siis tulee kuunnella aiempaa tarkkaavaisemmin. Tässä meidän ja muiden pitää oikaista episteemisiä epäoikeudenmukaisuuksia. Kuten Sumi Madhok (2021) kirjoittaa tärkeässä kirjassaan *vernakulaareista oikeuskulttuureista*, meidän feministien käyttämä oikeuksien kieli ei ole uusi asia. Globaalissa etelässä tätä oikeuksien kieltä käytetään melko erilaisella mutta yhtä tärkeällä tavalla, ja me voisimme oppia tästä tavasta käsitteellisiä oikeuksia. Nämä asiat ainakin tulevat mieleeni.

EL: Kyllä. Pidän tosi arvokkaana myös sitä, kuinka sanoit, jos siis ymmärsin oikein, että tiedontuotannossa on kyse kaksisuuntaisesta prosessista. Me emme vain tutkijoina ikään kuin anna tietoaamme lahjana yhteisöille vaan myös toisin päin.

SMR: Ehdottomasti.

EL: Joten tavallaan voi ajatella, että yhteiskuntateoria ei sijaitse vain ylipsis-tossa, vaan meillä on myös paljon opittavaa ihmisiltä eri yhteisöissä. Mutta haastattelu alkaa lähestyä loppuaan. Onkohan jotakin sellaista sinun mielestäsi tärkeää, mitä emme vielä ole käsitelleet?

SMR: Ei ehkä, tai siis, olemme käsitelleet aika kattavasti monia asioita. Kun nyt mietin, niin ehkä ainoa asia, jonka vielä sanoisin, on se, että työskentelen myös solidaarisuuden käsitteen parissa, ja solidaarisuus on todella tärkeää yhteiskunnallisen muutoksen edistämiseksi. Saadaksemme aikaan yhteiskunnallisen muutoksen, meidän täytyy ajatella liittolaisuuksia. Ei vain liittolaisuuksia meidän feministien ja feminististen järjestöjen kesken vaan myös niiden muiden kanssa, jotka ovat uhattuina näinä aikoina rodun, luokan tai [muun] marginalisoidun aseman perusteella. Lisäksi liittolaisuuksia [täytyy ajatella], jotta voimme pitää huolta planeetasta. Ajattelen todella, että liittolaisuuksien rakentaminen näiden rajojen yli on erittäin tärkeää ja kiireellistä. Mutta emme tule onnistumaan ennen kuin olemme pohtineet perusteellisesti kysymyksiä, jotka kytkeytyvät toisiltamme oppimiseen, keskinäiseen kunnioitukseen ja sen pohdintaan, miten voimme sekä kuunnella [muiden mielipiteitä] että ilmaista omia mielipiteitämme. Tämän solidaarisuuden tulee poiketa aikaisemmista globaalia sisaruutta korostavista väitteistä, eikä

vain? Rodun ja luokan kysymykset eivät siis ole irrallisia, jos mietitään transformatiivista muutosta, koska tämän päivän maailma on globalisoitunut. Esimerkiksi globaalien pohjoisten hoivataloudet ovat rakentuneet globaalista etelästä tulevien maahanmuuttajien työlle ja kietoutuvat kolonialismin historioihin. Samoin jos mietitään, kuinka nyt puhutaan kaikesta teknologiasta tai pehmeästä teknologiasta... Esimerkiksi tietokoneteknologia perustuu kaivos-toimintaan, jossa miehet laskeutuvat kaivoskuiluihin globaalissa etelässä ja tuovat ylös litiumia ja kobolttia, joka sitten muutetaan tietokoneiden siruiksi. Kyse on kytkeytyneistä talouksista, ja siksi sanoisin, että kun rakennamme solidaarisuuksia, meidän täytyy rakentaa kytkeytyneitä solidaarisuuksia. Sen vain lisäisin.

EL: Kyllä. Tuo, mitä sanoit, resonoi myös yhden asian kanssa, jota olen paljon itse miettinyt. Meillä on vastassa näitä massiivisia haasteita – ympäristöön liittyviä keikahduspisteitä, demokratian ja hoivan kriisejä, eriarvoisuutta, äärimmäistä köyhyyttä ja niin edelleen – ja tiedämme, että nämä kipupisteet kytkeytyvät toisiinsa. Joten miten rakennamme kasvavaa liikettä, joka ulottuu yksittäisten kysymysten yli?

SMR: Juuri niin.

EL: Tämä pätee myös tutkimukseen. Koska kun tutkimme vaikka taloutta, monesti feministisen näkökulman kanssa työskentelevät ihmiset puhuvat hoivasta mutta eivät ekologisista kysymyksistä, kun taas vaikka ilmastosta kiinnostuneet ihmiset sivuuttavat feministiset näkökohdat.

SMR: Kyllä, mutta sama pätee tosiaan molempiin suuntiin. Eli kun menen konferensseihin, menen feministisiin paneeleihin, joissa enemmistössä ovat valkoiset naiset, jotka rakenteellisesti muodostavat naisten vallitsevan enemmistön yliopistoissa. Menen postkoloniaaleihin tai rotua käsitteleviin paneeleihin, joissa vallitsevassa asemassa ovat mustat ja ruskeat miehet, mutta sukupuoleen liittyvät keskustelut jätetään sivuun. Menen ympäristöä käsitteleviin paneeleihin, joista monet sivuuttavat täysin sukupuolen ja rodun. Miten ihmiset voivat elää tällä tavalla siiloissa? Mehän emme elä elämäämme siiloissa, vai mitä? Ilmastonmuutos koskettaa meitä kaikkia, mutta keitä ”me” olemme?

Me olemme erilaisia naisia erilaisia taustoista, ja meidän tulee rakentaa ”meitä”, joka on kytkeytynyt ”me”. Tulee ymmärtää, että köyhien naisten suhde ympäristöön on erilainen kuin meillä keskiluokkaisilla globaalin pohjoisen naisilla, jotka kuluttajina myötävaikutamme valtavasti ympäristön pilaantumiseen. En siis ehdota, että voimme täysin muuttaa itseämme tai maailmaa heti huomenna. Mutta ajattelen, että meidän muutosta haluavien täytyy aktivisimimme seuraavassa vaiheessa ajatella näitä asioita tarkemmin ja perusteellisemmin.

Viitteet

1) Tämä on editoitu versio asiantuntijahaastattelusta, joka on toteutettu huhtikuussa 2023 osana Koneen säätiön rahoittamaa tutkimushanketta Tasa-arvoa taloustietoon, feminismiä finanssipolitiikkaan (FEMTIE). Luettavuuden parantamiseksi Rai ja Lamberg ovat tehneet sanatarkasti tehtyyn litterointiin pieniä editointeja, minkä jälkeen Lamberg on kääntänyt haastattelun suomeksi. FEMTIE-hanketta johtaa dosentti, yliopistonlehtori Hanna Ylöstalo. Sen tutkimusryhmään kuuluvat Ylöstalon ja Lambergin lisäksi Heini Kinnunen, Inna Perheentupa sekä Taru Lepistö.

Lähteet

- Ahmed, Sara. 2021. *Complaint!* Durham: Duke University Press.
- Bain, David. 2007. Depletion of renewable environmental resources. Paper presented at the 12th Meeting of the London Group on Environmental Accounting, Rome, 17–19 December 2007. http://mdgs.un.org/unsd/envaccounting/londongroup/meeting12/LG12_14a.pdf [Viitattu 9.4.2024]
- Butler, Judith. 2024. *Who's afraid of gender*. Lontoo: Penguin Books.
- Dalla Costa, Mariarosa ja James, Selma. 1972. *The power of women and the subversion of the community*. Bristol: Falling Wall Press.
- Elson, Diane (toim.). 1980. *Value: the representation of labour in capitalism*. Lontoo: Verso

- Federici, Silvia. 1975. *Wages against housework*. Lontoo: Power of Women Collective & The Falling Wall Press.
- Fälth, Anna ja Blackden, Mark. 2009. *Unpaid care work*. UNDP policy brief, gender equality and poverty reduction. No. 1., October 2009. UNDP: New York. <https://www.undp.org/publications/policy-brief-unpaid-care-work> [Viitattu 9.4.2024]
- Hunt, Alistair. 2006. Latest trends in green accounting in Europe: step by step onto the policy agenda. *Ökologisches Wirtschaften*, 2, 43–46. <https://www.oekologisches-wirtschaften.de/index.php/oew/article/download/449/449/> [Viitattu 9.4.2024]
- London-Edinburgh Weekend Return Group. 1979. *In and against the state: discussion notes for socialists*. Lontoo: Pluto Press.
- Mezzadri, Alessandra, Rai, Shirin, M., Stevano, Sara, Alessandrini, Donatella, Bargawi, Hannah, Elias, Juanita, Hassim, Shireen, Kesar, Surbhi, Lingham, Jayanthi, Natile, Serena, Neetha, N., Ossome, Lyn, Pratt, Nicola, Raghuram, Parvati, Tsikata, Dzodzi ja Woehl, Steffi. Tulossa. Pluralizing social reproduction approaches.
- Phizacklea, Annie, Pilkington, Hilary ja Rai, Shirin M. (toim.), 1992. *Women in the face of change: the Soviet Union, Eastern Europe, and China*. Lontoo: Routledge.
- Rai, Shirin M. 2020. Reimagining the state: Marxism, feminism, postcolonialism. Teoksessa Davina Cooper, Nikita Dhawan ja Janet Newman (toim.), *Reimagining the state: theoretical challenges and transformative possibilities*. New York: Routledge, 37–56.
- Rai, Shirin M. Tulossa. *Depletion: the human costs of caring*. Oxford: Oxford University Press.
- Rai, Shirin M., Brown, Benjamin D. ja Ruwanpura, Kanchana N. 2019. SDG 8: Decent work and economic growth: a gendered analysis. *World Development*, 113, 368–380. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.09.006>
- Rai, Shirin M., Hoskyns, Catherine ja Thomas, Dania. 2014. Depletion: the cost of social reproduction. *International Feminist Journal of Politics*, 16:1, 86–105. <https://doi.org/10.1080/14616742.2013.789641>

Lektio

Yritysvastuun nousu, valtiot ja globaali etelä

Eva Nilsson, kauppatieteiden tohtori, vieraileva tukija, Centre for Corporate Responsibility, Kauppakorkeakoulu Hanken

Avainsanat: yritysvastuu, globaali etelä, valtio

<https://doi.org/10.51810/pt.141166>

Lähes 25 vuotta sitten, helmikuussa 1999, Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) silloinen pääsihteeri Kofi Annan piti puhetta Davosissa Maailman talousfoorumissa. Annan esitti länsimaiselle yksityiselle sektorille haasteen. Hän sanoi: ”ehdotan, että te, Davosiin kokoontuneet yritysjohtajat, ja me, Yhdistyneet Kansakunnat, käynnistämme yhteisten arvojen ja periaatteiden globaalin kumppanuuden, joka antaa globaaleille markkinoille ihmiskasvot.” Puheessaan Annan tarkensi, että yritysten tuli omaksua, tukea ja toteuttaa ihmisoikeuksien ydinarvoja, työnormeja ja ympäristökäytäntöjä. Hän myös ehdotti monikansallisille yrityksille vaihtokauppaa: jos ne liittyisivät kumppanuuteen, YK pyrki edistämään vapaakauppaa ja avoimia markkinoita maailmanpolitiikassa. Annan perusteli ehdotustaan yllättävän terävänäköisellä analyysillä tulevaisuudesta. Hän pelkäsi, että jos ihmiset eri puolilta maailmaa uskovat maailmanmarkkinoiden uhkaavan heitä, maailma on entistä alttiimpi lisääntyvälle protektionismille, populismille, nationalismille, etniselle erottelulle, fanaattisuudelle ja terrorismille. (Annan 1999.)

Annanin puhe oli tärkeä osa 1990-luvun tapahtumien sarjaa, joka vauhditti väitöskirjassani [1] kuvatun vastuullisen kapitalismin nousua. Vaikka julkinen ja akateeminen keskustelu yritysten yhteiskuntavastuun (CSR) nykymuodoista juontaa juurensa 1950- ja 1960-luvuille Yhdysvaltoihin, vastuullisen

kapitalismin globaali laajentuminen kiihtyi 1990-luvulla. Se oli osa laajempaa, jälkipoliittista muutosta kansainvälisissä suhteissa kylmän sodan päättymisen jälkeen, jolloin politiikkaa pidettiin mahdollisena ilman vastakkainasettelua, usko kaikkia hyödyttäviin win-win ratkaisuihin oli voimakas ja maailma yksinapaistui uusliberaalin globalisaation ympärille. Ominaista vastuulliselle kapitalismille oli vapaaehtoinen, yhteistyöhön nojannut lähestymistapa, ei syyttely tai sääntely.

Markkinoiden vastuuttaminen tapahtui samanaikaisesti poliittisen vallan ekonomisaation kanssa (Shamir 2008). Molemmissa ilmiöissä keskeistä on ollut yksityisen ja julkisen vallan rajojen heikentyminen tai häviäminen. Siinä missä poliittisen vallan ekonomisaatioon on liittynyt julkisten toimijoiden yksityistäminen, sääntelyn purku, verkostomainen hallinta ja demokratian rapautuminen, yksityisen sektorin vastuuttamiseen on kuulunut yritysvastuukäytäntöjen leviäminen globaaleihin arvoketjuihin, monitoimijayhteistyö, yksityinen sääntely sekä aloitteet yksityisvetoisen hallinnan demokratisoinnista (Harvey 2005; Jessop 2016; Mäkinen ja Kourula 2012; Shamir 2008; Scherer ja Palazzo 2011; Teivainen 2002).

Vastuullisen kapitalismin globaalia nousua 1990-luvulla vauhditti usea samanaikainen poliittinen ja yhteiskunnallinen muutos. Ensinnäkin monikansallisten yritysten kansainvälistä, sitovaa sääntelyä edistäneiden globaalien etelän valtioiden poliittinen yhtenäisyys murtui, koska ne olivat ajautuneet velkakriisiin. Velkakriisiä hoidettiin Kansainvälisen valuuttarahasto IMF:n ja Maailmanpankin ehdollistettujen lainojen avulla. Aikakaudella vallinneeseen, niin sanottuun Washingtonin konsensuskseen ei liittynyt yritysten sääntelyn edistäminen, pikemminkin päinvastoin.

Lisäksi globaalien pohjoisten kansalaisyhteiskunta alkoi saamaan entistä enemmän tietoa globalisaation kielteisistä vaikutuksista, esimerkiksi Nestlén ja Shellin kaltaisten monikansallisten yritysten vastuuttomuudesta eri puolilla globaalia etelää. Lisääntynyt tieto lisäsi vastustusta monikansallisia yrityksiä kohtaan, jonka voidaan ajatella huipentuneen valtaviin mielenosoituksiin Maailman kauppajärjestön ministerikonferenssin ulkopuolella Seattlessa, Yhdysvalloissa, vuonna 1999.

Yritysten piti alkaa ennakoimaan ja reagoimaan kritiikkiin. Kansainvälinen kauppakamari (ICC) ryhtyi aktiivisesti edistämään vapaaehtoisia vastuusääntöjä ja ohjeistuksia, ja yritysten hyväntekeväisyystoiminta kasvoi erityisesti

Yhdysvalloissa. Lisäksi yksityinen sektori järjestäytyi YK-vaikuttamisessaan ennennäkemättömällä tavalla. Vuonna 1992 ICC julkaisi liiketoiminnan peruskirjan kestävästä kehityksestä ja perusti kestäväen kehityksen yritysneuvoston, joka koostui eri alojen yritysjohtajista. Tästä lähtien yritysten vaikutusvalta YK:n huippukokouksissa on voimistunut merkittävästi (Banerjee 2008; Ferns ja Amaeshi 2019; Rowe 2005).

Näistä 1990-luvun vuosista lähtien yritysten yhteiskunnallinen toiminta on lisääntynyt voimakkaasti. Se näkyy muun muassa raportoinnissa. Vuonna 1993 12 prosenttia maailman yrityksistä raportoi yhteiskuntavastuutoimintansa, ja vuonna 2022 vastaava luku oli 79 prosenttia (KPMG 2023). Yritysten yhteiskuntavastuusta on tullut valtava ekosysteemi, joka koostuu Hankenin kaltaisten kauppakorkeakoulujen koulutuksesta ja tutkimuksesta, asiantuntijoista ja yksiköistä yrityksissä, säätiöistä, hankkeista, sertifiointijärjestelmistä ja monitoimijakumppanuuksista. Tämän ekosysteemin koosta ei ole tarkkoja laskelmia, joten siitä voi tehdä vain arvioita eri lukujen perusteella. Annanin perustama YK:n Global Compact on kasvanut vuoden 2000 44 yrityksestä lähes 20 000 jäsenorganisaatioon vuonna 2021. Jäsenten yhteenlaskettu kontribuutio järjestölle oli samana vuonna 18,8 miljoonaa dollaria (UN Global Compact 2022). Yhdysvalloissa yritykset käyttivät hyväntekeväisyyteen lähes 30 miljardia dollaria vuonna 2022 (Giving USA 2023). Tansaniassa, maassa, jossa pääosa tämän väitöskirjan tutkimuksesta on tehty, eurooppalaiset yritykset raportoivat käyttävänsä yhteiskuntavastuuseen vuosittain 11 miljoonaa euroa (Euroopan komissio 2022).

Kaikkia varmasti mietityttää, mitä vastuullisen kapitalismin aikakausi on saanut aikaiseksi. Ovatko maailmanmarkkinat onnistuneet osoittamaan ihmisille ympäri maailmaa, ettei heidän pitäisi tuntea oloaan uhatuksi, kuten Annan toivoi 25 vuotta sitten?

Valitettavasti väitöskirjani ei pysty vastaamaan tähän kysymykseen tyhjentävästi, eikä tähän(kään) yhteiskunnalliseen ja ihmiskuntaa koskevaan kysymykseen ole yksinkertaista vastausta. Tänä päivänä tiedämme kuitenkin, että kaikki Annanin pahimmat pelot protektionismista, populismista, nationalismista ja terrorismista ovat käyneet toteen vuoden 1999 jälkeen.

Globaalin etelän valtiot tutkimuskohteena

Vaikka suurin osa yritysvastuuseen liittyvästä markkinoinnista, päätöksenteosta ja tiedon tuottamisesta tapahtuu globaalissa pohjoisessa, näkyy vastuullinen kapitalismi konkreettisesti globaalissa etelässä elävien ihmisten elämässä yritysten vastuuhankkeiden sekä ulkomaisia investointeja ja arvoketjuja koskevan sääntelyn kautta. Monitieteellinen tutkimus osoittaa, että yritysten mahdollisuudet tuottaa ihmisille globaalissa etelässä aitoa kehitystä ovat hyvin rajalliset, ja todistaa, että yritysvastuutoiminta depolitisoi oikeuksiin liittyviä kysymyksiä, jättää huomiotta köyhyyden rakenteelliset syyt ja luo uusia riippuvuussuhteita (Blowfield ja Dolan 2014; Rajak 2011). Vastineeksi näihin kriittisiin tutkimustuloksiin akateemisessa maailmassa on myös tehty merkittäviä ponnisteluja vaihtoehtoisten, tarvelähtöisten yritysvastuukäytäntöjen löytämiseksi (Banks ym. 2016; Muthuri ym. 2008). Tämä tutkimus yritysvastuun vaikutuksista ihmisten elämään on erittäin arvokasta, mutta olen väitöskirjassani valinnut toisen näkökulman ja keskittynyt valtioihin.

Tähän näkökulmavalintaan on useita syitä. Kun aloitin tutkimustani, minulle tuli yllätyksenä, kuinka vähän akateemisessa tutkimuksessa tiedettiin globaalin etelän valtioiden suhtautumisesta tähän aikaan. Yritysvastuun valtavirtatutkimusta on ohjannut sisäänrakennettu ajatus valtioiden heikkoudesta, erityisesti globaalissa etelässä. Varsinkin organisaatio- ja johtamistutkimuksessa oletetaan yleisesti, että valtiot ovat menettäneet valtaansa, yritykset ja kansalaisjärjestöt ovat täyttäneet valtioiden hallintotyhjiöitä ja valtioilta puuttuu valta vaikuttaa monikansallisiin yrityksiin, minkä vuoksi ne ovat merkityksettömiä analyysikohteita (Kourula ym. 2019).

Aluksi ajauduin itse tähän ajatusharhaan. Aloitin tutkimusasetteluni siitä, että halusin ymmärtää, miten yritykset hallitsivat ihmisiä ilman valtiota. Julkisen ja yksityisen sektorin dynamiikka yritysvastuutoiminnassa kiinnosti minua. Olin huolissani siitä, mitä demokratialle ja toimivalle julkiselle sektorille käy, jos yritykset enenevästi ryhtyvät palveluntarjoajiksi, oikeuksien turvaajiksi ja turvallisuusviranomaisiksi globaalissa etelässä. Mutta kun aloitin tutkimukseni, huomasin, että olin ollut väärässä valtioiden roolista ja vallasta suhteessa yrityksiin ja yritysvastuuseen.

Minua kutkutti myös historian vaikutus nykypäivään. Minulle oli ennestään tuttua, että globaalit etelän valtiot olivat voimakkaasti vaatineet

monikansallisten yritysten sääntelyä ja uutta kansainvälistä talousjärjestystä YK:ssa 1960-luvulta lähtien. Niin sanotut G77-maat pelkäsivät, että jos maailmanmarkkinoita ei säänneltäisi, eivät ne koskaan takaisi tasapuolista kehitystä kaikille. Näille valtioille monikansalliset yritykset olivat olleet jonkinlaisia kolonialismin ja riiston ruumiillistumia, jotka uhkasivat ihmisten ja valtioiden autonomiaa ja omavaraisuutta globaalissa etelässä. Päädyin kysymään, oliko vastuullisen kapitalismin lupaus voittanut heidät puolelleen.

Globaalin etelän valtioiden käsitteleminen yhtenä, yhtenäisenä ryhmänä ei ole itsestään selvää. Kyseessä on moninainen joukko valtioita, jotka asettuvat eri asemiin esimerkiksi globaalin työnjaon näkökulmasta riippuen siitä, onko niissä korkeasti vai matalasti koulutettua työvoimaa tai jalostusteollisuutta vai kaivannaisteollisuutta. Ne asettuvat myös hyvin eri tavoin demokratian ja autoritaarisuuden väliselle akselille. Se, mikä heitä kuitenkin yhdistää, kuten väitöskirjassani esitän, on historiallinen syrjäytymisen kokemus. Tarkalleen ottaen määrittelen globaalin etelän valtiot löyhänä liittoutumana, jonka subjektiivisuus rakentuu erilaisten taloudelliseen asemaan, maantieteelliseen sijaintiin ja kulttuurisiin tekijöihin liittyviin todellisuuksiin ja diskursseihin. Tämä yhteinen poliittinen subjektiivisuus on synnyttänyt konkreettisia poliittisia hankkeita, kuten sitoutumattomien maiden liikkeen (Non-Aligned Movement) ja G77-ryhmän 1960-luvulla sekä Brasilian, Venäjän, Intian, Kiinan ja Etelä-Afrikan perustaman BRICS-koalition vuonna 2009.

Globaalin etelän valtioiden asemoituminen yritysvastuuseen

Selvittääkseni, oliko vastuullinen liiketoiminta voittanut globaalin etelän valtiot puolelleen, etsin vastauksia YK:n yleiskokouksessa käydyistä keskusteluista. Tutkimukseni osoittaa, että 2000-luvun alussa näin näytti käyvän. YK:n johto yhteistyössä erityisesti Euroopan valtioiden kanssa onnistui vähitellen vakuuttamaan G77-maat siitä, että mahdollisuus solmia kumppanuuksia yritysten kanssa olisi askel kohti kestävästä kehitystä.

Vuoden 2007–2009 finanssikriisi muutti kuitenkin asetelmia. Kun maailmantalous romahti mittavilla seurauksilla, globaalin etelän valtiot eivät enää olleet vakuuttuneita siitä, että kapitalismi oli vastuullista tai että yritysvastuu olisi vastaus heidän huoliinsa tasa-arvoisesta maailmantaloudesta. Sen sijaan

länsivastaisuus valtasi jalansijaa globaalissa etelässä, Venäjä liittyi tähän joukkoon ja Kiinan nousu alkoi vakavasti haastaa USA:n johtamaa yksinapaista globaalia järjestelmää, johon ajatus vastuullisesta markkinakapitalismista nojasi.

Globaalin kapitalismin kriisi ei kuitenkaan ollut ainoa asia, joka huolestutti G77-valtioita. Väitöskirjani ensimmäisessä, vielä vertaisarviointiprosessissa olevassa artikkelissa, esitän, että ryhmää yhdisti samat vaatimukset, joita he ovat esittäneet toistuvasti YK:ssa 1960-luvusta lähtien ilman suurta vastakaikua (Nilsson 2023b). G77-valtiot haluavat vastuullisten liikekumppanuuk-sien sisältävän resurssien, osaamisen ja teknologian siirtoa pohjoisesta etelään. Ne ovat myös toistuvasti korostaneet, ettei yritysvastuutoiminnalla saa uhata niiden itsemääräämisoikeutta ja että kansallisten kehityssuunnitelmien tulee ohjata yritysvastuutoimintojen sisältöjä (Nilsson 2023b).

Väitöskirjani empiirinen tutkimus on tehty YK:n lisäksi Tansaniassa, jossa olen vuodesta 2015 seurannut öljy-yhtiöiden Shellin, Equinorin ja Exxon-Mobilin valtavaa kaasuinvestointia. Investointi ei ole vielä toteutunut täysimääräisesti, mutta realisoituessaan se on maan historian suurin ulkomainen investointi. Tansania kuuluu 46 maailman vähiten kehittyneen maan joukkoon, ja alue, jolle investointia valmistellaan, on maan köyhimpiä. Tuloilla mitattuna Shellin, Equinorin ja ExxonMobilin vuotuiset tuotot ovat 7–40 kertaa suuremmat kuin Tansanian tulot ja jopa viisi kertaa suuremmat kuin maan vuotuinen BKT (vuonna 2019, Yhdysvaltain dollarilla). Yritysvastuu on ollut kiinteä osa investointia. Yritykset ovat toteuttaneet ainakin yhdeksän yritysvastuuhanketta ja tehneet useita hyväntekeväisyyslahjoituksia investoinnin läheisyydessä asuville yhteisöille.

Tansaniassa minulle kävi nopeasti selväksi, että poliitikkoja ja julkisia toimijoita kiinnosti paljon investoinnin sosioekonomiset hyödyt. Valtio oli myös läsnä kaikkialla ja halusi valvoa kaikkea investointiin liittyvää toimintaa. Paikallishallinto halusi ohjata yritysvastuutoimintaa sosioekonomisten prioriteettiensa mukaisesti sekä hallita yritysvastuuseen liittyviä resurssivirtoja, jotta kaikki alueen valtaapitävät hyötyisivät niistä (Nilsson 2022). Lisäksi maan keskushallinto säati yksityiskohtaisen lain, joka takaa resurssien ja osaamisen siirron yrityksiltä tansanialaisille. Laissa määrätään, kuinka monta tansanialaista ulkomaisten luonnonvarainvestointien tulisi työllistää ja kuinka paljon tansanialaisia alihankkijoita tulisi hyödyntää. Valtio on myös halunnut lujittaa

itsemääräämisoikeuttaan tekemällä investointiin liittyviä ympäristö- ja sosiaalisia arviointeja itse yritysten tahdon vastaisesti (Nilsson 2023a).

Yhdessä väitöskirjani artikkelit osoittavat, että globaalin etelän valtioilla on taipumus rakentaa itsestään mielikuvaa suvereenina valtioina, jotka taistelevat globaalin pohjoisen riistoa vastaan. Ne ajavat yhteistä poliittista agendaa globaalilla tasolla tähän ajatukseen pohjaten, mutta valtiot ovat samalla halukkaita hyötymään yritysvastuun tuomista mahdollisuuksista ja resursseista. Valtiot käyttävät taloudellista, oikeudellista ja kulttuurista valtaansa rakentaakseen symbolista rajaa ulkomaisiin investoijiin. Lisäksi ne luovat sääntelyä, joka takaa valtaapitäville lisätuloja, joita voidaan hyvässä tapauksessa käyttää paikallisen talouskehityksen edistämiseksi, huonossa tapauksessa yksityisen edun mukaisesti. Tästä näkökulmasta vastuullinen kapitalismi on antanut etelän valtioille jotain konkreettista, tai ainakin valtiot pyrkivät siihen, vaikka tämä ”jokin” ei välttämättä ole Annanin alun perin tarkoittamaa yritysten sitoutumista ihmis- ja työoikeuksiin sekä ympäristökäytäntöihin.

Globaalin yritysvastuupolitiikan tila ja tulevaisuus

Koska kylmän sodan jälkeinen maailmanjärjestelmä on nyt murtumispisteessä, varjostaa sekä lähi- että kaukaista tulevaisuutta merkittävä epävarmuus. Jälkipoliittinen maailmanjärjestys, jonka aikana vastuullisen liiketoiminnan diskurssit ja käytännöt ovat levinneet ympäri maailmaa, näyttää tulleen päätökseensä lisääntyneen polarisoitumisen ja populistisen länsivastaisen politiikan takia. Kaiken (geo)politisoituminen ihmisoikeuksista globaaleihin arvoketjuihin on nykyhetkelle tunnusomaista. Tässä yhteydessä kritiikki globaalin pohjoisen dominoimaa yritysvastuupolitiikkaa kohtaan voi lisääntyä, ja monikansalliset yritykset erityisesti BRICS-maista voivat laiminlyödä tai määritellä uudelleen vastuullisen liiketoiminnan hallitsevia merkityksiä ja käytäntöjä.

Samalla yritysvastuun sääntely kuitenkin lisääntyy huimaa vauhtia sekä globaalissa pohjoisessa että etelässä. Euroopan unionissa on viime vuosina otettu käyttöön tai neuvoteltu useista direktiiveistä ja asetuksista yritysvastuun sääntelemiseksi arvoketjuissa, jotka ulottuvat globaaliin etelään. Jopa Yhdysvallat on säätänyt konfliktimineraalien käytön vastaisen lain. Globaalissa etelässä yritysvastuuta on puolestaan säännelty monissa maissa niin, että

se generoi resursseja, työpaikkoja ja liiketoimintamahdollisuuksia paikallisille toimijoille ja ihmisille. Vaikka sekä globaali etelä että pohjoinen sääntelevät, ovat agendat edelleen hyvin erilaiset. Karkeasti kuvailtuna globaali pohjoinen haluaa edellyttää ihmisoikeus- ja ympäristösääntelyä globaalien arvoketjujen kautta ja globaali etelä haluaa siirtää resursseja ja tietotaitoa pohjoisesta etelään.

Siitä huolimatta, että sääntely lisääntyy, osoittaa tutkimus, että sen varsinainen toimeenpano tapahtuu jatkossakin erilaisten vapaaehtoisten, yritysten, kansalaisjärjestöjen ja valtioiden välisten yritysvaluuttakumppanuuksien avulla. Näiden toimijoiden välinen työnjako ja kustannusten jakautuminen on kuitenkin epäselvää. Yritysvastuun konkreettinen toimeenpano ja kustannukset sysätään yleisesti arvoketjujen haavoittuvimmille toimijoille, kuten pientuottajille ja alihankkijoille (Komba ym. 2023). Tämä indikoi, ettei vapaaehtoisella tai säännellyllä yritysvaluutalla pystytä ratkaisemaan globaalien eriarvoisuuden peruskysymyksiä. Tätä varten tarvitsemme muita rakenteellisia muutoksia maailmantalouteen sekä muutosta siihen, kenen ääntä kuullaan, kenellä on representaatiota ja kenen tarpeet ja edut huomioidaan. Nykypäivän moninapaistuvassa maailmassa, jossa arvoketjujen hallinnalla on geopolittista merkitystä, Annanin toive inhimillisistä maailmanmarkkinoista on edelleen toteutumatta.

Viitteet

1) Lektio on esitetty englanniksi väitöskirjani *Making gains from “good oppressors”: Global South states contesting, instrumentalizing and negotiating responsible business in the UN and Tanzania* (Nilsson 2023b) väitöstilaisuudessa 22.9.2023 Svenska handelshögskolanissa, Helsingissä. Tekstiin on tehty käännöksen yhteydessä pieniä muokkauksia ja lisäyksiä.

Lähteet

- Annan, Kofi. 1999. Kofi Annan's address to World Economic Forum in Davos, 1 February 1999. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/1999-02-01/kofi-annans-address-world-economic-forum-davos> [Luettu 19.11.2023]
- Banerjee, Subhabrata Bobby. 2008. Corporate social responsibility: the good, the bad and the ugly. *Critical Sociology*, 34:1, 51–79. <https://doi.org/10.1177/0896920507084623>
- Banks, Glenn, Scheyvens, Regina, McLennan, Sharon ja Bebbington, Anthony. 2016. Conceptualising corporate community development. *Third World Quarterly*, 37:2, 245–263. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1111135>
- Blowfield, Michael ja Dolan, Catherine. 2014. Business as a development agent: evidence of possibility and improbability. *Third World Quarterly*, 35:1, 22–42. <https://doi.org/10.1080/01436597.2013.868982>
- Euroopan komissio. 2022. EU Investment in Tanzania. How European investment contributes to industrialisation and development in Tanzania. European Commission, Dar es Salaam. <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EU-TZ-INVESTMENT-REPORT.pdf> [Luettu 25.11.2023]
- Ferns, George ja Amaeshi, Kenneth. 2019. Struggles at the summits: discourse coalitions field boundaries, and the shifting role of business in sustainable development. *Business & Society*, 58:8, 1533–1571. <https://doi.org/10.1177/0007650317701884>
- Giving USA. 2023. The annual report on philanthropy. <https://givingusa.org/giving-usa-limited-data-tableau-visualization/> [Luettu 25.11.2023]
- Harvey, David. 2005. *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Jessop, Bob. 2016. *The state: past, present and future*. Cambridge: Polity Press.
- Komba, Neema, Annala Tesfaye, Linda, Nilsson, Eva, Solitander, Nikodemus, Trommer, Silke, Verbrugge, Boris, ja Andersson, Greta. 2023. *Towards inclusive European CSR policy: analysing the impacts of the EU corporate sustainability directive on LDC trade*. Publications of the Ministry for Foreign Affairs; No. 2023:5. Helsinki: Ulkoministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-281-374-9>

- Kourula, Arno, Moon, Jeremy, Salles-Djelic, Marie-Laure ja Wickert, Cristopher. 2019. New roles of government in the governance of business conduct: Implications for management and organizational research. *Organization Studies*, 40:8, 1101–1123. <https://doi.org/10.1177/0170840619852142>
- KPMG (= Klynveld Peat Marwick Goerdeler). 2023. Key global trends in sustainability reporting 2022. <https://kpmg.com/xx/en/home/insights/2022/09/survey-of-sustainability-reporting-2022/global-trends.html> [Luettu 25.11.2023].
- Muthuri, Judy N., Chapple, Wendy ja Moon, Jeremy. 2008. An integrated approach to implementing ‘community participation’ in corporate community involvement: lessons from Magadi Soda company in Kenya. *Journal of Business Ethics*, 85:Suppl. 2, 431–444. <https://doi.org/10.1007/s10551-008-9739-7>
- Mäkinen, Jukka ja Kourula, Arno. 2012. Pluralism in political corporate social responsibility. *Business Ethics Quarterly*, 22:4, 249–278. <https://doi.org/10.5840/beq201222443>
- Nilsson, Eva. 2022. The instrumentalization of CSR by rent-seeking governments: lessons from Tanzania. *Business & Society*, 62:6, 1173–1200. <https://doi.org/10.1177/00076503221123744>
- Nilsson, Eva. 2023a. In the making and unmaking of statehood. An exploration of how the state and petroleum corporations negotiate over the generation of socio-economic development in Tanzania. *Forum for Development Studies*, 50:1, 107–131. <https://doi.org/10.1080/08039410.2022.2162435>
- Nilsson, Eva. 2023b. *Making gains from “good oppressors”: Global South states contesting instrumentalizing and negotiating responsible business in the UN and Tanzania*. Väitöskirja. Helsinki: Hanken School of Economics. <http://hdl.handle.net/10138/565087>
- Rajak, Dinah. 2011. *In good company: an anatomy of corporate social responsibility*. Stanford: Stanford University Press.
- Rowe, James K. 2005. Corporate social responsibility as Business Strategy. Teoksessa Ronnie Lipschutz ja James K. Rowe (toim.), *Globalization, governmentality and global politics: regulation for the rest of us?* Florence: Taylor & Francis Group, 122–160.

- Shamir, Ronen. 2008. The age of responsabilization: on market-embedded morality. *Economy and Society*, 37:1, 1–19. <https://doi.org/10.1080/03085140701760833>
- Scherer, Andreas ja Palazzo, Guido. 2011. The new political role of business in a globalized world: a review of a new perspective on CSR and its implications for the firm, governance, and democracy. *Journal of Management Studies*, 48:4, 899–931. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2010.00950.x>
- Teivainen, Teivo. 2002. *Enter economism, exit politics: experts, economic policy and the damage to democracy*. Lontoo: Zed Books.
- UN Global Compact. 2022. Annual Report 2021. New York: UN Global Compact.

Kirja-arvio

Rahan voittokulku: perustulo individualistisen maailman fatalistisena yhteiskuntapolitiikkana

Johan Wahlsten, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Anton Jäger ja Daniel Zamora Vargas: *Welfare for Markets: A Global History of Basic Income*. The Chicago University Press: Chicago, 258 sivua. 2023.

Avainsanat: perustulo, aatehistoria, yhteiskuntapolitiikka

<https://doi.org/10.51810/pt.136588>

Vuonna 2017 taloustieteen professori, vasemmistointellektuelli ja yksi tunnetuista perustulon puolestapuhujista, Yanis Varoufakis, totesi perustulon olevan vapauden, sivistyneen yhteiskunnan ja vakaan talouden edellytys tekoälyn ja automatisaation aikakaudella (AcTVism Munich 2017). Samoihin aikoihin Facebookin perustaja Mark Zuckerberg puhui ”pienemmän valtionhallinnon periaatteesta kumpuavan” perustulon puolesta (Heath 2017), ja Juha Sipilän porvarihallitus käynnisti paljon huomiota saaneen kaksivuotisen perustulokokeilunsa. Universaalia, vastikkeetonta ja toimeentulon takaavaa rahallista avustusta ovatkin kannattaneet liikkeet ja henkilöt läpi poliittisen spektrin – niin Suomessa kuin maailmalla. Vaikka perustulosta ei vielä ole missään päin maailmaa tullut sosiaalijärjestelmän kulmakiveä, on vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen ajatus siitä ollut alituisesti esillä julkisessa keskustelussa ja erilaisia perustulokokeiluja on nähty läpi 2000-luvun.

Kansainvälinen keskustelu perustulon ympärillä on tavannut pyöriä mallin teknisen toteutuksen, tehokkuuden, yhteiskunnallisten ja taloudellisten

vaikutusten sekä moraalifilosofisten kysymysten ympärillä. Mutta miten idea, joka pysytteli suurimman osan 1900-luvusta yhteiskunnallisen keskustelun marginaalissa, päätyi kaikkien huulille? Mikä on mahdollistanut perustulon vetovoiman ja miksi idealla on kaikupohjaa poliittisesti hyvin erilaisiin periaatteisiin sitoutuvien liikkeiden ja henkilöiden parissa? Muun muassa näihin kysymyksiin belgialaiset aatehistorioitsija Anton Jäger (Katholieke Universiteit Leuven) ja sosiologi Daniel Zamora Vargas (Université libre de Bruxelles) yrittävät löytää vastauksia perustuloajattelun historiallista taustaa perkaavassa teoksessaan *Welfare for Markets: A Global History of Basic Income* (2023). Vaikka perustulo on kirjan keskipisteessä, Jägerin ja Zamoran perustuloajattelun nousua kontekstualisoiva näkökulma tarjoaa myös oivalluksia viimeisen vuosisadan aikana tapahtuneisiin muutoksiin tavoissa käsittää valtio, markkinat, tarpeet ja köyhyys. Teos käsittelee myös niitä taloudellisia, poliittisia ja kulttuurisia prosesseja, jotka ovat kirjoittajien mukaan erottamaton osa perustuloajattelun historiaa.

Myytistä historiaan

Suosituksessa teoksessaan *Ilmaista rahaa kaikille* kirjailija Rutger Bregman (2014/2018, 61, 290) jäljittää perustuloajatuksen vuosisatojen taakse Thomas Moren ja Thomas Painen kaltaisiin yhteiskuntateoreetikoihin. Bregmanin narratiivi heijastaa myös monien muiden perustulon puolestapuhujien argumentteja, joissa 2000-luvun vastikkeetonta rahamääräistä avustusta puoltavat ideat esitetään osana perustuloajatuksen vuosisataista historiaa. Kuten Jäger ja Zamora kirjassaan esittävät, tämä tarina on karkeasti yksinkertaistava, kontekstiton ja päämäärähakuinen. Tämän myytin sijasta Jäger ja Zamora paikantavat nykyisen perustuloajattelun juuret 1930-luvulta uusklassisten taloustieteilijöiden, muun muassa 1940-luvun alussa ensimmäistä kertaa negatiivisen tuloveron ideansa esittäneen Milton Friedmanin, yhteiskuntapoliittiseen ajatteluun. Keskeinen ero toisen maailmansodan jälkeen kehittyneen perustuloajattelun ja esimerkiksi yhdysvaltalaisen tasavaltalaisten, kuten Painen, tai 1800-luvun eurooppalaisten utopiasosialistien, kuten Charles Fourierin, yhteiskuntapoliittisten toimenpide-ehdotusten välillä koski jaettavien etujen muotoa. Tasavaltalaiset ja sosialistit vaativat toimeentulon takaamista

materiaalisten hyödykkeiden, kuten ruoan, vaatteiden ja asumuksen, tai tuotantovälineiden hankkimiseen korvamerkityn osingon välityksellä. Sen sijaan Bregmanin, Varoufakisin ja muiden nykypäivän perustuloajattelijoiden aloitteissa yksilöt saisivat itse päättää, miten he vastikkeettoman rahasumman markkinoilla käyttävät.

Tämä näennäisesti vain tekninen ero heijastaa toisaalta myös eri aikakausien yhteiskuntapoliittisten visioiden toisistaan eriäviä päämääriä ja keskeisiä ratkaistavia ongelmia. Agraarisen yhteiskunnan kontekstissa toimiville tasa-vertaisille ja ensimmäisille sosialisteille avustukset olivat sidottu omistuksen ja tuotannon politisointiin: tavoitteena oli muun muassa estää maanomistuksen keskittyminen harvojen käsiin ja näin ollen mahdollistaa itsenäinen elinkeinonharjoitus. Lisäksi erityisesti tasavaltalaiset katsoivat, että näin taattaisiin myös poliittisen yhteisön vakaus ja taloudellinen kukoistus, sillä omistuksen jakautuminen lieventäisi yhteiskunnallisia konflikteja ja maanomistus kannustaisi laadukkaampaan työntekoon. Vastikkeettomuuden tai työstä vapautumisen ideoilla ei ollutkaan sijaa 1700- ja 1800-lukujen etuusajattelussa. Etuudet tarkoittivat myös velvollisuutta osallistua yhteiskuntaa, yksilöä tai tuotantoa kehittävään toimintaan; työskentelemättömyys rinnastettiin yhteiskunnan ulkopuolelle jäämiseen. Esimerkiksi vielä tuon aikaisille sosialisteille oli ilmeistä, että ”työtä tekevät perivät maan” (Davis 2018, 7).

Yhteiskunnallisesti määritellyistä tarpeista ja tavoitteista yksilön mieltymyksiin

Omistuksen ja tuotannon politisointi säilyi edistysmielisten poliittisten liikkeiden ja projektien yhteiskuntapoliittisen ongelmanasettelun keskiössä myös 1900-luvun alkupuoliskolla. Jägerin ja Zamoran mukaan esimerkiksi presidentti Franklin D. Rooseveltin New Dealin tai eurooppalaisten sosiaalidemokraattisten puolueiden yhteiskuntapoliittisessa ajattelussa ei myöskään ollut juuri sijaa rahapohjaisille sosiaalipoliittisille ideoille tai vastikkeettomuudelle. Taloustieteilijöiden vuosisadan keskivaiheen ensimmäiset nykypäivän perustuloaloitteita muistuttavat ideat olivat sopimattomia suuren laman, fasismin ja maailmansodan jälkeisessä maailmassa, jossa täystyöllisyys, työperustainen hyvinvointivaltio, julkiset palvelut sekä valtion suunnitelmallinen

talouspolitiikka nauttivat kohtalaisen laajamittaista kannatusta läpi poliittisen kentän. Vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä omistuksen, tuotannon ja työn politiikan rinnalle Euroopassa ja Yhdysvalloissa nousi kuitenkin myös kysymys tarpeista. Mikä on inhimillisten tarpeiden hierarkia? Miten yhteiskunnallisia resursseja tulisi kohdentaa ja millainen resurssien jakautuminen edistäisi yhteiskunnan kokonaisuhyvinvointia? Inhimillisten tarpeiden täyttämiseksi sekä muiden yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamiseksi käytettävät keinot olivat kuitenkin yhä tietyssä määrin demokraattisen ja eri näkemymiä ja yhteiskunnallisten ryhmien intressejä edustavia organisaatioita sisältävän poliittisen prosessin määriteltävänä.

Tämä tarveajattelu ammensi ja kumpusi olennaisesti muun muassa Arthur Pigoun vuosisadan vaihteessa edistämästä hyvinvointitaloustieteestä. Toisen maailmansodan jälkeisten taloustieteilijöiden käsissä tarveajattelu kävi läpi kuitenkin merkittävän muodonmuutoksen. Kysymys inhimillisistä tarpeista sisälsi väistämättä eettisiä arvioita sekä oletuksia tarpeiden yhteneväisyydestä yksilöiden välillä. Tällaiset normatiiviset näkökohdat eivät kuuluneet uuteen ”moderniin” positivistiseen taloustieteeseen, jonka näkökulmasta yksilökoh-
taisia tarpeita oli mahdotonta tietää objektiivisesti: mieltymykset, halut ja koettu hyöty vaihtelivat huomattavasti yksilöiden välillä ja ne ”paljastuivat” vasta markkinoilla. Näin ollen myös julkisille palveluille ja hyödykkeille sekä julkiselle työvoimapolitiikalle perustuva järjestelmä näyttäytyi kyseenalaisena ja valinnanvapauden takaava sekä markkinaprosessia häiritsemätön rahallinen tuki suosittavampana lähestymistapana. Samalla yhteiskuntavakauden takaamiseksi nähtiin kuitenkin tarve puuttua fiskaalisen uudelleenjaon kautta suoraan köyhyyteen. Se käsitettiin nyt kuitenkin rahamääräisen tulotason ongelmana eikä, toisin kuin vielä hallitsevassa sosiaalidemokraattisessa yhteiskuntapoliittisessa ajattelussa, koulutuksen ja terveydenhuollon puutteen, heikkolaatuisen asumuksen ja epävarman työllisyyden seurauksena.

Hyvinvointivaltion kyseenalaistaminen, kehityksen yksilöllistäminen ja perustuloajattelun nousu

Jägerin ja Zamoran mukaan edellä mainitut käsitteelliset muutokset sekä valtioiden toisen maailmansodan aikana ennennäkemättömästi laajentuneet

veropohjat ja vahvistunut fiskaalinen kyvykkyys muokkasivat yhteiskunnallisen kontekstin suopeammaksi raha- ja tulokeskeiselle yhteiskuntapoliittiselle ajattelutavalle. Aiemmin lähinnä taloustieteilijöitä kiinnostanut perustuloidea saikin 1960-luvulta alkaen enenevässä määrin puolestapuhujia. Idean valtavirtautuminen seuraavien vuosikymmenien aikana vaati kuitenkin myös deindustrialisaatiota, automatisaation nousua julkisen keskustelun agendalle, työttömyyden kasvua sekä sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltion ja julkisen talouspolitiikan kyseenalaistamista niin uusvasemmiston kuin uusoiikeiston toimesta.

Köyhyyden monetaristisen käsitteellistämisen rinnalla kulki myös köyhien ”löytäminen” uutena sosiaalisena luokkana yhteiskuntatieteilijöiden ja -kriitikoiden toimesta. Köyhät nähtiin julkisten palveluiden sekä työntekijöiden ja pääoman välisille kompromisseille rakentuneen ja täystyöllisyyttä tavoittelevan hyvinvointivaltion ulkopuolelle jääneenä ryhmänä. Analyysistä tehdyt johtopäätökset olivat ajoittain silmiinpistävän fatalistisia: markkinariippuvuutta vähentävien palveluiden asteittainen kehittäminen ja yhteiskuntapolitiikan vähittäinen rationalisointi eivät olleet onnistuneet, *eivätkä onnistuisi*, ratkaisemaan runsaudessa kukoistavaa köyhyyttä. 1900-luvulla rakennetut instituutiot ja sosiaalijärjestelmä sen sijaan vain suojelivat tulotasoltaan kohenetuneen työntekijäosapuolen sekä yritysten etuja. Samoihin aikoihin uudet sosiaaliset ja poliittiset liikkeet Atlantin molemmin puolin ryhtyivät haastamaan modernin yhteiskunnan poliittisia ja taloudellisia instituutioita mieltämällä ne yhdenmukaistaviksi, epädemokraattisiksi, yksilöitä holhoaviksi sekä heidän vapauttansa rajoittaviksi.

Jo 1940-luvulla Friedman, Friedrich Hayek ja monet muut tutkijat olivat nähneet perustulon tärkeänä etuna sen ”antipaternalistisen” ja ”antiautoritaarisen” pohjavireen: perustulo auttaisi vähentämään valtion byrokratiaa eikä, toisin kuin julkiset palvelut, määrittäisi tavoiteltavia päämääriä yksilöiden puolesta. Sen sijaan perustulo mahdollistaisi yksilöllisten mieltymysten ”vapaan” tavoittelun markkinoilla ja sopisi näin hyvin yhteen negatiivisen vapauskäsitteen kanssa, jota Friedman, Hayek ja monet muut talousliberaalit puolsivat. Monelle 1900-luvun loppupuolen uusvasemmistolaiselle liikkeelle ja ajattelijalle, kuten André Gorzille tai Philippe Van Parijsille, rahamääräisen perustulon etuna oli samankaltaisten näkökohtien ohella myös mahdollisuus lopullisesti kytkeä irti historiallinen työn ja toimeentulon välinen sidos, jonka

automatisaatio ja deindustrialisaatio olivat joka tapauksessa ”väistämättömästi” tekemässä vanhanaikaiseksi ja joka työmoraalia uusintaessaan oli myös eettisesti kyseenalaistettava.

1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä perustulo nousikin silloisessa ”ensimmäisessä maailmassa” sopimattomasta marginaali-ideasta varteenotettavaksi yhteiskuntapolitiikan aloitteeksi. Lukuisat aloitteet eivät kuitenkaan sellaisenaan edenneet toteutukseen asti, vaan ne törmäsivät valtapuolueiden epäilyihin, eturyhmien intresseihin ja ristiriitoihin olemassa olevien institutionaalisten järjestelyjen kanssa. Jägerin ja Zamoran mukaan perustuloajattelun henki säilyi kuitenkin yleisessä vuosisadan vaihteen tendenssissä siirtää hyvinvointivaltion painopiste julkisista palveluista, investoinneista ja työllisyystoimista rahamääräisiin etuuksiin ja veropohjaisiin kannustinrakenteita muokkaaviin toimiin. Esimerkiksi Yhdysvalloissa yksilöille myönnettävät rahamääräiset avustukset kasvoivat tasaisesti 1970- ja 2020-lukujen välisinä vuosikymmeninä, kun samalla aikavälillä julkiset kokonaisnettomenot laskivat (Jäger ja Zamora 2023, 89). Samaan aikaan globaalissa etelässä kehityspoliittinen ajattelu muuttui asteittain, kun yksilö- ja tulokeskeinen yhteiskuntapolitiittinen lähestymistapa levisi maailmalle etenkin yhdysvaltalaisen päättäjien ja tutkijoiden sekä kansainvälisten talousjärjestöjen välityksellä. Jos toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä ”kolmannessa maailmassa” kehitys ja elintason parantaminen yhdistettiin talouden tuotantorakenteen muuttamiseen valtion aktiivisella teollisuuspolitiikalla, julkisen institutionaalisen kyvykkyyden kehittämiseen sekä eriarvoisten kansainvälisten taloussuhteiden uudistamiseen, tuli nyt köyhyyden poistamisesta suorilla rahamääräisillä avustuksilla uuden kehitysajattelun keskeinen elementti.

Yhteiskuntapolitiikkaa yhteiskunnan ja politiikan jälkeen?

Jägerin ja Zamoran eräs keskeisimmistä argumenteista liittyy siihen, kuinka perustulo on noussut niin Piilaakson teknologiauskovaisten kuin monien vasemmistolaisten keppihevoseksi sekä laajemmin yhteiskuntapolitiittisen keskustelun vakioaiheeksi. Kirjoittajien mukaan tämän on mahdollistanut sekä siirtyminen tuotannon, omistuksen ja kollektiivisesti määriteltyjen yhteiskunnallisten tavoitteiden politiikasta tulojen politiikkaan että markkinoiden yleinen

hyväksyminen tavoitteita ja tarpeita määrittelevänä instituutiona. Rahansiirtoja painottavan yhteiskuntapolitiikan nousu on sopusoinnussa myös 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä voimistuneen poliittisen järjestäytymisen asteittaisen murenemisen kanssa. Konkreettisten yhteiskunnallisten tavoitteiden artikulointi ja määrittely vaikeutuivat yksilö- ja kuluttajakeskeisessä 2000-luvun yhteiskunnassa, jossa 1800- ja 1900-luvuilla syntyneet kollektiiviset ja tiettyjen sosiaalisten ryhmien etuja ajavat poliittiset organisaatiot olivat rapautuneet ja toisiaan lähentyneet puolueet muuttuneet ”keskimääräistä äänestäjää” suostutteleviksi PR-koneistoiksi (esim. Mair 2013). Kuten Jäger ja Zamora toteavat, tällaisessa maailmassa abstraktina hyödykkeenä raha näyttäytyy toimivana keinona edistää atomisoidun kuluttajan hyvinvointia.

Teoksen kontekstualisoivasta perspektiivistä perustulokeskeinen yhteiskuntapolitiittinen visio näyttäytyykin fatalistisena ja passiivisena matalien odotusten politiikkana. Kuten yleisemmin yksilöiden toimeentuloa ensisijaisesti priorisoiduissa sosiaaliliberaaleissa visioissa (vrt. Higgins ja Dow 2013, 199–203), myös perustuloon nojautuvassa ajattelussa jää helposti problematisoimatta historiallisesti keskeisiä poliittisen talouden kysymyksiä siitä, mitä, miksi ja miten meidän tulisi yhdessä tehdä, kehittää ja parantaa. Sen sijaan taloudelliset lopputulokset jätetään kuluttajien yksittäisistä ja epäkoordinoiduista päätöksistä muodostuvan markkinaprosessin sanelemaksi. Julkisen vallan tehtäväksi jää vain markkinoiden synnyttämien karkeimpien haittavaikutusten paikkaaminen ja kulutus-tason takaaminen. Mutta kuten hyvin tiedetään, kokonaissumma yksilöiden toiminnasta omien oletettujen etujensa ja mieltymystensä tavoittelemiseksi on usein ristiriidassa yhteisön hyvinvoinnin ja kehityksen tai tuotannon järkipäisyyden kanssa. Tämä oli ilmeistä vaikkapa orastavaa tulo- ja kuluttajakeskeistä yhteiskuntapolitiittista visiota jo 1930-luvulla kritisoinneelle historioitsija R. H. Tawneylle. Kuten Tawney merkkiteoksessaan *Equality* huomautti, eivät ”korkeat tulotasot pysty takaamaan valtaosalle maailman väestöstä suojaa koleeralta, kuumetaudilta tai tietämättömyydeltä, puhumattakaan koulutusmahdollisuuksien tai taloudellisen turvan varmistamisesta” (Tawney 1931/1964, 126).

Welfare for Markets on erinomainen perustuloajattelua historioiva teos, joka lähestymistapansa avulla onnistuu asettamaan kyseenalaiseksi nykyhetken ja sen ajattelutapojen luonnollisuuden. Teoksen läpi kulkevaa implisiittistä normatiivista näkökulmaa vastaan on toki helppoa esittää kriittisiä kysymyksiä. Ei esimerkiksi ole täysin yksiselitteistä, että tuotannon ja tulon politiikka ovat väistämättä

toisensa poissulkevia ja että perustulo muodostaisi sitä puoltavien tahojen koko yhteiskuntapoliittisen vision. Toisaalta kaikki huomattavat tulonsiirrot herättävät väistämättä kysymyksiä toimenpiteiden hinnasta ja julkisten resurssien tarkoituksenmukaisesta käytöstä. Oli miten oli, voidaan kysyä, onko tulo- ja kuluttajakeskeisellä yhteiskuntapolitiikalla juurikaan tarjottavaa suureen osaan nykypäivän polttavimmista yhteiskunnallisista ongelmista. Esimerkiksi talousrakenteen hiilineutraaliuden saavuttaminen tai mahdollisuuksien, palveluiden ja toimivien infrastruktuurien takaaminen – etenkin syrjäseuduilla – edellyttävät rationaalista laadullista harkintaa ja julkisen vallan aktiivista ohjausta. Osittain myös näistä tavoitteista kumpuava teollisuuspolitiikan viimeaikainen uusi nousu talouspolitiikan agendalle herättääkin pohtimaan, onko tulo- ja kuluttajakeskeisen yhteiskuntapolitiikan rinnalle nousemassa huomionarvoisia vaihtoehtoja.

Lähteet

- AcTVism Munich. 2017. Varoufakis - Why the universal basic income is a necessity - by the Gottlieb Duttweiler Institute. Youtube, 1.5.2017. <https://www.youtube.com/watch?v=22eQ9iLBfY4> [Viitattu 18.8.2023]
- Bregman, Rutger. 2014/2018. *Ilmaista rahaa kaikille – ja muita ideoita, jotka pelastavat maailman*. Kääntänyt Mari Janatuinen. Jyväskylä: Atena.
- Davis, Mike. 2018. *Old gods, new enigmas: Marx's lost theory*. Lontoo: Verso.
- Heath, Alex. 2017. Why Mark Zuckerberg is advocating universal basic income in the US? World Economic Forum, 10.7.2017. <https://www.weforum.org/agenda/2017/07/why-mark-zuckerberg-is-advocating-universal-basic-income-in-the-us> [Luettu 18.8.2023]
- Higgins, Winton ja Dow, Geoff. 2013. *Politics against pessimism: social democratic possibilities since Ernst Wigforss*. Bern: Peter Lang.
- Jäger, Anton ja Zamora Vargas, Daniel. 2023. *Welfare for markets: a global history of basic income*. Chicago: The Chicago University Press.
- Mair, Peter. 2013. *Ruling the void: the hollowing-out of western democracy*. Lontoo: Verso.
- Tawney, Richard Henry. 1931/1964. *Equality*. Viides painos. Lontoo: Unwin Books.

Kirja-arvio

Alustayhtiötä kesyttämässä

Jukka Rintamäki, kauppatieteiden tohtori, apulaisprofessori, kauppakorkeakoulu, Aalto-yliopisto

Vili Lehdonvirta: *Cloud empires: how digital platforms are overtaking the state and how we can regain control*. The MIT Press: Cambridge, MA, 296 sivua. 2022.

Avainsanat: alustatalous, alustayhtiöt

<https://doi.org/10.51810/pt.138683>

Menneiden aikojen tulevaisuuskuvisa internetin piti tuoda ihmiset yhteen ja poistaa turhat välikädet ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta – eritoten kaupankäynnistä. Kuten Oxfordin yliopiston professori Vili Lehdonvirta havainnollistaa kirjassaan *Cloud Empires*, olemme kuitenkin saaneet aivan toisen näköisen kybertodellisuuden. Valtavat alustayhtiöt hallitsevat kokonaisia markkinaryp-päitä rautaisella otteella ja muodostavat kenties kaikkien aikojen suurimman kaupankäynnin välikäden (tai oikeastaan kokoelman välikäsiä).

Alustatalouden maailmanvalloitus

Alustayhtiöt ovat yrityksiä, jotka tyypillisesti hallitsevat itse luomaansa digitaalista markkinapaikkaa, joka saattaa yhteen palveluiden tai tuotteiden myyjiä ja ostajia. Ilmiö on melko tuore: monet nykyajan tunnetuimmista aluskorporaatioista, kuten Uber ja Airbnb, syntyivät 2010-luvun taitteessa digitek-nologioiden ja lainsäädännön kehittymisen myötä. Vaikka alustayhtiöistä on

löydettävissä monia yhtäläisyyksiä perinteisten monikansallisten yritysten (Bartley 2018) kanssa, ne myös poikkeavat niistä merkittävästi. Alustayhtiöt vaativat tyypillisesti verrattain kevyen infrastruktuurin ja voivat kasvaa nopeastikin kansalliset rajat ylittäviksi kansainvälisiksi suuralustoiksi, joita ovat esimerkiksi Amazon, Alibaba tai Apple Store. Siinä missä perinteinen kansainvälinen yritys luo arvoa organisoimalla tuotteen tai palvelun tuotantoketjun tehokkaasti, alustayhtiö luo tehokkaan ja houkuttelevan markkinapaikan tuotteen tai palvelun tuottajille ja myyjille. Samalla se kerää siivun alustalla tapahtuneesta vaihdannasta. Alustayhtiöiden keskeinen haaste onkin hallita alustan arvонуonnin jakautumista tavalla, joka tyydyttää alustan kaikkia osapuolia. Alustayhtiöiden ei tarvitse perinteisten kansainvälisten yritysten tavoin laajentua uusille markkinoille ulkomaantoimintoja perustamalla, vaan niiden käyttäjämäärät voivat laajentua melko vapaasti alustan kysynnän ja kapasiteetin salliessa. Näin ne ovat usein erittäin kansainvälisiä. Esimerkiksi Upwork-työkeikkapalvelussa yli 90 prosenttia keikkasopimuksista solmitaan eri maissa olevien toimijoiden välillä ja yli 90 prosenttia eBay:n myyjistä myy asuinmaansa ulkopuolelle.

Alustayhtiöiden ehkä tärkein ja niille nimenomaan ominainen piirre on se, että niiden kilpailuetu syntyy alustan ominaisuuksien lisäksi pitkälti verkostoefektistä: käyttäjämäärän kasvaessa ja alustaa käytettäessä myös käyttäjien alustasta saama hyöty kasvaa. Upwork-työkeikkapalvelussa palkkatasoa, käyttäjän työn kysyntää ja keikkojen laatua määrittävä käyttäjäprofiili ei siirry käyttäjän mukana toiseen palveluun, joten siitä saatavat edut ovat saatavilla käyttäjälle vain Upworkissa. Toisaalta alan suurimpana alustana siellä on myös eniten töitä tarjolla. Etenkin verkostoefektin ansiosta alustayhtiöillä on perinteisiä yrityksiä voimakkaampi monopolisoitumistaipumus. Kun alusta kasvaa, verkostoefekti myös mahdollistaa sen, että yhä suurempi osa alustalla luodusta arvosta kanavoituu alustayhtiölle itselleen (tyypillisesti alustalla tapahtuvia transaktioita ”verottamalla”).

Alustataloudesta on ehditty julkaista paljon tutkimusta. Organisaatio- ja liikkeenjohdon tutkimuksessa ovat painottuneet etenkin strategiset näkökulmat – esimerkiksi tavat, joilla yritykset voivat pärjätä digialustoilla (Zhu ja Liu 2018). Toisaalta tämän alan tutkimus on luodannut myös digitaalialustojen laajempaa merkitystä organisaatioteorialle ja sen tavoille hahmottaa alustatalouden liiketoiminnan muotoja (Davis ja DeWitt 2022; Davis ja Sinha

2021). Sosiologiassa huomio taas on kiinnittynyt etenkin alustataloustoimijoiden väliin valtasuhteisiin (Vallas ja Schor 2020). Poliittisen talouden näkökulmasta ilmiötä on viime aikoina pohtinut muun muassa Matti Ylönen (2021) globaalien liiketoimintajärjestelmien hallintaa ja rahavirtoja painottaen. Lehdonvirta ammentaa kenties eniten sosiologiasta ja organisaatio-tutkimuksesta tuottaen kiinnostavan synteessin markkina-alustoina toimivista digijäteistä ylyhteiskunnallisina toimijoina. Pääteemoina kirjassa ovat institutionaalisten rakenteiden monimutkaistuminen (esimerkiksi tunnistautumiseen ja transaktioiden varmentamiseen vaadittavien järjestelmien käyttöönotto) alustojen kasvaessa, alustojen monopolisoitumistaipumus ja sen taloudelliset ja yhteiskunnalliset seuraukset sekä valtasuhteet alustojen eri toimijoiden välillä. Kirja keskittyy pääosin alustoihin, joissa vaihdantaa käydään yritysten/yrittäjien välillä. Esimerkkejä näistä ovat eBay, Upwork, ja Apple Store.

Teos on jaettu kolmeen osioon, jotka etenevät järjestyksessä taloudellisista instituutioista (markkinapaikan säännöt) poliittisiin (markkinapaikan sääntöjen hallintamekanismit), ja lopuksi sosiaalisiin instituutioihin (käyttäjien suojaaminen markkinapaikkojen ylilyönneiltä ja ulkoisvaikutuksilta). Ensimmäisessä osiossa käsitellään digitaalisten ympäristöjen ja kauppapaikkojen syntyä ja niiden kehitystä villin lännen utopioista tiukasti säännellyiksi valtiomuodoiksi. Digitalustojen synty on tiiviisti sidoksissa piilaakson henkeen. Alustojen luomiskertomuksissa toistuu unelma vapaudesta, jota vallanpitäjät eli valtiot eivät pääse häiritsemään. Useiden esimerkkien kautta Lehdonvirta näyttää, kuinka yksilönvapauksia painottavasta klassisesta liberalismista kummunneet internetin kauppaa-alustat ovat kauppapaikkojen kasvaessa yksi toisensa jälkeen pettäneet tämän aatteen sosiaalisen järjestyksen ylläpitämisen nimissä. Käyttäjämäärän kasvaessa ja järjestelmien monimutkaistuessa tarve muodollisille instituutioille kasvaa, ja joku näitä instituutioita lopulta päätyy hallitsemaan. Usein tämä hallitsija on perustaja itse. Vielä 1980- ja 1990-lukujen taitteessa Usenetissä toimineiden varhaisten kaupankäyntiyhteisöjen ylläpitämiseksi riitti puskaradion kannattelema kultaisen säännön kaltainen vastavuoroisuus. Usenet on 1980-luvulla syntynyt keskustelualustaverkosto, jonka kulta-aika oli 1980–1990-lukujen taitteessa. Kävijämäärien lisääntyessä Usenet joutui kuitenkin vaikeuksiin kaupankäyntiin liittyneiden huijausten lisääntyttyä räjähdysmäisesti. Käyttäjien välinen luottamus romahti, ja käyttäjät siirtyivät luotettavampina pitämiinsä ympäristöihin.

1990-luvun puolivälissä syntyneessä eBay:ssa väärinkäyttöksiä pyrittiin alkuun estämään sisäänrakennetulla mainejärjestelmällä, joka koski sekä myyjiä että ostajia. Kun mainejärjestelmä ei lopettanut väärinkäyttöksiä, eBay kehitti sen oheen yksityiskohtaisen, lakijärjestelmää muistuttavan sääntöviidakon. Tällaiset yksityiskohtaiset, alustayhtiöiden johtoryhmien tiukasti hallitsemat hallintojärjestelmät ovat kiinteä osa alustataloutta: yksittäisen alustayhtiön käsittelemien kiistojen määrä saattaa olla samassa mittaluokassa monien maiden oikeusjärjestelmien kanssa. Esimerkiksi eBay käsittelee vuosittain noin 60 miljoonaa kiistatapausta. Vertailun vuoksi Ison-Britannian oikeusjärjestelmän käsittelemä vuotuinen kiistalukumäärä huitelee neljän miljoonan paikkeilla, kun taas Yhdysvalloissa vastaava luku on 90 miljoonaa. Muita suuria määriä kiistoja käsitteleviä alustoja ovat muun muassa Amazon, Airbnb, Uber ja Upwork. Alustojen kiistanratkaisujärjestelmät eroavat valtioiden oikeusjärjestelmistä ratkaisevasti siinä, etteivät ratkaisut perustu tiukasti sitoviin lakeihin, perustuslaista puhumattakaan. Ne ovat siis viime kädessä mielivaltaisia.

Teoksen luotaamat historialliset tapauskatsaukset ovat kiinnostavia ja yleissivistäviä kenelle tahansa alustataloudesta kiinnostuneelle. Yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta kirjan kierrokset alkavat kohota toisessa ja kolmannessa osiossa, kun Lehdonvirta siirtää tarkastelun painopisteen alustayhtiöiden politiikkaan sekä niihin liittyvään vallankäyttöön. Kirjan keskeinen kysymys on – kuten otsikostakin voi päätellä – kuinka jättimäisiin alustayhtiöihin liittyviä ongelmia pitäisi ratkaista. Tähän kysymykseen vastaamiseksi täytyy ymmärtää, kuinka ja miksi digitaalinen alustatalous on muokkautunut nykyisenkaltaiseksi.

Lehdonvirran analyysin alustayhtiöiden kehityksestä itsevaltaisiksi digijäteiksi voi kiteyttää neljään keskeiseen tekijään. 1) Jonkinasteinen sosiaalinen järjestys on kaupankäynnin perusedellytys, ja alustayhtiöt ovat kerta toisensa jälkeen ottaneet käyttöön tiukkoja hallintajärjestelmiä sen ylläpitämiseksi. 2) Käyttäjämäärän ja liiketoiminnan skaalan kasvu on toistuvasti johtanut väärinkäytösten lisääntymiseen, mikä on ajanut alustat ottamaan käyttöön muodollisia sääntöjärjestelmiä. Muodollisten hallinnan järjestelmien yleistyessä 3) tätä hallintaa on voitu sekä tehostaa että laajentaa integroimalla näitä järjestelmiä keskitettyyn kontrolliin. Siinä missä työvoiman ostaja saattoi 1990-luvun Usenetissä turvautua useampiin toisilleen vaihtoehtoihin toimijoihin työn valvonnassa ja riitojen tai maksuliikenneongelmien

ratkaisemisessa, eBay:n tai Amazonin kaltaisilla alustoilla tällainen kontrolli on integroitu alustaorganisaation omistukseen. Viimeisenä 4) ekosysteemin eri ketjujen integrointi yhden katon alle mahdollistaa yksityiskohtaisen käyttäjätiedon keräämisen valtavassa mittakaavassa. Tämä avaa ovet keskusjohtoiselle suunnittelulle, jollaiseen ei esimerkiksi Neuvostoliitossa ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia: Uber ennakoii ja siten osin ohjaa kuskiensa ja kyytimarkkinoiden toimintaa päivittäin, kun taas eBay hallinnoi alustan kauppiaiden toimintaa erilaisten indikaattorien ja myyntiodotusten kautta. Suuret datamäärät mahdollistavat myös yhä tehokkaamman markkinoinnin ja palvelujen tai tuotetarjonnan räätälöinnin asiakkaiden (todennäköisten) tarpeiden mukaan. Mitä suurempi alusta, sitä enemmän dataa – ja sitä parempi käyttäjäkokemus. Kun tähän kaikkeen lisää vielä edellä mainitun verkostoefektin, on helppo nähdä, miksi ja kuinka alustayhtiöt kehittyvät väijäämättä kohti tiukasti ja mielivaltaisesti hallinnoitua monopolia.

Luokkateoria alustataloudesta

Ratkaisuna alustatalouteen liittyviin ongelmiin Lehdonvirta kannattaa ensisijaisesti alustojen tilivelvollisuuden kasvattamista. Yksi tähän suuntaan vievä ratkaisu olisi kansallistaminen. Se tekisi alustoista tilivelvollisia valtiolle ja demokraattisten valtioiden kohdalla sitä myöten kansalaisille. Kansallistaminen ei kuitenkaan ole ongelmatonta, sillä alustayhtiöt toimivat globaalisti. Suurin osa suurten alustayhtiöiden päämajoista on Yhdysvalloissa, ja vain 15 prosenttia maailman alustayhtiöiden päämajoista on Euroopassa. Tulisiko eurooppalaisten alustakäyttäjien luovuttaa datansa siis Yhdysvaltain liittovaltion haltuun (tai pienessä määrässä tapauksista toisin päin)? Kuten Lehdonvirta toteaa, eurooppalaisten taitaisi kannattaa ennemminkin vastustaa alustojen kansallistamista. Tämä ei kuitenkaan edistäisi Lehdonvirran peräänkuuluttamaa tilivelvollisuuden kasvattamista. Kirjassa ehdotetaankin toisenlaista ratkaisua: alustayhtiöistä tulisi tehdä tilivelvollisia käyttäjilleen jonkun tietyn valtion kansalaisten sijaan.

Lehdonvirran ajatus alustayhtiöiden tilivelvollisuudesta käyttäjilleen nojaa eräänlaiseen alustatalouden luokkateoriaan. Pohjalla on niin kutsuttu karja eli arkipäiväiset internetin käyttäjät. Digitaalisia hanttihommia tekevät

vertautuvat talonpoikiin. Kyselyiden täyttäminen pientä palkkiota vastaan on esimerkki hanttihommista. Alustayhtiöiden johtohenkilöt muodostavat alustatalouden aristokratian. Aristokraattien ja talonpoikien välissä ovat porvarit eli sovelluskehittäjät, nettimyyjät, korkean osaamisen freelancerit ja muut alustoilla toimimisen edellyttämiä resursseja hallitsevat käyttäjät.

Tavalliset internetin käyttäjät harvoin esittävät vaatimuksia alustatalouden vallanpitäjille. Digimaailman talonpoikien resurssit taas eivät riitä vaatimustensa läpivientiin. Kirjassa käsitelty nitistetty käyttäjäkapina Mechanical Turk -palvelussa epäonnistui, koska sen kurjien ehtojen kanssa kärvistelleillä keikkatyöläisillä ei ollut riittävästi valtaa alustan vallanpitäjän, Amazonin, pään kääntämiseksi. Talonpoikia todennäköisemmin muutos voisikin Lehdonvirran mukaan kummuta alustayhtiöiden porvareista. Tästä on alustojen historiassa esimerkkejä. Näistä käsitellään kappaleen verran sovelluskehittäjien onnistunutta nousua Applea vastaan tämän muutettua sovelluskauppansa sääntöjä tavalla, joka olisi kaatanut monien kehittäjien yritykset. Sovelluskehittäjät kokosivat rivinsä ja saivat laajan mediahuomion myötä Applen pyörtämään päätöksensä.

Porvarikapina on kiinnostava alustavallan vastustamistyökalu. Työntekijöiden järjestäytymisellä on saavutettu myönteisiä, tasa-arvoa edistäviä kehityskulkuja läpi taloushistorian, ja näin varmasti kävisi myös ainakin osassa alustataloutta. Kuten Lehdonvirta huomauttaa, alustatalouden järjestäytyminen tuskin olisi sellaisenaan riittävä työkalu. Lehdonvirran ehdotukseen sisältyy myös Euroopan unionin (EU) kaltaisten suurten talousalueiden lainsäädäntö digiporvariston oikeuksien tukemiseksi alusta-aristokratiaa vastaan (niin kutsuttu platform-to-business-sääntely). Jää kuitenkin hieman epäselväksi, kuinka porvariston valta auttaisi sellaisten alustojen talonpoikia, joilla ei ole porvaristoa tukena. Esimerkiksi voi nostaa aiemmin mainitun Mechanical Turkin tapauksen. Kirjassa olisi voinut kiinnittää enemmän huomiota demokratian lisäämiseen alustatalouksien hallinnassa laajemminkin kuin vain alustatalouden porvareihin keskittyen. Myös tätä voisi perinteinen sääntely tukea.

Alustavallan pilkkominen

Michiganiin yliopiston sosiologian professori Jerry Davis nostaa kirjassaan *Taming corporate power in the 21st century* (2022, 63–68) esiin muun muassa journalisti Cory Doctorowin ehdottaman, alustojen välistä liikkuvuutta helpottavan regulaatioinstrumentin (Doctorow 2021). Instrumentin perusajatuksena olisi alustakäyttäjien profiilien siirtämisen mahdollistaminen kilpaillevien alustojen välillä. Näin esimerkiksi Facebook-käyttäjän tai Upworkin keikkatyöläisen profiilin voisi vapaasti siirtää toiselle alustalle. Tämä voisi heikentää verkostoeefktiä merkittävästi. Yhdysvaltain kontekstiin liittyen Davis mainitsee myös Chicagon yliopiston Stigler-keskuksen esiselvittämän kokonaisen uuden digitaalisia alustoja valvovan toimielimen perustamisen (Zingales ym. 2019). Tällainen elin voisi nimenomaan alustatalouteen pureutumalla tehdä tarvittaessa pikkutarkkaa sääntelyä haluttujen haittavaikutusten hillitsemiseksi erityyppisillä alustoilla. Myös alustojen pilkkomista ja laajentumisen rajoittamista on ehdotettu (Ylönen 2021). Yhdysvalloissa suuria yrityksiä on pilkottu niin vertikaalisesti kuin horisontaalisesti, ja tämä voisi olla poliittisesti mahdollista ainakin niin kauan kuin alustajättien pilkkomista tutkimuspaperissaan (Khan 2017) ehdottanut Lina Khan jatkaa muun muassa monopolien hillitsemisestä vastaavan Yhdysvaltain kauppakomission puheenjohtajana.

Davis (2022, 62) toisaalta huomauttaa tämän todennäköisesti olevan vähintään hidasta ja vaikeaa Yhdysvaltain oikeustuomioistuimissa – ellei jopa mahdollista. Pilkkominen ei myöskään kaikkien alustojen kohdalla olisi ongelmaton ratkaisu. Verkostoeffektistä ei ole hyötyä pelkästään alustojen hallitsijoille. Esimerkiksi eBay:n kaltaisesta globaalista markkinapaikasta hyötyvät kuluttajat ja yrittäjät ympäri maailman. Tämän tyyppisten toimijoiden pilkkominen osiin ei välttämättä parantaisi kokonaiskuvaa (Davis 2022, 63). EU ei sinällään voi yhdysvaltalaisia alustajättiä pilkkoa, eikä EU myöskään ole valtavan suuri alustajättien keskittymä, kuten olen edellä todennut. EU on kuitenkin esimerkiksi aiemmin mainitun platform-to-business-sääntelynsä kautta osoittanut halukkuuttaan säädellä alustataloutta. EU on suuri talousalue, jonka lainsäädäntöön suuret kansainväliset yritykset tapaavat mukautua. Tämän seurauksena EU-tyyppinen lainsäädäntö otetaan helpommin käyttöön myös muilla lainsäädäntöalueilla. Tätä ilmiötä on tarkemmin kuvannut Columbian

yliopiston oikeustieteen professori Anu Bradford (2012). Näin EU:n lainsäädäntövalta voi olla ensivaikutelmaa suurempi myös alustatalouden suhteen. Yleisellä tasolla Jukka Mäkinen (2023) on tämän lehden sivuilla pohtinut haittaverotuksen mahdollisuutta. Kansalaiseen eli Lehdonvirran termein alustojen karjaan kohdistaman valvonnan voi nähdä alustayhtiöiden toiminnan negatiivisena ulkoisvaikutuksena, josta alustat voisi panna verolle esimerkiksi EU:n tai Yhdysvaltain liittovaltion tasolla. Tämä voisi hillitä alustayhtiöiden datavaltaa. Kaiken kaikkiaan arvelisin, että perinteisemmällä sääntelyllä voisi olla huomattavia myönteisiä vaikutuksia Lehdonvirran ehdotuksen rinnalla.

Lehdonvirran esittämä luokkateoria ja siitä johdetut näkemykset ja suositukset ovat hyödyllisiä ja kiinnostavia. Jäin kuitenkin kaipaamaan vielä hieman pidemmälle vietyä analyysia luokkajärjestelmän mahdollisista kehityskuluista ja niiden reunaehdoista. Millaisin reunaehdoin alustayhtiövallan pahimmat ylilyönnit saadaan kuriin tai miten alustayhtiöt saadaan kehittymään reiluiksi, inklusiiviksi markkinapaikoiksi? Entä millaisissa olosuhteissa suuntaa saataisiin käännettyä? Tiukempi analyysi luokkajaon kehityksen seurauksista vallan jakautumiselle globaalissa alustataloudessa olisi tarpeellista poliittisen talouden näkökulmasta. Näiden tyyppisiin kysymyksiin voisikin olla kiinnostavaa pureutua tulevilla tuotoksissa.

Kirja sisältää myös luvun kryptovaluutoista ja kryptovaluuttaorganisaatioista. Osio on sinällään kiinnostava mutta tuntuu hieman irralliselta muihin lukuihin nähden, vaikka siinäkin kuvataan vallan keskittymistä ja järjestelmien sääntöjen (johtajista riippuvaista) mielivaltaisuutta. Jotkut lukijat ehkä tietävät, että reilu vuosikymmen sitten Lehdonvirta oli vedonlyöjien ykkösveikkaus henkilöksi bitcoinin perustajana tunnetun Satoshi Nakamoto -nimimerkin takana. Lehdonvirta on tietenkin huhun kiistänyt jo kauan sitten, mutta ehkäpä tämä kappale on hänen tapansa leikitellä asialla hieman – tai sitten alleviivata etäisyyttään Satoshi-nimimerkkiin. Luku on joka tapauksessa eräs selkeimmistä kryptojen kuvauksista, mitä itselleni on vastaan tullut.

Cloud Empires on mainio kirja. Se on helposti lähestyttävä mutta silti kiinnostava teos alustayhtiöiden vallasta ja niiden luokkajärjestyksestä. Opus on vetävästi kirjoitettu ja mielekästä luettavaa niin tutkijoille kuin muillekin aihepiiristä kiinnostuneille. Käytännössä jokaista lukua lukiessa tuntui, että luetun pitäisi kuulua jokaisen yleissivistykseen. Lehdonvirta värittää tekstiä kiinnostavin ja havainnollistavin esimerkein. Kirjaa on helppo suositella

niin aiheesta kiinnostuneille verrattaisille untuvikoille kuin alustatalouteen jo perehtymään ehtineille. Erityisesti kirjaa voi suositella libertaareille, sillä käytännössä jokainen kirjan digiympäristöesimerkki lähtee liikkeelle libertaristisesta vapausunelmasta, mutta jonka lopputuloksena on totalitarismi.

Lähteet

- Bartley, Tim. 2018. Transnational corporations and global governance. *Annual Review of Sociology*, 44, 145–165. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-060116-053540>
- Bradford, Anu. 2012. The Brussels effect. *Northwestern University Law Review*, 107: 1, 1–68.
- Davis, Gerald F. 2022. *Taming corporate power in the 21st century*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009091664>
- Davis, Gerald F. ja DeWitt, Theodore. 2022. Seeing business like a state: firms and industries after the digital revolution. *Strategic Organization*, 20:4, 860–871. <https://doi.org/10.1177/14761270221122404>
- Davis, Gerald F. ja Sinha, Aseem. 2021. Varieties of Uberization: how technology and institutions change the organization(s) of late capitalism. *Organization Theory*, 2:1, 1–17. <https://doi.org/10.1177/2631787721995198>
- Doctorow, Cory. 2021. Competitive compatibility: let's fix the internet, not the tech giants. *Communications of the ACM*, 64:10, 26–29. <https://doi.org/10.1145/3446789>
- Khan, Lina M. 2017. Amazon's antitrust paradox. *Yale Law Journal*, 126:3, 710–805.
- Mäkinen, Jukka. 2023. Alipolitisoituneen datakapitalismin arvokas analyysi ajassamme: Timo Harakan Datakapitalismi kriisien maailmassa (2022). *Poliittinen talous*, 11:2, 193–199. <https://doi.org/10.51810/pt.136223>
- Vallas, Steven ja Schor, Juliet. B. 2020. What do platforms do? Understanding the gig economy. *Annual Review of Sociology*, 46, 273–294. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-121919-054857>
- Ylönen, Matti. 2021. *Yhtiötalous alustatalouden aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.

- Zhu, Feng ja Liu, Qihong. 2018. Competing with complementors: an empirical look at Amazon.com. *Strategic Management Journal*, 39(10), 2618–2642. <https://doi.org/10.1002/smj.2932>
- Zingales, Luigi, Morton, Fiona S. ja Rolnik, G. 2019. *Stigler committee on digital platforms: final report*. Chicago: University of Chicago Booth School of Business.

Kirja-arvio

Uskottavuuspaine ja vakavasti otettavat ideat: eurooppalainen sosiaalidemokratia ja talouskuri 2010-luvulla

Antti Alaja, yhteiskuntatieteiden maisteri, asiantuntija, Uuden talousajattelun keskus

Björn Bremer: Austerity from the left. Social democratic parties in the shadow of the great recession. Oxford University Press: Oxford, 304 sivua. 2023.

Avainsanat: sosiaalidemokratia, talouskuri, makrotalouspolitiikka

<https://doi.org/10.51810/pt.141514>

Talouskurista tuli Yhdysvaltojen, Ison-Britannian ja euroalueen makrotalouspolitiikkaa hallitseva keskustelu 2010-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Euroalueella markkinoiden usko useiden maiden maksukykyyn alkoi horjua globaalin finanssikriisin jälkeen. Uutiset siitä, että Kreikan aiemmin julkaisemat viralliset tilastot olivat vähätelleet julkista velkaantumista, hermostutti markkinat. Tämän jälkeen muidenkin euromaiden velkakestävyys kyseenalaistettiin. Portugalin ja Italian kaltaisissa maissa julkinen velka-aste oli korkeampi kuin euroalueella keskimäärin, mutta Espanjan ja Irlannin tapauksessa kriisin tausta oli pikemminkin yksityisessä velassa. Julkisuudessa globaalista rahoitusmarkkinakriisistä muuntui kuitenkin nopeasti valtioiden liiallisen velkaantumisen kriisi. Rahoitusmarkkinoiden, Euroopan unionin (EU) instituutioiden ja talouskuria vaativien jäsenmaiden vaatimuksesta maksukyvyyn kanssa kamppailevat euromaat pakotettiin kovalle säästökuurille vastineeksi EU:n tarjoamista pelastuspaketeista. Poliittikalinja johti 2010-luvun

alkupuoliskolla korkeaan työttömyyteen – tai Espanjan ja Kreikan tapauksessa jopa massatyöttömyyteen. Myös Saksan, Ison-Britannian ja Suomen kaltaiset maat korostivat julkisen talouden tasapainottamista, vaikka niiden suuntaan ei kohdistunut vastaavia markkinoiden ja EU-instituutioiden suunnasta tulevia paineita.

Poliittisen talouden tutkimuksessa on viimeisen kymmenen vuoden aikana etsitty selityksiä talouskuripolitiikalle. Mark Blyth (2017) nosti esiin talouskuritutkimusta viitoittaneessa teoksessaan uusklassisen taloustieteen pitkän budjettitasapainoa korostavan linjan sekä uusliberalismin ja ordoliberalismin keskeisinä talouskuria perustelevina oppisuuntauksina. Tutkimuksessa on sittemmin myös kiinnitetty huomiota ajatuspajojen kaltaisten asiatuntija-organisaatioiden rooliin euroalueen makrotalouspolitiikassa (Nordström 2021). Clara Mattei (2022) taas korosti, että historiallisesti talouskurilla on pyritty säilyttämään kapitalistinen järjestelmä. Uudessa kirjassaan *Austerity from the Left. Social Democratic Parties in the Shadow of the Great Recession* (2023) Central European University -yliopiston politiikan tutkimuksen apulaisprofessori Björn Bremer tarjoaa puoluekeskeisen luennan eurooppalaisesta talouskurista. Bremer korostaa, että 2010-luvulla keskustaoikeistolaisten puolueiden lisäksi myös perinteiset sosiaalidemokraattiset puolueet (mukaan lukien työväenpuolueet ja sentristiset sosialistipuolueet) olivat keskeinen talouskuria kannattanut poliittinen voima. Edellä sanottu on tietysti itsensänselvyyttä poliittikaa päivittäin seuraaville, mutta poliittisen talouden tutkimuksessa on tartuttu yllättävän satunnaisesti puolueisiin keskeisinä makrotalouspoliittisinä toimijoina.

Bremerin tarjoaman määritelmän mukaan talouskuri viittaa julkisen talouden sopeutukseen huolimatta siitä, että tuotannon ja työllisyyden taso on alle potentiaalinsa. Vaikka myös veronkorotuksia voidaan käyttää julkisen talouden sopeutukseen, niin käytännössä 2010-luvun politiikkaratkaisuissa korostettiin voimakkaasti menoleikkauksia. Tosin Suomen tapauksessa esimerkiksi Kataisen ja Stubbin (2011–2015) hallitukset käyivät esimerkkinä siitä, että talouskuri voi viitata myös julkisten menojen leikkausten ja veronkorotusten yhdistelmään. Vasemmistopuolueiden kannattama talouskuri tarjoaa Bremerin näkökulmasta mielenkiintoisen tutkimuspulman politiikan tutkijoille. Historiallisesti sosiaalidemokraatit ovat painottaneet työllisyyden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden merkitystä, mutta 2010-luvulla valittu

makrotalouspolitiikan linja johti euroalueella merkittäviin sosiaalimenojen leikkauksiin ja korkeaan työttömyyteen. Toiseksi talouskuripolitiikan aikakaudella sosiaalidemokraattisten puolueiden, kuten Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen (SPD), Espanjan sosialistisen työväenpuolueen (PSOE) ja Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolueen (SDP), kannatus laski merkittävästi. Ranskan sosialistipuolue (PS) Alankomaiden työväenpuolue (PvDA) ja Kreikan panhelleeninen sosialistinen liike (PASOK) kuihtuivat pienpuolueiden tasolle. Vaikka talouskuri oli helpommin sovittavissa yhteen keskustaoikeistolaisten puolueiden linjan kanssa, niin 2010-luvulla myös hallitsevat keskustaoikeistolaiset puolueet joutuivat kannatusvaikeuksiin Italiassa ja Ranskassa. Valtapuolueille ilmestyi äärioikeistolaisia, populistisia vasemmistolaisia ja sentristisiä liberaaleja haastajia.

Tarkastelussa taloudelliset ideat ja äänestäjien asenteet

Miksi sosiaalidemokraattiset puolueet sitten päätyivät sopeutustoimiin taloudellisista ja poliittisista riskeistä huolimatta? Kyse ei ollut pelkästään kompromissien tekemisestä hallituksessa, sillä monissa tapauksissa sosiaalidemokraatit kannattivat julkisen talouden tasapainottamista myös oppositioasemassa. Bremerin selitys korostaa äänestäjien julkiseen velkaan liittyviä asenteita – tai itse asiassa johtavien poliitikkojen ja poliittisten avustajien tulkintaa näistä asenteista – ja sosiaalidemokraattisten puolueiden taloudellisia ideoita. Puolueisiin sekä niiden strategiaan valintoihin ja ideoihin keskittyvä näkökulma avaa tärkeitä näkökulmia makrotalouspolitiikkaa koskevaan tutkimukseen. Poliittisen talouden tutkimuksessa on vahva perinne, joka selittää materialistisesti talouspoliittisia ratkaisuja suhteessa markkinavoimien asetamiin paineisiin tai globalisaatioon (ks. esim. Streeck 2015). Markkinapaineet euroalueen valtioiden talouskuriin kuitenkin heikentyivät etenkin sen jälkeen, kun Euroopan keskuspankin pääjohtaja Mario Draghi sanoi vuonna 2012 tekevänsä ”mitä tahansa tarvitaan” euroalueen pelastamiseksi. Talouskurin suomalaiskeskustelussa on aiheellisesti korostettu valtiovarainministeriön kaltaisten asiantuntija-auktoriteettia omaavien instituutioiden kykyä määritellä uskottavan makrotalouspolitiikan päälinjoja julkisuudessa (Harjunieniemi ja Ampuja 2019), mutta puolueiden makrotalouspoliittiset ideat sekä

käsitykset uskottavasta talouspolitiikasta ja äänestäjien asenteista julkiseen velkaan olisivat myös Suomen tapauksessa tärkeä tutkimusaihe. Toistaiseksi Suomessa on esimerkiksi tutkittu puolueiden asemoitumista talouskuriin Sipilän hallituskauden parlamenttikeskusteluissa (Autto ja Törrönen 2023).

Bremerin mukaan sosiaalidemokraattisten puolueiden johdossa keynesiläistä ekspansiivista finanssipolitiikkaa ei pidetty 2010-luvun ensimmäisellä puoliskolla uskottavana tai vakavasti otettavana talouspoliittisena vaihtoehtona. Korkeat julkiset velka-asteet ja alijäämät nähtiin talouden elpymisen esteinä. Bremer kuvaa toistuvasti sosiaalidemokraattista makrotalouspoliittista ajattelua uuskeynesiläiseksi, joka on ollut valtavirtataloustieteen toinen pääsuuntaus viime vuosikymmeninä. Uuskeynesiläisyys viittaa muun muassa näkemykseen, että itsenäisten keskuspankkien rahapolitiikka on ensisijainen suhdannepoliittinen keino. Ekspansiiviselle finanssipolitiikalle ei annettu yhtä paljon painoarvoa. Vertailun vuoksi jälkikaynesiläinen taloustiede antaa finanssipolitiikalle keskeisemmän roolin. Toiseksi puolueissa julkisen velkaantumisen hillitseminen nähtiin keskeisenä valtion pitkän aikavälin toimintakyvyn kannalta. Suomessa vastaavaa asennetta kuvaa ”vahva valtion-talous on köyhän paras ystävä” -lausahdus. Ylipäätään sosiaalidemokraattiset puolueet pyrkivät viestimään äänestäjille, että heihin voi kyllä luottaa julkisen talouden suhteen. Talouskurin kannattamisen katsottiin puhuttelevan sentristisiä äänestäjiä, joista keskustavasemmisto kilpaili keskustaoikeiston kanssa. Sosiaalidemokraattisissa puolueissa oli kyllä talouskuriin kriittisesti suhtautuvia, mutta puolueiden valtalinja pysyi etenkin 2010-luvun alkupuoliskolla talouskurin takana. Tämä konsensus alkoi murtua vasta vuonna 2015, kun Jeremy Corbyn valittiin Ison-Britannian työväenpuolueen puheenjohtajaksi. Euroalueellakin jossain määrin irtauduttiin tiukemmasta talouskurilinjasta 2010-luvun jälkipuoliskolla, mistä Portugalin sosialistien talouspolitiikka on yksi esimerkki.

Bremer korostaa, että talouskuri vaikutti sosiaalidemokraattisten puolueiden kannatukseen kahden mekanismin kautta. Leikkaukset aiheuttivat ensinnäkin tyytymättömyyttä perinteisten ydinkannattajien keskuudessa. Leikkausten osuessa yhteiskunnan vähäosaisiin sosiaalidemokraattien työväenluokan puolustamiseen ja hyvinvointivaltioon liittyvä historiallinen identiteetti joutui toistuvasti koetukselle. Toiseksi pyrkimys näyttäytyä talouspoliittisesti uskottavana liikkuvien äänestäjien keskuudessa ei kantanut

pitkälle, sillä keskustaoikeisto nähtiin uskottavampana julkisen talouden tasa-painottajana. Bremer korostaa, että sosiaalidemokraattiset puolueet yliarvioivat talouskurin suosion äänestäjien keskuudessa. Abstraktilla tasolla äänestäjät pitivät kyselyissä alhaisempaa julkista velkaantumista tärkeänä, mutta käytännössä verotukseen ja julkisten menojen leikkauksiin liittyvät ratkaisut eivät olleet suosittuja. Talouspoliittisiin ratkaisuihin liittyy Bremerin mukaan aina vaikeita poliittisia vaihtokauppoja (trade-off) eri pyrkimysten välillä. 2010-luku oli myös stagnoituneen talouskasvun ja poikkeuksellisen matalan inflaation aikakausi, mikä ei ollut omiaan lisäämään perinteisten valtapuolueiden suosiota. Vaikka pidän itsekin talouskuria uskottavana selityksenä sosiaalidemokraattisten puolueiden kannatuksen laskulle, kirjassa olisi voinut käsitellä laajemmin myös vaihtoehtoisia selitysmalleja sosiaalidemokratian 2010-luvun alamäelle.

Uskottavuuspaine talouspolitiikan ohjaajana

Bremer käsittelee tarkemmin erityisesti Ison-Britannian työväenpuolueen ja Saksan SPD:n makrotalouspoliittisia uskomuksia ja strategisia valintoja. Isoa-Britanniaa ja Saksaa käsittelevät alaluvut ovat kirjan historiallisesti mielenkiintoisinta antia, sillä Bremer pääsi haastattelemaan tutkimustaan varten puolueiden keskeisiä toimijoita. Talouskuri perustellaan ja oikeutetaan julkisuuden kautta politiikkaohjelmissa, parlamenttikeskusteluissa ja mediakeskusteluissa (ks. esim. Schmidt 2013), mutta on ensiarvoisen tärkeää saada myös tutkimuksellista selkoa talouspolitiikkaan liittyneistä tausta- ja kabinettikeskusteluista. Haastattelujen kautta Bremer onnistuu osoittamaan esimerkiksi konkreettisesti sen, miten voimakas poliittinen paine päättäjillä oli näyttäytynyt uskottavana median ja talousinstituutioiden silmissä. Voidaan siis sanoa, että Ison-Britannian ja Saksan kaltaisissa maissa talouspolitiikkaa ohjasi markkinapainetta voimakkaammin ”uskottavuuspaine”. Lisäksi vaikka 2010-luvun alkupuoliskolla alkoi ilmestyä talouskuria vastustavia yhteiskunnallisia liikkeitä, ruohonjuuritason kritiikki talouskuria vastaan ei ollut kovin voimakasta Pohjois-Euroopan maissa.

Pääministeri Gordon Brownin johdolla Ison-Britannian työväenpuolue oli ollut elvytyspolitiikan keskeinen arkkitehti vuosien 2007–2009 globaalien

finanssikriisin alkuvaiheessa, mutta 2010-luvun alussa työväenpuolueessa tehtiin talouspoliittinen uudelleenarvio. Brownin kabinetissa uskottiin, että puolueella ei olisi varaa näyttäytyä hövelinä valtiontalouden ja alijäämien suhteen, mikäli se haluaisi voittaa vaalit. Tässä suhteessa työväenpuolueessa olivat edelleen vahvoilla sosiaalidemokratian niin sanotun kolmannen tien kannattajat, joiden mukaan työväenpuolueen tuli kilpailla poliittisessa keskustassa konservatiivien kanssa. Kun globaalın laman syntyminen oli pystytty estämään finanssikriisin alkuvaiheessa, talouden kokonaiskysyntää ei ylipäättään nähty 2010-luvun alun tilanteessa enää kovin akuuttina ongelmana. Bremer kutsuu työväenpuoluetta ”tarjontapuolen keynesiläiseksi” viitaten työväenpuolueen kannattamiin koulutuksen kaltaisiin sosiaalisiin investointeihin, mutta luonnehdinta ei tunnu erityisesti osuvalta. Pikemminkin Ison-Britannian työväenpuolue rakensi yhteiskuntapolitiikkaansa Gunnar Myrdalin ja ruotsalaisten aikoinaan kehittämän produktivistisen sosiaalipolitiikan perustalle. Tämän ajattelun mukaan varhaiskasvatus, työvoimapolitiikka ja koulutus ovat kannatettavia investointeja, sillä ne parantavat yksilöiden työkykyä ja tuottavuutta.

Saksan SPD:ssä keynesiläisyys oli lähtökohtaisesti heikommin juurtunut talouspoliittisen ajatteluun kuin Ison-Britannian työväenpuolueessa. Globaalın finanssikriisin alkuvaiheessa SPD:n piiristä tuleva Saksan valtiovarainministeri Peer Steinbrück hyväksyi vain vastahakoisesti tarpeen finanssipoliittisille elvytyspaketeille. Säilyttääkseen talouspoliittisen uskottavuutensa SPD korosti kuitenkin voimakkaasti elvytystoimien väliaikaisuutta. SPD oli mukana hyväksymässä velkajarrua Saksan perustuslakiin vuonna 2009, joka on sittemmin osoittautunut järkevän suhdannepolitiikan ja julkisten investointien esteeksi Saksassa. Velkajarru ajoi vuoden 2023 syksynä Saksan syvään taloudelliseen ja poliittiseen kriisiin, ja se uhkaa vaarantaa EU:n ilmastopoliittiset tavoitteet. SPD:n suhdannepolitiikkaa väheksyvät kannat osoittautuivat 2010-luvulla ongelmaksi myös euroalueella. Eurokriisin aikana EU-integraatioon periaatteessa myönteisesti suhtautuva puolue päätyi vastustamaan yhteisvastuullisia ratkaisuja ja kannattamaan leikkauspolitiikkaa. Taustalla vaikutti äänestäjien suunnasta tuleva paine. SPD:n poliitikot törmäsivät arjessaan toistuvasti kritiikkiin siitä, että saksalaisten veronmaksajien rahaa menee Kreikkaan. Puolueessa uskottiin myös, että euroalueella pitäisi tehdä Saksan

Agenda 2010 –uudistuksen kaltaisia työmarkkinaheikennyksiä, jotta kilpailukyky saataisiin palautettua.

Taloudellisia ideoita on pidetty Peter Hallin (esim. 1993) makrotalouspoliittisia paradigmoja koskevasta tutkimustyöstä lähtien keskeisenä tekijänä poliittisen talouden kehityksessä. Bremerin kirjan keskeinen kontribuutio poliittisen talouden kirjallisuuteen on yhdistää puolue-eliittien taloudellisten ideoiden tarkastelu median ja niin sanotun suuren yleisön suunnasta tuleviin odotuksiin. Poliitikkojen tulkinnat median ja äänestäjien odotuksista ovat keskeinen tekijä makrotalouspolitiikan ratkaisuisissa, mutta tämä ei aina näy tutkimuskirjallisuudessa. Bremerin kirja on myös hyödyllistä luettavaa talouspolitiikan parissa työskenteleville ja talouspolitiikasta kiinnostuneille. Makrotalouspolitiikan paradigmoista ja ideoista julkaistaan vuosittain valtava määrä artikkeleita mutta harvemmin näin selkeitä ja laajoja esityksiä.

Lähteet

- Autto, Janne ja Törrönen, Jukka. 2023. Poliittinen kiista. Teoksessa Janne Autto (toim.), *Talouskuri tuli Suomeen*. Tampere: Vastapaino, 87–115.
- Blyth, Mark. 2017. *Talouskuri — Vaarallisen opin historia*. Kääntänyt Hannu Laurila. Tampere: Vastapaino.
- Bremer, Björn. 2023. *Austerity from the left. Social democratic parties in the shadow of the great recession*. Oxford: Oxford University Press.
- Hall, Peter A. 1993. Policy paradigms, social learning, and the state: the case of economic policymaking in Britain. *Comparative Politics*, 25:3, 275–296. <https://doi.org/10.2307/422246>
- Harjuniemi, Timo ja Ampuja, Marko. 2019. Established ideas from established institutions: austerity and structural reforms in the Finnish economic policy debate. *Critical Policy Studies*, 13:4, 451–469. <https://doi.org/10.1080/19460171.2018.1451758>
- Mattei, Clara. 2022. *The capital order: how economists invented austerity and paved the way to fascism*. Chicago: University of Chicago Press.

- Nordström, Laura. 2021. Ajatuspajat talouspoliittisina vallankäyttäjinä eurokriisissä: uusliberalismia aiempaan tapaan? *Poliittinen talous*, 9:1, 6–40. <https://doi.org/10.51810/pt.99430>
- Schmidt, Vivien. 2013. Speaking to the markets or to the people? A discursive institutionalist analysis of the EU's sovereign debt crisis. *The British Journal of Politics and International Relations*, 16:1, 188–209. <https://doi.org/10.1111/1467-856X.12023>
- Streeck, Wolfgang. 2015. *Ostettua aikaa. Demokraattisen kapitalismin lykätty kriisi*. Kääntänyt Mari Kukkonen. Tampere: Vastapaino.

Kirja-arvio

Kuinka kaikki muuttui kaikessa hiljaisuudessa

Alexi Okkonen, yhteiskuntatieteiden maisteri, Tampereen yliopisto

Giánis Varoufákis: *Technofeudalism: what killed capitalism*. Bodley Head: Lontoo, 304 sivua. 2023.

Avainsanat: kapitalismi, big tech, kansainväliset suhteet

<https://doi.org/10.51810/pt.142712>

Keskiviikkoamuna 12. päivä elokuuta vuonna 2020 Ison-Britannian kansantulo supistui 20,4 prosenttia. Samaan aikaan Lontoon osakemarkkinoiden arvo nousi 2,3 prosentilla. Pääomasta irrottautunut raha oli näin alkanut elää omaa elämäänsä: uuden pääomalajin synty oli käynyt kuin varkain.

Giánis Varoufákis esittää tämän pääoman liikelakeja uhmanneen tapahtuman talousmurroksen enteenä kirjassaan *Technofeudalism: What Killed Capitalism* (2023). Hänen pääteesinsä mukaan maailmantalouden rattaita ei enää voitele voitto vaan korko. Toimintalogiikan muutos on kaikenkattava ja oikeuttaa kattokäsitteen tarkistuksen. Kreikkalaisen taloustieteilijän uskalias väite tulee proosallisen kehyskertomuksen varaan rakennetussa kirjassa häikäisevän hyvin perustelluksi.

Ainekset talousjärjestelmän laadulliseen muutokseen tulivat kahtaalta. Vuoden 2008 kansainvälisen finanssikriisin vastauksena käynnistetty velkarahoitus kuvitteli pelastavansa taloudet ja tuovansa ryhtiä taloudenpitoon, mutta se kampeikin talouksia sijoiltaan: ”Keskuspankkien ahdinko oli pilvikapitalistien riemu” (Varoufákis 2023, 106). Toiseksi välttämättömäksi edellytykseksi talouskehityksen taitekohdalle Varoufákis näkee internetin yksityistämisen,

joka avasi rajattomat mahdollisuudet digitaalisilla alustoilla kasvavalle pilvipääomalle. Internetin käyttöönä valjastaneet bezosit ja muskit nolasivat pankkiirit ja teollisuusmiehet kruunauttamalla itsensä uudeksi hallitsevaksi luokaksi. Reilussa kymmenessä vuodessa niin Amazonin kuin Teslan toimitusjohtajien kummankin hallinnoimien osakkeiden arvostus kasvoi 10 000 miljoonasta 200 000 miljardiin dollariin.

Keskuspankkiraha on sittemmin korvannut kapitalistisen tuoton talousjärjestelmän liikevoimana (Varoufákis 2023, 144). Voitto ja markkinat eivät enää johda talouskehitystä (emt., 120). Kuoliniskua kapitalismille ei antanutkaan proletariaatin vallankumouksellinen nyrkki vaan alustatalouden mitään tuottamattomat hallinnoijat. Kapitalismin jäänteenoimaistuminen ei tuonut tullessaan työätekevien taloudellista vapautusta vaan entistä laajempaa ”vielä näihin päiviin asti käsittämätöntä riistoa” (emt., 121). Jälkikapitalistinen maailma ei ollut kauan odotettu aamurusko vaan iltahämärä.

”Liikevoitto on luusereille”

Tahattomana seurauksena talouspoliittisista reaktioista vuoden 2008 kansainväliseen finanssikriisiin länsimaiden taloudet menettivät investointikykyänsä ja ajautuivat ”kultakoristeiseen pysähdystilaan” (Varoufákis 2023, 135). Jos keskuspankkirahaa yleensä käytettiin merkityksellisiin investointeihin, niin hyötyjänä oli järjestään aina Big Tech. Näin pilvipääoma kasaantui, ja vuoteen 2020 mennessä sen korko vastasi kehittyneiden talouksien kokonaisnettotuloja. Korot ja kohonneet arvostukset käytettiin taas tuottamattomiin sijoituksiin, kuten kiinteistöihin, taidehankintoihin ja kryptovaluuttoihin eikä työllisyyttä kohentavaan ja julkista sektoria vahvistavaan reaalityöelouteen.

Keskuspankkirahan tulvaan tottuneet sijoittajat luottivat pelastajaansa myös pandemiakriisissä. Välittömästi sulkutoimien jälkeisinä kuukausina miljardöörin omaisuus kasvoi yli neljänneksellä samaan aikaan, kun miljoonat ympäri maailman sinnittelivät tukiohjelmien turvin tai vajosivat äärimmäiseen köyhyyteen. Sen sijaan suuryritykset saivat, mitä halusivatkin ja käyttivät velkarahan omien yhtiöittensä osakkeiden ostamiseen. Pörssiaron nousuhan korotti osakkeenomistajien osinkoja. Kukapa enää investoisi tutkimukseen ja kehitykseen tai hyödylliseen tuotantoon, kun yhä useammin toimeentulovaikeuksissa

ja *bullshit*-työpaikoissa kärvistelevät palkansaajat eivät edes pystyisi ostamaan uutuustuotteita?

Ajan oloon voitontavoittelu menetti asemansa kapitalismin kalifaatin rukouskutsuna. Loismaisena jäänteinä säilynyt kvasifeodaalinen korko oli tehnyt yllättävän paluun pääomasijoitusjärjestelyjen pilkkooessa kapitalistisia yhtiötä. Tuottavuus perustuu yhä enemmän digitaalisen infrastruktuurin pohjalla toimiviin tekoälyohjelmistoihin. Varoufákis linjaakin, että nyttemmin ”liikevoittoa tavoittelevat pikkuporvarilliset nousukkaat” (2023, 112).

Euroopasta ”geostrategisesti merkityksetön”?

Varoufákisin mukaan amerikkalaisen kapitalismin omistavat tätä nykyä varainhoitomahdit: pääomasijoitusyhtiöt BlackRock, Vanguard, State Street – tuttavallisemmin Big Three – ovat suurimpia osakkeenomistajia 90 prosentissa New Yorkin pörssiin listatuista yrityksistä (Varoufákis 2023, 111). Näiden kolmen suurimman yhteenlaskettu osakearvo likipitäen vastaa Yhdysvaltojen kansantuloa. Ennen vuotta 2008 huippurikkaiden käytettävissä ei yksinkertaisesti ollut riittävästi rahaa noustakseen tällaiseen kiistattomaan valta-asemaan, joka tänä päivänä suo kyseiselle väestöryhmälle monopoliaseman niin energia-, pankki- kuin lentoliikennesektorillakin. Etummaisen vallankäyttäjän roolia yhteiskunnassa ylläpitää sen kyky tarjota varmoja osinkotuottoja pienin kuluin.

Kapitalismi ei silti olisi kaatunut ilman internetin yksityistämistä, jonka ansiosta Big Tech vasta löysi tien valtaan. Pilvikapitalistit rakensivatkin internetin yhteismaasta – jonka entiset *commonsit* TCP/IP- ja HTTP-protokollat sekä GPS-järjestelmä ovat monille nimeltä tuttuja – oman valtaistuimensa samaan tapaan kuin aikoinaan teollisuusmiehet tekivät höyrykoneesta valtaannousunsa välikappaleen kääntämällä sen feodaalierroja vastaan (Varoufákis 2023, 95). Tiedon valtateiden vapaamatkustajista muotoutui Varoufákisin silmissä ”uusi vallankumouksellinen luokka” (emt., 96).

Amerikkalaisen kapitalismin kriisien esitetään *Techofeudalismissa* vahingoittaneen suhteettomasti Eurooppaa – ja sama tulee jatkumaan, koska Big Tech on leimallisesti joko yhdysvaltalaista tai kiinalaista. Varoufákis arvioi Euroopan jäävän ”geostrategisesti merkityksettömäksi” (2023, 166), koska sillä ei enää ole omaa kilpailukykyistä teknologiateollisuutta. Euroopan unionin

talous- ja rahaliitto on hänen mukaansa epäonnistunut suojaamaan eurooppalaisia talouksia Yhdysvaltojen riippuvuuden aiheuttamilta haavoittuvuuksilta. Yhteisten taloudellisten rakenteiden pystyttämistä on hankaloittanut eurooppalaisen elinkeinoelämän vaikuttajien hyötyminen Yhdysvaltojen kauppataaseen alijäämän synnyttämästä kysynnästä.

Varoufákis arvelee Kiinan keränneen pisteitä Yhdysvaltojen itseaiheutetuista arvovaltatappioista, kun sen keskuspankki ensimmäistä kertaa taloushistoriassa pakkolunasti satojen miljardien edestä toisen keskuspankin varoja reaktiona Venäjän hyökkäyssotaan. Kiinan liikkeelle laskema digitaalinen renminbi-valuutta sai näin sysäyksen nousta uskottavaksi vaihtoehdoksi dollarille, jonka erityisaseman jatkuvuutta Washingtonissakaan ei enää pidä itsestään selvänä. Varoufákis (2023, 154) muistuttaa, että dollarivaluutan erityisasemaa uhmanneet ovat tavan takaa joutuneet Washingtonin tulilinjalle, vaikka dollarista luopumisesta hyötyisi merkittävimmin amerikkalainen keski- ja työväenluokka.

Euroopan jäädessä taka-alalle Bidenin hallinnon Kiinaa vastaan käynnistämässä ”totaalisessa taloudellisessa sodassa” (Varoufákis 2023, 162) globaali etelä joutuu Varoufákisin mielestä valitsemaan puolensa suurvaltakilpailussa, jossa kumpikin vaihtoehto on toinen toistaan huonompi. Uusi kylmä sota ennustaa sekasortoa, mistä myös Kansainvälinen valuuttarahasto IMF on varoittanut (Partington 2023). Liennytysmahdollisuuksiin tarttuminen kannattaisi, mitä myös presidentti Macron on alleviivannut tuomitessaan suurvaltakilpailun lietsoman ”uuden imperialismiin” (Le Monde avec AFP 2023).

Kaikessa on ristiriitansa

Varoufákis katsoo teknofeodaalisen käänteän vaikuttaneen kielteisesti käyttäytymiseemme ja kanssakäymiseemme. Kuluttajista on tullut algoritmien leikkikaluja: teemme tahattomasti palkatonta työtä huomiomme varastavan, manipuloidun käyttäytymiseemme kauppatavaraksi muodostavan ja arjellemme vieraan teollisuuden palveluksessa. Žižekiläiseen tyyliin Varoufákis katsoo, että vapaan porvarillisen yksilön identiteetiltä putosi pohja, kun hallitsevaksi ideologiseksi kutsuksi tuli ”ole oma itsesi”. Varoufákis valittaa yksilöllisyydestä, jonka oman elämän digitaalinen näytteille asettaminen synnyttää. Liberaalin yksilöllisyyden pelastaminen edellyttäisi hänen mukaansa ”pilvipääoman

sivistämistä ja sosialisointia”, mikä ei vaatisi vähempää kuin ”suunnitelmaa uudeksi vallankumoukseksi” (Varoufákis 2023, 179): vapausihanteista välittävän tie vie väistämättä talousliberalismia vastaan.

Kapitalistiset tuotantosuhteet laittavat tunnetusti vastakohtat vuoro-vaikutukseen. *Technofeudalismin* esitystavalle ovatkin ominaisia antinomiat – kahdentumat –, joita Varoufákis löytää usealta taholta, niin historiasta kuin nykyhetkestäkin. Dialektisella ajattelulla hän muotoilee vastakohtien ykseyksiä antaakseen niiden jälleen raueta ja kehkeytyä uusiksi ajatuksiksi. Lopputuloksena yhteiskunnan varjopuolet valaistuvat samoin kuin kirjassa Karl Marxilta (1978, 442) lainatussa sitaatissa:

Nykyaikana tuntuu kaikessa olevan ristiriitansa. Näemme, miten koneet, joilla on ihmeellinen kyky vähentää ihmistyötä ja tehdä se tuloksellisemmaksi, näännyttävät ihmiset nälkään. Tähän asti tuntemattomat uudet rikkauten lähteet muuttuvat jonkin oudon, käsittämättömän lumousvoiman vaikutuksesta kurjuuden lähteiksi. Tuntuu kuin tekniikan voittojen hintana olisi moraalinen rappeutuminen.

Myös Varoufákis antaa ristiriitojen väsymättömästi puhua puolestaan. Voitto syntyy työvoiman kaksoisluonteesta. Kapitalismi hälvenee pääoman kasaantuessa. Tuoton salaisuus piilee kapitalistien kyvyttömyydessä anastaa työvoiman käyttöarvo. Epäkaupallisesta internetistä tuli elinkeinoelämän suojamuuri. Johdonmukaisesti Varoufákis esittää paradokseja myös politiikkasuosituksissaan: aito individualismi vaatii tuotantovälineiden kollektiivista omistusta.

Technofeudalismin mehevin menneisyyden antinomia lienee väite neuvostokommunistisesta suunnitelmataloudesta. Parjattu talousjohtamisen malli menestyi Varoufákisin mukaan parhaiten Yhdysvalloissa, jossa se omaksuttiin kautta linjan toisen maailmansodan jälkeen. Kilpailijaa jäljiteltiin niin hyvässä kuin pahassa, ja Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelu CIA arvioi vielä 1960-luvun lopulla keskusjohtoisen suunnitelmatalouden olevan tehokkaampi ja tuotavan korkeampia kasvulukuja kuin läntinen kapitalismi (Wilkinson ja Pickett 2018, 240). Vielä vuonna 1970 taloustieteen nobelisti Paul Samuelson ennusti, että talousjärjestelmänsä sallimien koulutusinvestointien ansiosta Neuvostoliiton kansantulo ohittaa Yhdysvaltojen kansantulon viimeistään 1990-luvulla (Piketty 2019, 677).

Rajatonta reformismia

Varoufákis sai talouskehityksen taittamisen kuulostamaan helpolta esitellessään siihen tähtäävän perusteellisen muutosohjelman kirjassaan *Another Now: Dispatches from an Alternative Present* (ks. Gronow 2023). Hän palaa uusi-massakin kirjassaan näihin ehdotuksiin, joiden välittömänä tavoitteena on – tuotannon yhteiskunnallistamisen päämäärästä huolimatta – luoda edellytykset todella toimiville kilpailullisille markkinoille. *Technofeudalismissa* esitellyssä hahmotelmassa työ- ja osakemarkkinat lakkautettaisiin ja henkilöstöra-hastoilla päätöksenteko tuotannon hedelmien jakaantumista hajautettaisiin. Seurauksena pääomien keskittymistendenssi häviäisi ja yksityinen pankki-toiminta – monen muun asian ohella – jäisi historiaan.

Uusia käsitystapoja jalkauttava Varoufákis on jonkin aidosti uuden jäljillä. Työn alla hänellä ovat uudet käsitteet, jotka auttaisivat ymmärtämään yhteis-kunnallista todellisuutta aiempaa avarampana. Muutkin ovat jo löytäneet samoilta johtolangoille, mukaan lukien Varoufákisin korkean profiilin kollegat. Saksalaispoliitikko Sahra Wagenkencht on nimennyt etääntymisen markki-nataloudesta ”talouden uudelleen feodalisoitumiseksi” (2021, 330). Taloustie-teilijä Jan de Loeckerin mukaan taas ”olemme useimmilla toimialoilla olleet jo pitkään oligopolitilanteessa” (Raeste 2024a). Myös BlackRockin pääsijoitus-strategi Wei Li katsoo, että ”(p)andemian jälkeen syntyi kokonaan uusi järjes-telmä”, jonka johdosta niin yhteiskuntien sisällä kuin kansainvälisestikin jako ”voittajiin ja häviäjiin” kiihtyy (Raeste 2024b).

Sanoistaan tarkka Varoufákis (2023, 121) alleviivaa tarvetta selittää talous-kehitystä ”ei sellaisena, mitä toivoisimme tapahtuvan, vaan sellaisena, mitä tosiasiaassa tapahtuu”. Selitystapa suosii objektiivisuutta, mutta Varoufákisin onnistuu löytämään senkin takaa inhimillisen tekijän. Tämä on virvoittava poikkeus monista ajankohtaiskatsauksista, joissa tekoäly tai raha esineelliste-tään itsenäisiksi voimiksi sen sijaan, että ne kytkettäisiin osaksi yhteiskunnal-lisia suhteita.

Musteen kuluttaminen mystifioiviin esityksiin kapitalismin kriiseistä on nykyään salonkikelpoista. Kritiikki ja kapinointi eivät suinkaan aina tarjoa vaihtoehtoa. Varoufákis ei kritisoi kapitalismia – päinvastoin. Silloin kun kapi-talismista saattoi hänen mukaansa puhua vielä preesensissä, niin Varoufákis

piti itsensä kiireisenä laatimalla käytännöllisiä ehdotuksia markkinatalouden pelastamiseksi. Nyt se lienee jo liian myöhäistä.

Loistava Giánis Varoufákis

Reaalisosialismin romahduksen jälkeen vasemmisto omaksui pahanilmalinnun roolin ja teki relativismista leipälajinsa. Samaan aikaan kun pääoman käytettävissä olevien proletarien määrä kasvoi kahdella miljardilla, niin työväenluokka käytännössä katosi yhteiskuntateoriasta ja puhe luokista asetettiin pannaan länsimaiden päivänpolitiikassa. Totuuden isolla alkukirjaimella kirjoittava Varoufákis tahtoi, että suuriin kertomuksiin palataan. Ollakseen tehtäviensä tasalla poliittisen intervention olisi kummuttava intressilähtöisestä luokkapolitiikasta. Muutoin ”pääoman imperiumin kumoaminen” (Varoufákis 2023, 184) uhkaa jäädä tyhjiksi sanoiksi.

Itsekriittisesti Varoufákis tunnustaa 1990-luvulla asettaneensa toivonsa juuri sille, josta myöhemmin muodostui hänen hahmottelemansa uusi pääomalaji. Internetin verkostomainen markkinaliberaali toimintatapa ei suosinutkaan riippumattomia yrittäjiä ja osuuskunnallista pientuotantoa. Suomalaisessakin akatemiassa esiintyi vastaavanlaista toiveajattelua (ks. Suoranta ja Vadén 2010). Nytemmin on tullut selväksi, että välittömien tuottajien vapautus vaatii perusteellista menettely- ja ajattelutavan muutosta.

Technofeudalism tarjoaa lukijalleen väkevän annoksen sosialismilla teräsettyä taloustiedettä. Se lievittää marxilaisuuden amnesiaa muistuttamalla poliittisen taloustieteen klassikoiden ohittamattomuudesta, kun jäänteensomaista globaalia kapitalistista markkinataloutta tulkitaan – ja muutetaan.

Kehotuksissaan ja kannanotoissaan kirja on suorasanainen. Monessa maailmankolkassa vastaavanlaisen kirjoittajaa odottaisivat syytteet valtiopetoksen valmistelusta. Varoufákisin pohjimmainen toivomus on silti kohtuullinen: tieteellisteknisen kumouksen tulisi palvella yhteiskunnallista edistystä. Talouksien teknofeodaali taitekohta vaatii talouspolitiikkaa, josta Prometheuskin olisi ylpeä.

Lähteet

- Gronow, Jukka. 2023. Radikaali reformismi ja kapitalismin kumous: Thomas Pikettyn ja Yanis Varoufakiksen poliittisten ohjelmien vertailua. *Poliittinen talous*, 11:1, 93–111. <https://doi.org/10.51810/pt.124837>.
- Partington, Richard. 2024. World economy on brink of ‘cold war two’, IMF official warns. *The Guardian*, 11.12.2023. <https://www.theguardian.com/business/2023/dec/11/world-economy-on-brink-of-cold-war-two-imf-official-warns> [Luettu 20.1.2024]
- Marx, Karl. 1978. *Marx–Engels. Valitut teokset. 3. osa*. Kääntänyt Antero Tiusanen. Moskova: Kustannusliike Edistys, Moskova.
- Le Monde avec AFP. 2023. Au Vanuatu, Emmanuel Macron justifie la stratégie française pour l’Indo-Pacifique face aux « nouveaux impérialismes ». *Le Monde*, 27.7.2023. https://www.lemonde.fr/international/article/2023/07/27/au-vanuatu-emmanuel-macron-justifie-la-strategie-indopacifique-francaise-face-aux-nouveaux-imperialismes_6183563_3210.html [Luettu 20.1.2024]
- Piketty, Thomas. 2019. *Capital et idéologie*. Pariisi: Seuil.
- Raeste, Juha-Pekka. 2024a. Professori huolissaan voittojen keskittymisestä. *Helsingin Sanomat*, 18.3.2024.
- Raeste, Juha-Pekka. 2024b. Wei Li: Tekoäly on yksi megavoimista. *Helsingin Sanomat*, 20.1.2024.
- Suoranta, Juha ja Vadén, Tere. 2010. *Wikiworld*. Lontoo: Pluto Press.
- Varoufakis, Giánis. 2023. *Technofeudalism: what killed capitalism*. Lontoo: The Bodley Head,
- Wagenknecht, Sahra. 2021. *Die Selbstgerechten: Mein Gegenprogramm – für Gemeinwohl und Zusammenhalt*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Wilkinson, Richard ja Pickett, Kate. 2019. *The inner level: how more equal societies reduce stress, restore sanity and improve everyone’s well-being*. Lontoo: Penguin Books.

Poliittisen talouden tutkimuksen seura

Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry on vuonna 2013 perustettu kotimainen tieteellinen yhdistys. Yhdistyksen tarkoituksena on toimia poliittisen talouden tutkimuksen ja opetuksen parissa toimivien ihmisten yhdysiteenä ja monipuolistaa kotimaista talouskeskustelua. Yhdistyksen parissa poliittinen talous ymmärretään laajana poikkiteollisenä tutkimuskohteena.

Yhdistyksen jäseneksi voi liittyä kuka tahansa yhdistyksen säännöt hyväksyvä henkilö. Liittymisohjeet löytyvät seuran verkkosivulta osoitteesta: <http://www.poliittinalous.fi/yhdistys/liity-jaseneksi/>.

***Poliittinen talous* -lehti**

Poliittinen talous on tieteellinen, vertaisarvioitu lehti, joka julkaisee talouden instituutioiden ja ilmiöiden, talouspolitiikan, talousdiskurssien ja taloustieteen poliittisia ja kriittisiä analyyseja sekä toimii poliittisen talouden tutkimuksen edistämisen suomalaisena keskustelufoorumina.

Vuonna 2013 perustetun lehden julkaisija on Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry. Lehden toimituksesta vastaa 1–2 päätoimittajaa ja toimituskunta. Yhdistyksen hallitus valitsee lehden päätoimittajat kahdeksi vuodeksi kerrallaan sekä nimittää toimituskunnan jäsenet.

Poliittinen talous toivottaa tervetulleeksi eri tieteenalojen, kuten politiikan tutkimuksen, taloustieteen, poliittisen ja taloushistorian, kulttuurintutkimuksen, sosiologian, sosiaalipolitiikan, kauppatieteiden, hallinnon tutkimuksen, yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen, oikeustieteiden ja filosofian piiristä nousevia poliittisen talouden analyyseja. Lehti julkaisee myös niin globaalia, kansainvälistä, alueellista, kansallista kuin paikallistakin poliittista taloutta käsitteleviä empiirisiä analyyseja.

Lehdestä voidaan käyttää kansainvälisissä yhteyksissä myös epävirallista nimeä *Finnish Review of Political Economy*. Lehti on sähköinen, ja sen artikkelit ovat avoimesti kaikkien saatavilla (open access). Lehdessä julkaistavien artikkeleiden tekijänoikeudet perustuvat Creative Commons -lisenssiin. Lehden julkaisualustana käytetään avoimeen lähdekoodiin perustuvaa Open Journal Systems -alustaa.

Seuran ja lehden verkkosivut ja sosiaalinen media:

<http://www.poliittinentalous.fi/>

<https://journal.fi/poliittinentalous/>

X/Twitter @poltal_tutkimus

Instagram @poliittinentalous

Facebook @PoliittisenTaloudenTutkimuksenSeura

Kirjoittajat

Antti Alaja, yhteiskuntatieteiden maisteri, asiantuntija, Uuden talousajattelun keskus

Riina Bhatia, yhteiskuntatieteiden maisteri, Master of Science, väitöskirjatutkija, research scientist, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto ja Teknologian tutkimuskeskus VTT

Lauri Finér, kauppatieteiden maisteri, tohtoriopiskelija, oikeustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto & toiminnanjohtaja, Kalevi Sorsa -säätö

Niina Kari, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Emma Lamberg, valtiotieteiden tohtori, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Eva Nilsson, kauppatieteiden tohtori, vieraileva tukija, Centre for Corporate Responsibility, Kauppakorkeakoulu Hanken

Alexi Okkonen, yhteiskuntatieteiden maisteri, Tampereen yliopisto

Shirin M. Raj, Distinguished Research Professor of Politics and International Relations, Department of Politics and International Studies, SOAS University of London

Jukka Rintamäki, kauppatieteiden tohtori, apulaisprofessori, kauppakorkeakoulu, Aalto-yliopisto

Leevi Saari, väitöskirjatutkija, yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellinen tiedekunta, Amsterdamin yliopisto

Johan Wahlsten, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Globaalin poliittisen talouden tutkimus on 2020-luvulla asemoitunut tuottamaan kiinnostavaa empiiristä ja käsitteellistä analyysia maailmantalouden ja maailmanpolitiikan toiminnasta. Sille on myös huutava tarve. Pöydällä ovat koko planeetan tulevaisuutta muovavat kysymykset, ja globaalin poliittisen talouden tutkimuksen potentiaaliset kontribuutiot yhteiskuntiemme ja maailman tulevaisuuteen ovat näin ollen merkittäviä.

Tämä *Poliittinen talous* -lehden teemanumero tarjoaa laajan kattauksen globaalin poliittisen talouden tutkimukseen Suomessa. Numerossa tarkastellaan muun muassa uusperustuslaillisuutta Euroopan talous- ja rahaliitossa, globaalin poliittisen talouden tutkimuksen sokeita pisteitä, kuten globaalia etelää ja feministisiä ja postkolonialistisia näkökulmia kestävyys siirtymään, sekä tekoälyn politiikkaa.

POLIITTISEN
TALOUDEN
TUTKIMUKSEN
SEURA